

DEBRECENI EGYETEM
Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma
Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar
Vidékfejlesztési és Agrárgazdaságtani Tanszék

Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Doktori iskola vezetője: **Dr. Szabó Gábor**, egyetemi tanár
a közgazdaságtudományok doktora

Doktori (PhD) értekezés

**A FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS A VIDÉKFEJLESZTÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓRA**

Készítette:

Béresné Mártha Bernadett

Témavezető:

Dr. Szabó Gábor
egyetemi tanár
a közgazdaságtudományok doktora

DEBRECEN

2009

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	3
1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, A TÉMALEHATÁROLÁSA ÉS AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK.....	5
2. A FOGLALKOZTATÁSHOZ ÉS A MUNKAERŐHÖZ KAPCSOLÓDÓ ELMÉLETI ALAPFELTEVÉSEK.....	8
2.1. Előttörténet a neoklasszikus modellel az újkeynessiánus elméletig	8
2.2. Napjaink globális foglalkoztatási helyzete	17
3. A FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA EGYES FŐBB JELLEMZŐI AZ EURÓPAI UNIÓBAN	22
3.1. Az európai foglalkoztatási stratégia kialakulásának története.....	22
3.2. A Közösség foglalkoztatási helyzetét meghatározó főbb tényezők.....	31
3.2.1. Népesedési, foglalkoztatási és munkanélküliségi jellemzők	33
3.2.2. Munkatermelékenység.....	41
3.2.3. Globalizáció, innováció.....	46
3.3. A vidékfejlesztés és a foglalkoztatás kapcsolata.....	47
3.3.1. A strukturális és a kohéziós politika átalakítása	49
3.3.2. Vidékfejlesztési politika: a KAP reformtól a 2007-2013-as programozási időszakig.....	52
3.3.3. Közösségi vidékfejlesztés a foglalkoztatás tükrében.....	57
4. AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ FOGLALKOZTATÁSI HELYZETE AZ ORSZÁGOS ADATOK TÜKRÉBEN	63
4.1. Nemzeti szintű foglalkoztatási dokumentumok az ezredfordulótól	63
4.2. A Régió általános foglalkoztatási helyzete	68
4.2.1. Demográfiai sajátosságok	69
4.2.2. Foglalkoztatás.....	71
4.2.3. Munkanélküliség	77
4.2.4. A tudásháromszög alkotóelemeinek a foglalkoztatásban betöltött szerepe.....	87
4.2.5. A termelékenység és a foglalkoztatás kapcsolata	93
4.3. A Régió mezőgazdasági foglalkoztatása.....	96
4.3.1. A mezőgazdasági foglalkoztatottak mennyiségi és minőségi jellemzői	97
4.3.2. Az egyéni gazdaságok foglalkoztatásban betöltött szerepe	104
4.4. Vidékfejlesztési programok foglalkoztatási hatásának elemzése	114
4.4.1. A SAPARD Program értékelése.....	115
4.4.2. Vidékfejlesztés 2004-2006 között.....	122
4.4.3. Új Magyarország Vidékfejlesztési Terv 2007-2013.....	126
5. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI	130
ÖSSZEFOGLALÁS.....	131
KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	133
IRODALOMJEGYZÉK	135
TÁBLÁZATJEGYZÉK	147
ÁBRAJEGYZÉK	148
MELLÉKLETEK	149

BEVEZETÉS

*„Minden embernek joga van a munkához,
a munka szabad megválasztásához,
a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez,
és a munkanélküliség elleni védelemhez.”*
Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Évtizedek óta az Európai Unió szinte valamennyi tagállama – köztük hazánk is – komoly kihívások előtt áll a foglalkoztatás és a szociális ügyek terén. A technológiai fejlődés, a társadalmi-gazdasági változások valamint a demográfiai fejlődés messzemenő hatást gyakorolt, és gyakorol napjainkban is Európa egész társadalmára. Mindezek középpontjában az élet egyre több területét behálózó globalizáció áll, mely a gazdasági és szociális változások révén késztet a már megszokott és bejáratott struktúrák felülvizsgálatára.

Legyen szó közösségi, tagállami vagy éppen lokális társadalmi-szociális feszültségekről, a humán erőforrás foglalkoztatásának, megélhetésének kérdése, versenyképességi feltételeinek a növelése, valamint a munkaerőpiac egyensúlyi zavarainak az enyhítése, minden bizonnyal hosszabb távon sem fog kikerülni a közvélemény és a témával bármilyen megközelítésben foglalkozó szakemberek érdeklődési köréből. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az Uniónak olyan több évre előre tekintő stratégiái – Lisszaboni Stratégia, Göteborgi Stratégia –, amelyekben kiemelkedően fontos szerepet szántak a foglalkoztatás témakörének. Nemcsak közösségi szinten, hanem nemzeti viszonylatban is születtek olyan helyzetfeltáró, illetve a jövőre vonatkozó célkitűzéseket és az azokhoz kapcsolódó indikátorokat tartalmazó dokumentumok, amelyekben a munkaerő foglalkoztatási problémáit, lehetőségeit elemezték. A munkaerőpiac területi egyenlőtlenségeinek bemutatása, illetve még inkább a lokális sajátosságok, valamint az ok-okozati összefüggések feltárása továbbra is hangsúlyos szerepet kell, hogy kapjon. A helyi, regionális problémák valós kezelése, a mélyebb összefüggések feltárása, a munkaerő tényleges versenyképességének elérése a foglalkoztatáspolitikai elemzése nélkül elképzelhetetlennek tűnik.

A kedvezőtlen foglalkoztatási helyzet általában a nagyon összetett gyökerű elmaradottság egyik legfontosabb következménye. Különösképpen igaz ez a megállapítás Magyarország vidékies, hátrányos helyzetű, agrárjellegű térségeire. Az itt élő, főfoglalkozásszerűen vagy kiegészítő jelleggel mezőgazdasági munkával foglalkozók megélhetéséhez egyre kisebb

mértékben tud hozzájárulni a mezőgazdaság, éppen ezért egyre többen kényszerülnek ezen tevékenység feladására. A közösségi szintű strukturális, és kisebb mértékben a kohéziós politika finanszírozására rendelkezésre álló források mellett a vidékfejlesztési politika – mint a Közös Agrárpolitika második pillérét alkotó politika – is próbál kisebb-nagyobb sikerrel hozzájárulni az itt élő emberek foglalkoztatásához új munkahelyek létrehozásával, megtartásával illetve beruházásaiknak a támogatásával. Ezek a támogatások azonban mit sem érnek, ha azokat nem hatékonyan, nem ésszerűen és legfőbbképpen nem előrelátóan osztják fel a kedvezményezettek között.

Szabolcs-szatmár-bereg megyei lakosként jól ismerem az észak-alföldi foglalkoztatási gondokat, melyek az országos átlagot messze meghaladják. Szüleim évek óta foglalkoznak jövedelmük kiegészítése céljából almatermesztéssel, így a mezőgazdaság gondjait és problémáit nem csak egyetemi tanulmányaimból és a média híreiből ismerem. Diplomamunkám és TDK-dolgozatom témájaként tudatosan a SAPARD Program elemzését választottam, különös figyelmet fordítva az élelmiszer-gazdaságban munkahelyek megtartására, illetve bővítésére. Doktori értekezésemet korábbi munkám szerves folytatásának tekintem.

1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI, A TÉMALEHATÁROLÁSA ÉS AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Értekezésem témáját képező foglalkoztatáspolitikai és annak kapcsolódása a vidékfejlesztési politikához egy igen szerteágazó és fölöttébb bonyolult összefüggésrendszer, ezért egy doktori értekezés keretén belül csak korlátozott mértékben lehet feltárni az ok-okozati összefüggéseket, és megfelelni a területtel foglalkozó számos különböző tudományág elvárásainak.

Dolgozatomban a **foglalkoztatáspolitikával** kapcsolatos elméleteket, közösségi és nemzeti szintű dokumentumokat mutatom be, melyet kiegészíték és összekapcsolok a vidékfejlesztés témakörével. Vizsgálataim fókuszában a munkaerő demográfiai sajátosságait, gazdasági aktivitását, továbbá a képzettségét befolyásoló tényezőket – oktatás, kutatás-fejlesztés, innováció –, valamint a munkatermelékenységet és a munkanélküliséget kifejező indikátorok több szempontból történő elemzését állítottam. Disszertációm terjedelmi korlátai miatt nem tértem ki a foglalkoztatáspolitikának más politikákkal való kapcsolatára és azok egymásra történő hatásának, valamint eszköz és intézményrendszerének a bemutatására, illetve nem volt célom a vidékfejlesztési politika részletes bemutatása sem¹.

Célkitűzéseimet az alábbi pontok szerint foglalom össze:

- Elméleti alapozás céljából, foglalkoztatási szemszögből kiindulva, a közgazdaságtan főbb irányzatainak összehasonlító elemzése a 19. századtól napjainkig, valamint jelen korunk foglalkoztatási helyzetére ható globalizációs folyamat hatásainak bemutatása.
- Mivel az Európai Unió gazdasági versenyképességének a növelésével kapcsolatosan egyre inkább előtérbe kerül a munkaerő hatékony, ugyanakkor „*a teljes foglalkoztatás*” melletti, méltányos megélhetési színvonalat biztosító foglalkoztatásnak a kérdése, ezért a Közösségre vonatkozó foglalkoztatási mutatókat nemcsak összehasonlítom a világ fejlett gazdaságaival – USA, Japán – hanem az azokkal kapcsolatos következtetéseimet is levonom. Közösségi szinten további célom az Unió vidéki térségeiben a foglalkoztatással kapcsolatos kihívások ismertetése is.
- Célom továbbá bemutatni és értékelni országosan és az Észak-alföldi régióra vonatkozóan mindazokat a humán erőforrással kapcsolatban álló főbb tényezőket,

¹ A jelenlegi pénzügyi, gazdasági válság hatásaival a dolgozatban nem foglalkozom.

melyek szerepet játszanak napjaink foglalkoztatási problémájában. Ezt követően megállapításaimat levonva a jövőre vonatkozóan javaslatok tételét is célul tűztöm ki.

- A 2007. évi Gazdaság szerkezeti Összeírás alapján az egyéni gazdaságok eltartóképességét befolyásoló egyes tényezők elemzése.
- A már lezárt, illetve a folyamatban lévő hazai vidékfejlesztési programok országos és az Észak-Alföldre gyakorolt foglalkoztatási hatásainak az értékelése, valamint megállapítások levonása. Ugyancsak kutatási célkitűzéseim között szerepelt a 2007-2013-as időszakra vonatkozó Új Magyarország Vidékfejlesztési Program azon prioritásainak a bemutatása, melyek a vidék foglalkoztatási helyzetére hatással lehetnek.

Fő hipotézisem, hogy a vidék foglalkoztatási problémáinak a megoldása nem hárítható egyedül a mezőgazdaságra, annak orvoslására az ágazat rendelkezésre álló nemzeti és közösségi szintű mezőgazdasági és vidékfejlesztési források önmagukban nem elegendőek.

A célkitűzésekhez és a fő hipotézishez kapcsolódó **mellék hipotéziseim** a következők:

- H1: Hazánk a 2004-ben készített Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervében a 2010. évre kitűzött foglalkoztatási indikátor megvalósításával nem lesz képes megbirkózni.
- H2: A hazai vidékfejlesztési programok közül a SAPARD Program és az AVOP sem tudja, illetve tudja teljesíteni a programszinten elvárt foglalkoztatási hatásokat.

Kutatásmódszertani szempontból értekezésemben **a multidiszciplináris** (közgazdasági, jogi, demográfiai) **megközelítést és a komparatív elemzést helyeztem előtérbe.** Munkám **széleskörű hazai és külföldi statisztikai adatbázisra** támaszkodik. A vizsgált terület komplexitása miatt, a hazai és külföldi **szakirodalmakat** dokumentáló, rendszerező szekunderkutatást nem külön fejezetben ismertetem, hanem fejezetenként, a részterületek tárgyalásához illeszttem.

Az egymást követő fejezetek által átfogott terület fokozatosan szűkül.

Dolgozatom **második fejezetének** módszere döntően kompendium jellegű irodalmi feldolgozás. Ebben a fejezetben a közgazdaságtani iskolák munkaerőpiacról kialakult nézeteinek összehasonlító bemutatását végeztem el a 19. század elejétől egészen napjainkig, valamint a globalizációs folyamatnak a 21. századra gyakorolt foglalkoztatási hatását röviden áttekintettem.

A **harmadik fejezet** az Európai Uniót vizsgálja. Az első alfejezet kronológiai sorrendben a foglalkoztatás témakörének a közösségi dokumentumokban való egyre jelentősebb szerepét, míg az azt követő alfejezet az Uniónak az általános foglalkoztatási helyzetét mutatja be indikátorok segítségével, melyhez az OECD, EUROSTAT és az IMF adatbázisait használtam fel. A harmadik alfejezet röviden bemutatja a strukturális, kohéziós és vidékfejlesztési politikáknak a foglalkoztatási politikával való kapcsolatát, valamint a Közösség vidéki térségeiben lévő munkaerőpiac jellemzőit.

A **negyedik fejezet** első alfejezete ismerteti Magyarország azon dokumentumait, amelyekben foglalkoztatáspolitikai célok illetve azzal kapcsolatos feladatok jelentek meg. Míg a második alfejezet az előző dokumentumokban megjelölt indikátorokat elemzi. A demográfiai jellemzőkön túl a **KSH és az EUROSTAT** adatbázisát felhasználva, a foglalkoztatás mutatórendszerét, valamint úttörő jelleggel a **munkanélküliség alternatív mutatóit**, továbbá a tudásháromszög alkotóelemeinek a szerepét és a munkatermelékenység elemzéséhez használatos indikátorokat elemeztem. Az adatok feldolgozásához a Microsoft Excel 2007-es és a STATA 10-es változatú adatbázis kezelő programnak elsősorban a szűrő és autoszűrő parancsait használtam. A disszertáció harmadik alfejezete az agrárfoglalkoztatottak mennyiségi és minőségi helyzetét ismerteti nemzeti és regionális szinten, kiemelve az egyéni gazdálkodók szerepét, melynek jellemzőit a 2007. évi Gazdaságszerkezeti Összeírás adatai alapján mutatom be. A negyedik alfejezet a SAPARD, AVOP programnak a vidéki térségekben elért foglalkoztatási hatásait értékeli, valamint ismerteti és elemzi az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013-as költségvetési időszakra vonatkozó ezen irányú célkitűzéseit.

2. A FOGLALKOZTATÁSHOZ ÉS A MUNKAERŐHÖZ KAPCSOLÓDÓ ELMÉLETI ALAPFELTEVÉSEK

Disszertációm második fejezetét kompendiumnak szánom, melyben nem törekszem új és újszerű tudományos eredmények kimutatására, sem pedig következtetések levonására. Szükségeselem vélem ugyanakkor dolgozatomban multidiszciplináris jellegéből, valamint a téma összetettségéből adódóan a munkaerő foglalkoztatásához kapcsolódó elméleti háttér külön fejezetben történő bemutatását.

2.1. Előttörténet a neoklasszikus modelltől az újkeynessiánus elméletig

A polgári közgazdaságtan elméletében lényegében véve, mint minden más gazdasági-társadalmi kérdésről, a foglalkoztatásról is két alapvető irányzat él egymás mellett:

- az *Adam Smith* munkásságán alapuló *klasszikus-neoklasszikus* iskola,
- és a *John Maynard Keynes* tanításait követő elméletek.

A klasszikus (liberális) közgazdaságtan piaci erők által biztosított harmónia felfogását az első világháború utáni gazdasági bizonytalansággal jellemezhető helyzet, és főleg a Nagy Világ gazdasági Válság kérdőjelezte meg. A súlyosan kereslethiányos helyzetben tarthatatlannak látszott az akkoriban uralkodó Walras-i modell, mely szerint az áruk – így a munkaerő összk kereslete és összkínálata – mindig egyensúlyban van a piacon kialakuló egyensúlyi árak jóvoltából, illetve a Say-dogma, ami a klasszikus közgazdaságtan egyik alaptörvénye, mely szerint a kínálat megteremti a maga számára szükséges keresletet, hiszen az eladással egy időben azonos értékű vásárlás is történik. A munkapiacra a munkabér mozgása teremti meg a piaci egyensúlyt, ezzel biztosítva a teljes foglalkoztatást. A 19. században egy ilyen megközelítés könnyen igazolható volt, hiszen a termelés növekedését nem a kereslet, hanem döntően a szűkös erőforrások akadályozták.

A közgazdaságtan mai értelemben vett elméleti rendszerré a 19. század hetvenes éveiben vált, amikor – főleg *Jewans*, *Walras* és *Menger* munkássága révén – a klasszikus gondolatok összekapcsolódtak a marginalizmussal és az akkor éppen megszületett általános egyensúly elmélettel. Ezzel létrejött a neoklasszikus iskola, amely a klasszikus közgazdaságtant a 19. század végén váltotta fel. Ebben az időben a növekedés akadályát már nem elsősorban a termelési tényezők szűkös volta, hanem egyre inkább a megfelelő kereslet jelentette. A század végére a tőke szerepe megnőtt, a nagyipari termelés kialakulásával pedig a tőke a munkával egyenrangú termelési tényezővé vált. A

neoklasszikus paradigma felfogása szerint tehát nemzetgazdasági szinten biztosított a teljes foglalkoztatás, és a munkabér mozgása megteremti a munkapiac egyensúlyát.

A 20. század során a gazdaság tényleges működése egyre több ponton cáfolta meg a klasszikus-neoklasszikus harmóniaelveket. A támadás az első világháború után a gazdasági válságok képében érte az addig gyakorlatilag egyeduralkodó neoklasszikus paradigmát: a túltermelési válságok rendszeresen ismétlődtek, egyre mélyebbek lettek, és egyre inkább elhúzódtak. A munkanélküliség egyre égetőbb problémává vált, és már nemcsak a gazdasági válságok idején jelentett átmeneti nehézséget. A támadások sűrűsödtek, majd eljött a megfelelő hely és idő, hogy megjelenjen egy új paradigma, az axiómák új rendszere a közgazdaságtanban. Az új eszmék rendszerbe foglalását *John Maynard Keynes* végezte el, és kidolgozta 1936-ban azon gazdaságelmélet alapjait, amelyet napjainkban is az ő nevével illetnek. Keynes nem szakított minden kérdésben a klasszikus, neoklasszikus irányzattal. Véleménye szerint a munkapiac egyensúlya nem valósulhat meg, és a munkanélküliség tartóssá válhat. A keynesiánus modell alapfeltevése, hogy a gazdasági döntések bizonytalan várakozásokon alapulnak, a gazdasági egyensúly (amely tartós is lehet) instabil, ezért szükséges az állam gazdasági beavatkozása az egyensúly megteremtése érdekében, a foglalkoztatás általában nem teljes (MEYER – SOLT, 1999).

Számos klasszikus közgazdászhoz hasonlóan a 19. századi **neoklasszikus** közgazdászok is elfogadták, hogy léteznek a teljes foglalkoztatottság fenntartására ható piaci erők. Ez teljesen eltér a keynesi nézettől, amely szerint kialakulhat a kényszerű munkanélküliség. A neoklasszikus növekedési modellek a növekedés forrásaiként a népességnövekedést és a technikai haladást nevezték meg. Az irányzat feltevése szerint minden piac tökéletesen működik, beleértve a munkapiacot is, amelynek egyensúlyát a nominálbér mozgása teremti meg (GALSAI, 1982; PEARCE, 1993).

A vállalati szektor tervezett foglalkoztatási szintje a munkapiac működésétől függ. A foglalkoztatás ezen nagysága csak akkor hatékony a vállalati szektor számára, ha érvényes a profitmaximalizálás feltétele, éppen ezért az alkalmazni kívánt munkamennyiség csak meghatározott reálbér mellett valósulhat meg. Az elmélet szerint a munkanélküliség csak ideiglenes, és magán a munkapiacon zajló fejlemények miatt alakulhatott ki, valamint a munkanélküliséget a túl magas reálbérszinttel magyarázza. A munkapiaci egyensúly valamilyen külső ok miatt felborul. Mivel a bérek nem reagálnak rögtön és tökéletesen, a munkakereslet továbbra is kisebb a munkakínálatnál, a foglalkoztatottság kisebb az egyensúlyi szintnél. A foglalkoztatottság csökkenése viszont csökkenti a kibocsátást, így az

árupiacon átmenetileg túlkereslet alakul ki. Tekintettel arra, hogy reálbérékhez hasonlóan a termékárak sem alkalmazkodnak azonnal, ez a szituáció akár hosszabb ideig is fennállhat, tehát a munkapiaci túlkínálat árupiaci túlkeresletet váltott ki. A két piac ilyen viszonyát *Malinvaud* nyomán „klasszikus munkanélküliségnek” nevezzük. A neoklasszikus elmélet szerint a klasszikus munkanélküliség csökkenése, illetve megszűnése a piaci mechanizmusok révén fog bekövetkezni. Állami beavatkozásra, gazdaságpolitikai intézkedésekre nincs szükség. Tehát a tartós és a kényszerű munkanélküliséget a neoklasszikus irányzat gazdaságon kívüli tényezőkre vezeti vissza (OROSZI, 2001; MEYER-SOLT, 1999).

A neoklasszikus modellek logikáját az ásta alá, hogy bebizonyították, a munkabér emelkedésével a tőkés érdekeltté válik a munka tőkével történő helyettesítésében, azonban a tőkét is munkával állítják elő, így a tőkeár is emelkedik, amikor a munka ára emelkedik. Ezért ha a munka ára nő, a tőkések jövedelmezőbbnek találhatják egy munkaigényesebb technológiára való áttérést egy tőkeigényesebb helyett.

Összefoglalva a neoklasszikus modell lényegét elmondható, hogy a munkanélküliség – a munkapiaci túlkínálat – legfőbb oka a túl magas reálbér, így a foglalkoztatottság növelésének egyik, talán legfontosabb lehetősége a bérszínvonal csökkenése. Ezzel nő a munkakereslet és csökken a munkakínálat, a kettő közötti különbség – a munkanélküliség – tehát valóban csökken. A munkakereslet növelése ugyanakkor azt jelenti, hogy nő a termelési folyamat során alkalmazott munkamennyiség, ami a kibocsátás növelését eredményezi. A vállalati szektor nyilván csak akkor fog a nagyobb munkaráfordítás mellett dönteni, ha a segítségével előállítható árumennyiséget értékesíteni tudja. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a korábbi állapothoz képest még több terméket és szolgáltatást tud eladni az árupiacon, vagyis hallgatólagosan feltételeztük, hogy az árupiacon túlkereslet van.

A **keynesiánus modell** – az 1929/33-as válságot szem előtt tartva – éppen a tartós munkanélküliség magyarázatára jött létre. Szerintük a gazdaságban rendszerint léteznek kihasználatlan munkaerő-tartalékok. Ez rövidtávon azt jelenti, hogy a munkapiac nem kerül egyensúlyba, jellemző állapota a túlkínálat, vagyis a munkanélküliség. A foglalkoztatást a munkakereslet határozza meg, a kibocsátást pedig az aggregált kereslet. Az aggregált kereslet determinálja a szükséges munkamennyiséget, tehát a munka keresletét. A nominálbérék lefelé merevek és ugyanakkor rögzítettek is, mert a munkavállalók nem

járulnak hozzá annak csökkentéséhez, éppen ezért igyekeznek előre rögzíteni bérük nagyságát, amivel megelőzhetik a munkapiac ingadozásainak hatását.

Keynes szerint a foglalkoztatás nem egyedül a munkapiacon határozódik meg, hanem ebben az árupiaci effektusok, az aggregált kereslet alakulása is szerepet játszik. Az elmélet követői számára nem ismeretlen gondolatmenet, hogy az elégtelen árupiaci kereslet nem a termékárak csökkenését váltja ki, hanem a termelők mennyiségi alkalmazkodásához vezet. Ha adott árszínvonal mellett az összkereslet kisebb, mint a teljes foglalkoztatás melletti kibocsátás, akkor a termelés ehhez a kereslethez igazodik, ami munkanélküliséget eredményez. Az árupiaci kereslet növelése csökkentené a munkanélküliek számát, vagyis ebben a modellben a gazdaságpolitikai beavatkozásnak van funkciója. A munkahelyteremtő program megvalósításának azonban ára van, mégpedig a magánszektor beruházási keresletének a csökkenése. A gazdaságpolitikai vezetésnek éppen ezért mérlegelni kell, hogy érdemes-e a kormányzati kiadások növelésével javítani a foglalkoztatáson, vagy nem kellene inkább áthárítani ezt a feladatot a magánszektorra, a beruházási kereslet serkentésével?

Keynes modelljéből látszólag az a következtetés is levonható, hogy a munkanélküliség kormányzati intézkedésekkel nemcsak csökkenthető, hanem akár teljes mértékben meg is szüntethető. Nem kellene ugyanis mást tenni, mint az árupiaci keresletet arra a szintre növelni, amelynek kielégítése az összes felkínált munkaerő foglalkoztatását igényelné, ezt azonban két tényező korlátozhatja: a bizonytalan várakozások és a minimálbérek relatív magas szintje. Azonban ez a minimálbérszint túl magas lenne a munkapiaci egyensúlyhoz képest, ezért az egyensúly nem jöhet létre, vagyis mindig létezik bizonyos mértékű kényszerű munkanélküliség. A keynesiánus megközelítésben a munkanélküliség magyarázata a keresleten alapul: minél nagyobb az árupiaci kereslet, annál nagyobb a munkakereslet, s ebből adódóan annál alacsonyabb a munkanélküliség. Tehát az árupiacon tapasztalható jövedelmi alkalmazkodás jelenti végső soron azt a mechanizmust, amelynek segítségével a munkanélküliség csökkenthető (MEYER-SOLT, 1999).

Keynes szerint a munkanélküliség csökkentése érdekében a gazdaság elsősorban a költségvetési politikával („multiplikátor hatás”) és kisebb mértékben pedig a monetáris politikával ösztönözhető. Teóriájában a foglalkoztatás kérdése kulcsszerepet kapott, és ez fő művének címében is megjelent: „A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete”. Ebben úgy véli, hogy társadalmunk legjelentősebb bajai közé tartozik a teljes foglalkoztatásra való törekvés képtelensége, a vagyonok és a jövedelmek önkényes és igazságtalan elosztása. A teljes vagy akár csak a megközelítően teljes foglalkoztatás ritka

és rövid ideig tartó jelenség. Gondolatai hasonlatosságot mutatnak a pár évtizeddel később kialakult monetarista állásponttal. A Keynes szerinti teljes foglalkoztatás éppúgy megengedi az akarati, vagy önkéntes munkanélküliséget, mint a monetarista Friedman, ugyanakkor egyiküknél sem létezhet kényszerű munkanélküliség.

Amíg Keynes csak eddig a pontig ment el, és nem koncentrált az akarati munkanélküliség mértékére, addig Friedman álláspontja már jóval kiforrottabb volt. Ő az akarati munkanélküliség viszonylag állandó szintjét és arányát is feltételezte a munkanélküliség természetes formájában. A foglalkoztatásnak és az igazságosabb jövedelemelosztásnak közgazdasági értelmet adott azzal, hogy hangsúlyozta a magasabb szintű foglalkoztatási ráta elérését és a jövedelemelosztás államilag elősegített egyenlőbbé tételét, amely fokozza az összkeresletet. Véleménye szerint, amennyiben intézkedések történnének a jövedelmek olyan újraelosztására, mely növelné a fogyasztási hajlandóságot, akkor annak kifejezetten hatása lehetne a tőkeállomány növelésére. Elméletét, mely szerint a foglalkoztatás emelkedése csak a reálbér-növekedés ütemének csökkenése mellett következhet be, azonban sokan megkérdőjelezték, mely hozzájárult ahhoz, hogy elindultak a keynesi teóriákkal szembeni első támadások (KEYNES, 1965; MÁTYÁS, 1984; OROSZI, 2001; MANKIW, 2002).

A harmincas években a polgári közgazdaságtan első válságának periódusában csak a *Knight és Friedman* vezette chicagói iskola állt ellen a keynesi forradalomnak, kitartva a neoklasszikus tanok mellett. Elnevezésük – **monetarista iskola** – pontosan az általuk végrehajtott reform lényegéből következik. Ez az irányzat ötvözi, mind a neoklasszikus, mind pedig a keynesiánus elméletek bizonyos elemeit. A két modell összeegyeztetésének kísérlete már nagyon korán megkezdődött. *Hicks* 1937-ben, *Modigliani* 1944-ben, míg az ötvenes években *Samuelson* is képviselte ezt a szintetizáló törekvést. Gondolataik lényege, hogy a keynesi modellt a neoklasszikus teória speciális eseteként fogták fel (OROSZI, 2001; MEYER-SOLT, 1999).

Az 1960-as évek elején a közgazdaságtan kimozdult akkori medréből, ugyanis a háborút követő években általánosan alkalmazott, keresletnövelésre irányuló keynesiánus receptek a legtöbb fejlett országnak ugyan magas növekedési ütemet biztosítottak, ennek ára azonban az egyre növekvő költségvetési deficit volt. Ebből is következett a fokozódó inflációs nyomás, amely szükségessé tette a monetáris szabályozás alkalmazását. Went egyetértett az Amerikában élő svájci monetaristával, Brunnerrel – aki 1968-ban vezette be a

monetarizmus fogalmát –, miszerint az infláció megszüntetésének az ára maga a munkanélküliség (WENT, 2002).

Az irányzat jeles képviselői – *Friedman, Knight, Hicks, Modigliani, Samuelson, Brunner, Johnson és Went* – szerint a monetáris gazdaságban keresendők a gazdasági instabilitás alapvető okai, valamint a munkapiacra a – neoklasszikus értelemben vett – teljes foglalkoztatás nem létezhet. A munkapiaci túlkínálat azért alakulhatott ki, mert a háztartási szektorban hamis – túl alacsony – elképzelések léteznek az árszínvonal jövőbeli alakulására, így a várt reálbér nagyobb, mint a tényleges reálbér, ami munkapiaci túlkínálathoz vezet. A következő periódusban viszont a háztartási szektorban észreveszik a tévedést. A korrekció hatására a várt és a tényleges reálbér közelít egymáshoz. Ha a gazdasági rendszernek elég sok időt hagyunk, akkor a tanulási folyamat itt is az egyensúlyi állapot helyreállítását eredményezi, szintén gazdaságpolitikai közbeavatkozások nélkül. Szükségtelennek, sőt veszélyesnek tartják a Keynes által javasolt közvetlen állami intervenciót, teljes mértékben viszont nem vetik el a gazdaságpolitikát. Szerintük a gazdaságpolitikának a pénzfolyamatok szabályzására kell szorítkoznia. Látható, hogy a monetarizmus jó példája annak, hogy az ellentétes álláspontokat képviselő megközelítések egymást gazdagítva fejlődnek (OROSZI, 2001; MEYER-SOLT, 1999).

Az elmélet jelentőségének a kialakulásában szerepet játszott az is, hogy a keynesi nézet képtelen volt megmagyarázni a legtöbb nyugati országban a múlt század késő hatvanas éveit egyszerre jellemző magas és állandósult inflációt és a munkanélküliséget. Pearce szerint az irányzat legnagyobb hatású képviselője, Friedman volt, akinek a nevéhez egyrészt az emberi tőke fogalma, valamint a munkanélküliség természetes rátájának legtöbbet hivatkozott definíciója² fűződik.

Az emberi tőke fogalma sokat hozzá tett a modern közgazdaságtan fejlődéséhez, ugyanis magyarázatot adott a munkanélküliség szakmák szerinti egyenlőtlenségére, a bérek és a keresetek kor és foglalkozás szerinti különbözőségére, a szakszervezeti mozgalmak munkaszabályozási gyakorlatára, valamint hozzájárult a gazdaságpolitikai döntésekhez is,

² A munkanélküliség természetes rátája Milton Friedman szerint: „a munkanélküliség természetes rátája az általános egyensúly walrasi egyenletrendszere által meghatározott szint, feltéve, hogy az egyenletek tartalmazzák a munka- és termékpiacok aktuális strukturális jellegzetességeit, beleértve a piacok tökéletességeit, a kereslet és a kínálat sztochasztikus változékonyságát, a szabad állásokról és munkalehetőségekről való információszerzést és a mobilitás költségeit és így tovább.” (PEARCE, 1993:393). Egyszerűbben definiálva a munkanélküliség természetes rátája az a ráta, amely mellett az árakra és a bérekre felfelé és lefelé ható erők egyensúlyba vannak, az ár-, és bérinfláció stabil, az inflációban sem gyorsuló, sem lassuló irányzat nem tapasztalható, így tehát a foglalkoztatottság legmagasabb fenntartható szintjét képviseli, és a nemzet potenciális kibocsátásai szintjének felel meg (SAMUELSON-NORDHAUS, 1995).

megadva az iskoláztatásra és a továbbképzésre fordítandó erőforrások elosztását az ezekre vonatkozó egyéb igények ellenében.

A monetaristák – kiinduló axiómáikból következően – nem ismerik el a kényszerű munkanélküliséget. A hatékonyan működő munkapiacon megközelítőleg ugyanannyi munkás foglalkoztatásának az igénye jelenik meg, mint ahányan munkát kívánnak vállalni. Friedman szerint a nominálbérek rugalmasan reagálnak a termékpiacra bekövetkező árváltozásokra, ezért az egyensúlyi reálbér kialakulásának és fennmaradásának nincs akadálya. Ez azonban biztosítja a munkakereslet és –kínálat globális egyensúlyát, azaz a munkapiac „*megtisztulásának*” elvi lehetőségét. Nincsen azonban automatikus egyenlőség a munkanélküliség természetes rátájának megfelelő munkanélküliek száma és a betöltetlen munkahelyek között, ugyanakkor a két érték nem szakadhat el egymástól. Mivel a munkanélküliséggel egy időben léteznek betöltetlen munkahelyek, ezért belátható: a gazdaság – legalább részben – tudná foglalkoztatni a munkanélkülieket. Esetükben tehát nem kényszerű, hanem önkéntes, akarati munkanélküliségről beszélünk (OROSZI, 2001).

Friedman szerint a munkanélküliség lényegében véve önkéntes, s ez alakítja ki a munkanélküliség természetes rátáját. Ennek egyrészt az a magyarázata, hogy a munkavállalók bizonyos része nem hajlandó a munkaadók által felajánlott bérért dolgozni, másrészt pedig azért van munkanélküliség, mert az állami beavatkozás nyomán, és/vagy a szakszervezetek nyomására, a bérszínvonal túlságosan magasra nő. A munkanélküli-segély ezt az állapotot tovább rontja, mivel nem ösztönöz álláskeresésre, és a munka viszonylag magas határtermelékenységét okozva fékezi a foglalkoztatást. Feltételezi, hogy elvileg létezik egy egyensúlyi bérszínvonal, amely mellett a teljes foglalkoztatottság biztosítható. Véleménye szerint az állam és a szakszervezetek ráhatását megszüntetve a béreket arra az egyensúlyi szintre kell csökkenteni, amely mellett megvalósul a teljes foglalkoztatás. Következésképpen, a munkabéreknek lefelé is rugalmasnak (azaz csökkenthetőnek) kell lenniük. A neoliberalizmus szerint a munkaerőpiacnak más vonatkozásokban (munkaidő hosszabbítás, munkaintenzitás növelése, időleges vagy tartós részfoglalkoztatás, távmunka, a dolgozók alvállalkozói pozícióba /outsourcing/ kényszerítése) is teljesen rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy a teljes vagy igen magas szintű foglalkoztatás megvalósuljon (FRIEDMAN, 1970).

Samuelson dolgozta ki a turnpike-elméletet, amely meghatározta a maximális növekedés feltételeit. Olyan közgazdasági modellek tartoznak ezen elmélethez, melyek figyelembe veszik a tőkeállomány változásait, a népesség nagyságát, annak a munkaerő számszerű

nagyságára és korösszetételére vonatkozó minden kihatásával együtt, valamint a műszaki haladást. Az elméletnek két fő elágazása van (PEARCE, 1993):

- A neoklasszikus növekedésemélet, amely a gazdaságot természeténél fogva stabilnak és a teljes foglalkoztatásra törekvőnek tartja.
- A keynesi és a neokeynesi növekedésemélet, amely a tőkés gazdaságot természeténél fogva instabilnak tartja. Modelljei az instabilitás és a munkanélküliség problémáit vizsgálják, és a keynesi elmélet dinamikus kiterjesztésének tekinthetők.

A monetarizmus irányzata elleni támadás – érdekes módon – nem az ellentáborból, Keynes követőitől indult el, hanem a klasszikus alapokon álló közgazdászok fejezték ki elégedetlenségüket, mely az adaptív várakozások hipotéziseire irányult, és ennek eredményeként született meg az újklasszikus makroökönómia.

Az 1970-es évek végére önálló irányzattá vált az **újklasszikus makroökönómia**, melynek kiemelkedő képviselői – *Lucas, Sargent és Wallace* – a klasszikus-neoklasszikus hagyományokat követték, a monetarizmus legfőbb tételeit is zömében elfogadták, azonban a keynesiánus megközelítést teljes mértékben elvetették.

A várakozásokat illetően az újklasszikusok más álláspontot képviseltek, mint a monetaristák. Az adaptív várakozásokkal³ szemben az újklasszikusok racionális várakozásai azt jelentették, hogy az esetleges hibák korrekcióját rögtön – ideális esetben végtelenül kis idő alatt – elvégzik a gazdaság szereplői. Ebből adódóan nem létezhet tartós eltérés a tényleges munkanélküliség ráta és a természetes ráta között; az újklasszikus makroökönómiában csak a természetes rátának van létjogosultsága. Más szóval: bármilyen magas is az inflációs ráta, mindig ugyanazzal a – természetes – munkanélküliségi rátával találkozunk. Így valóban igaz, hogy az infláció leszorítására irányuló gazdaságpolitika az újklasszikus modellben nem vezet a munkanélküliség növekedéséhez. A neoklasszikus irányzattal teljes egyetértésben azonban az újklasszikusok is feltételezték, hogy a munkakínálat a bér függvénye. Nézeteik szerint minden olyan kísérlet, amely a kibocsátást avagy a foglalkoztatottságot a természetes ráta alatt vagy fölött kísérli meg stabilizálni, hatástalan lesz: sem rövid, sem hosszú távon nem módosíthatja a reálváltozók értékét.

Ez az irányzat azonban nem jelentette minden gazdaságpolitikai beavatkozás visszautasítását, szemben a klasszikusokkal. Az újklasszikus nézetek lényegét abban az

³ Adaptív várakozás: egy változó jövőbeli értékére a változó múltbeli értékei alapján kialakított várakozás. A gazdasági szereplők egy változó jövőbeli értékére vonatkozó várakozásaikat a változóval kapcsolatos jelenlegi tapasztalatai alapján alakítják ki (PEARCE, 1993:23).

állításban lehet összefoglalni Pearce szerint, hogy sem rövid távon sem hosszú távon nem létezik átváltás a foglalkoztatottság és az infláció között, valamint a kibocsátás és a foglalkoztatottság szintjének stabilizálására vonatkozó kísérlet már rövid távon is hatástalan (PEARCE, 1993).

Az 1980-as évek vége újabb fordulatot hozott a keynesiánus iskolában. Főleg *Stiglitz* tollából származó írásokra támaszkodva kialakult az ún. **újkeynesiánus makroökonómia**. Főbb képviselői *Blanchard*, *Fischer*, *Mankiw* és *Romer*, csak hogy néhányat említsek. Feltevésük szerint a munkanélküliség a reálbérekkel van kapcsolatban. Éppen ezért igyekszik az újkeynesiánus elmélet a jövedelemingadozásokat a reális rugalmatlanságok alapján értelmezni, ugyanis a munkavállaló és a munkáltató egyéni szinten egyaránt érdekelt abban, hogy hosszabb távra rögzítsék a reálbéreket, valamint a vállalat érdeke a viszonylag magas, de mindenképpen a munkapiaci egyensúlyinál magasabb bérek fenntartása.

Az **újkeynesiánus elmélet gazdaságpolitikai jelentősége** az alábbi pontokban összegezhető (MEYER-SOLT, 1999):

- Az újklasszikus makroökonómiával összhangban feltételezik a racionális várakozások hipotézisének érvényesülését, de a munkapiacon implicit szerződéseket kötnek egymással a munkavállalók és a munkáltatók több periódusra.
- Az újkeynesiánusok elméletben a jövedelem és a munkanélküliség – szemben az újklasszikus elmélettel – függ az aggregált kereslettől. Ha ugyanis az aggregált kereslet hat a foglalkoztatottságra és a jövedelemre, akkor egyfajta körforgás alakul ki, hiszen a jövedelem az aggregált kereslet egyik legfontosabb eleme. Ekkor a jövedelmi hullámzások kihatnak a munkanélküliség természetes rátájára is, ami nem egyszer s mindenkorra adott, hanem egy múltbeli eseményektől függő érték lesz. Az ilyen kapcsolatok leírására alkották meg a „*hiszterézisnek*” nevezett fogalmat, mely kifejezi a múltbeli gazdasági események hosszú távú hatását a munkanélküliség természetes rátájára. Ilyen jelenségek lehetnek például (MANKIW, 2002):
 - A munkanélküliség ideje alatt a munkavállalók szakmájuk művelése szempontjából fontos ismereteket vagy képességeket veszíthetnek el, ami a későbbi munkába állásuknál nehézséget támaszthat.
 - Elképzelhető az is, hogy hosszú ideig tartó munkanélküliség során megváltozik a munkához való viszonyuk, így kevesebb erőfeszítést tesznek, hogy új munkahelyet találjanak.

- További lehetősége az ilyen hosszú távú hatásnak, hogy a munkanélküliek kisebb mértékben tudnak a szakmacsoportjukban érvényes normál bérszintre hatni, így a munkával rendelkező befolyásoló hatása erősebb. Ha az utóbbiak nem a minél szélesebb foglalkoztatottságban, hanem a munkába állók minél magasabb reálbérében érdekeltek, akkor a munkahelyekért való sorban állás ideje meghosszabbodhat.
- A keynesiánus iskola szellemének megfelelően az újkeynesiánusok a munkanélküliséget kényszerű és szisztematikus okokra visszavezethető jelenségnek tartják. Ennek okai egyrészt a merev árak és bérek.

2.2. Napjaink globális foglalkoztatási helyzete

Az elméleti szakirodalom a kapitalizmus globális korszakának megfelelő gazdasági ideológiát **neoliberalizmusnak** nevezi. Tehát amikor a neoklasszikus (neoliberális) tanok nézeteit vizsgálom a foglalkoztatásról, a munkaerőpiacról, akkor magának a globalizációnak a hatásáról, az elkerülhetetlen globalizációt tükröző nézeteiről szólok. Már a kilencvenes évek elejének világgazdasági válsága idején megfogalmazódott, hogy a neoliberális-monetarista kísérletek nem tudnak stabilitást nyújtani a gazdaságban (GORDON, 1991). A globalizáció a keynesi nézeteket sem hagyta érintetlenül, sőt jelentős „engedményeket” tettek a liberális elméleteknek, azonban azok életidegenségére, jövedelemdifferentiáló hatásaira és a még mindig túl erős állami szerepvállalásra hivatkoztak (FARKAS, 2007a; FARKAS, 2007b).

Napjainkban akárcsak más piacon, a munkaerőpiacon is a „rövidebb oldal elve” érvényesül. Ugyanis globális munkaerő-túlkereslet közepette a munkaerő-kínálat, túlkínálat esetén pedig a kereslet nagysága szab végső soron határt a foglalkoztatásnak. A munkaerőpiac egyensúlyi állapotától függően változik az is, hogy a piac két szereplőcsoportja (munkáltatók, munkavállalók) közül melyik alkupozíciója erősebb a foglalkoztatás feltételeinek kialakításában. A munkaerő iránti globális túlkereslet a munkavállalók, a globális túlkínálat pedig a munkáltatók alkupozícióját erősíti (GÁBOR, 1990).

Miközben a gazdasági életben a transznacionális vállalatok érdekei egyre jobban érvényesülnek, az egyensúlyi zavarok és szociális feszültségek nyomán megjelentek az első olyan művek is, amelyek immár elméleti alapról támadják a neoklasszikus

közgazdaságtant. Ezek közül kiemelendő Weeks-nek „A neoklasszikus közgazdaságtan kritikája” című könyve, melyben így ír: „Az alapvető cél a neoklasszikus elmélet azon fundamentális jelentőségű makroökonómiai „tanmeséjének” a cáfolata volt, amely szerint: (1) minden egyéb változatlansága esetén a foglalkoztatás növelése a „reálbér” (áruban kifejezett bér) csökkenését követeli meg;...”. (WEEKS, 1999:168). Véleménye szerint a Keynes előtti (klasszikus) közgazdaságtan alapelvei alkotják napjaink szintetizált makroökonómiai tudásának magját.

Az újkeynesiánus reneszánszát képviselte Thurow világszerte nagy visszhangot keltett 1995-ben megjelent műve, a „*Future of Capitalism*”, melyben azt elemezte, hogy az USA-ban a globalizáció nyomására a munkavállalók 4/5-ének a bére csökkent, és jelentősen nőttek az egyenlőtlenségek. Ez a jelenség azonban a nyolcvanas évek elejétől Nagy-Britanniában, pár évvel később az európai kontinensen, majd Japánban is bekövetkezett, igaz valamivel enyhébb formában (THUROW, 1997).

A mai világban egyrészt a multinacionális társaságok deformálják az ideálisnak vélt piaci viszonyokat, másrészt elvben megmarad az állam felelőssége a kvalifikált és egészséges munkaerő biztosításában, az infrastruktúra fejlesztésében, a technikai-technológiai versenyképességben. Ugyanakkor a dolgozók korábbi bérfenntartásáért, megszokott munkakörülményeikért kiállnak (sztrájkhullámok a fejlett országokban, globalizációkritikus világmozgalom, a liberális EU Alkotmány elutasítása Franciaországban és Hollandiában). Soros György, a globalizáció haszonélvezője, a „barikád” másik oldaláról utalt a világgazdaság törékenységére és arra, hogy a „*laissez faire*” maradéktalan érvényesülése esetén alapvető emberi értékek vesznek el, még tovább nőnek a társadalmilag és nemzetközileg elfogadhatatlan különbségek, emelkedik a munkanélküliség, gazdasági és társadalmi robbanás következhet be (FARKAS, 2007b).

Martin és Schumann „A globalizáció csapdája” című könyvükben a Wall Street Journal-t idézik: „A konkurencia a brutális globális gazdaságban globálissá teszi a munkaerőpiacot is. Nincs már olyan állás, amelyik biztos lenne.”. A szerzőpáros az 1995-ben Fairmontban ülésező, Mihail Gorbacsov által a világ minden részéről összehívott ötszáz vezető politikus, gazdasági szakember és tudós véleményét közvetítve a jövő foglalkoztatási helyzetéről így ír: „Az aránypár a húsz a nyolcvanhoz.”. **Szerintük az elkövetkező évszázadban a munkaképes lakosság húsz százaléka elég lesz ahhoz, hogy lendületben tartsa a**

világgazdaságot (MARTIN-SCHUMANN, 1998: 145, 12). A Ford példáján azt is bemutatják, hogy a technikai haladás is kiszorítja a munkásokat – elsősorban a szakmunkásokat – a termelésből. Ezért van az – írja a két szerző –, hogy az európai belső piac létrehozását indokoló 1988-as Cecchini-jelentés, a WTO, a NAFTA munkahely-generáló ígéretei ellenére a munkahelyek száma rohamosan csökken a termelő ágazatokban és részben a szolgáltatásokban, illetve a rugalmas és részmunkaidős foglalkoztatási formák kerülnek előtérbe, melyek részben elfedik a munkaidőalap csökkentését. Az új, igazságosabb és demokratikusabb világ érdekében, a tőke internacionáléjával szemben, a szakszervezeti mozgalmak nemzetközi összefogását hirdetik meg (MARTIN-SCHUMANN, 1998).

A keynesi örökség egyik nagy öregje, *Streeten*, az ezredfordulón jelentkezett a globalizáció előnyeit és hátrányait tárgyaló könyvével. Hamisnak, vagy elégtelennek tartja azokat a liberális elméleteket, amelyekkel ma a fejlett országok munkanélküliségét magyarázzák. Streeten szerint az OECD országokban a munkanélküliség okai a következők: a globális verseny, melynek megnyilvánulási formája az alacsony bérű országokból származó import és a munkahely-export; a gyorsan fejlődő technika korának megfelelő képzett munkaerőben mutatkozó hiány; a kereslet lassú növekedése; a munkanélküliek támogatása (ösztönzése), ahelyett, hogy munkához segítenék őket; a bérek inflációs békaugrásai; a munkaerő-bevándorlás; a nők munkába állása. Hogy e tényezők közül melyik milyen mértékben hat a munkanélküliségre, arról nagy viták folytak. Ugyanakkor elismeri, hogy a keynesi munkahelyteremtés és hatékony keresletösztönzés az importnyomás és a munkahelyek kitelepítése miatt már nem működik úgy, mint régen (STREETEN, 2001; FARKAS, 2007b).

Rodrik matematikai-statisztikai módszerrel is kimutatta, hogy a képzetlen munkaerő iránti igény csökkentését – outsourcing (kiszervezés), a kereskedelem és a külföldi beruházások függvényében – a keresleti görbe ellaposodása, a munkaerő iránti kereslet rugalmasságának növekedése kíséri. Rodrik szerint ez a folyamat (RODRIK, 1997):

- a munkapiaci változások költségeinek nagyobb hányadát hárítja a dolgozókra,
- az alacsony képzettségű munkaerő bére és az általa ledolgozott órák ingadozása (volatility) jelentősen nő,
- számottevően csökkenti a munkavállalók tárgyalóerejét.

A globalizációs korszakban – legalábbis a fejlett országokban – két ok miatt a munkaerő iránti kereslet abszolút mennyisége is csökken. Egyrészt az infokommunikációs és mikroelektronikai forradalom nagymértékben kiszorítja az embert a termelésből, azaz a szerves összetétel soha nem látott mértékben megnő. Másrészt az elavulóban lévő technikát, de a fejlett technika egy részét is, az alacsony bérű országokba telepítik át, ezzel a munkahelyeket is transzferálják. Mint láttuk, a keynesi elemzések is hasonló következtetésekre jutnak: azok is a globalizációt és a technikai fejlődést jelölik meg a munkaerő iránti igény csökkenésének okaként (FARKAS, 2007b).

Went azt írja a globalizációról írt művében, mely 2002-ben magyarul is megjelent, hogy *„Bármennyire meggyőzően bizonygatják a közgazdászok ábrákkal, differenciális összehasonlításokkal és számítógépes modellekkel, hogy a globalizációval és a szabad kereskedelemmel mindenki nyer, elméleteiket a valóság sokszor alig igazolja. A magasabb profit az alacsonyabb költségeken keresztül a bérek és a munkahelyek rovására megy. A korábban védett piacok megnyitása a külföldi vállalatok részére nemzetközi szerződések és gazdasági zsarolás nyomásgyakorlásával a foglalkoztatottság csökkenéséhez vezet. Azzal, hogy a termelést alacsonyabb munkabérű és kedvezőbb adózású országokba helyezik át, vagy azzal, hogy alacsony munkabérű országokból importálnak olcsó árut - vagy akár csak ezzel fenyegetnek - a munkaadók állandó kontroll alatt tarthatják a munkakörülményeket, és csökkenthetik munkaerő-állományukat”* (WENT, 2002:52). Könyvében kiemeli, hogy a globalizáció annak esélyét is csökkenti, hogy (ismét) eljön a teljes foglalkoztatás időszaka, és lejjebb nyomja a kizsákmányolási rátát, hiszen a globális erőforrás-gazdálkodás (global sourcing) és a termelés áthelyezése következményeként a világ munkanélkülijeinek egyre nagyobb része – az ENSZ szerint a világ népességének 30%-a – válik gyakorlatilag a munka tartalékseregévé (WENT, 2002).

Rozsnyai Ervin filozófus *„Az imperializmus korszakváltásai”* (ROZSNYAI, 2002) című művében arról ír, hogy a globalizált termelés sokféle előnye közül különösen csábító a multinacionális vállalatok számára a bérmegetakarítás. Bemutatja a nemzeti bérkülönbségeket és néhány esetet, amikor az ismert márkanévet birtokló vállalatok (Siemens, Nike) az elmaradott országokban rabszolga vagy jobbágy módjára kezelik a munkásokat, elveszik útleveleiket, éjszakára bezárják őket, hogy ne szökhessenek el, gyermekmunkát alkalmaznak. Érdekes új jelenségre is felhívja a figyelmet: az újonnan iparosodó országok munkaigényes enklávékat hoznak létre a fejlett országokban (például a

Samsung Észak-Angliában, mert ott nem szigorúak a munkaügyi előírások, gyenge a szakszervezet, ugyanannyi bért fizetnek, mint Koreában és a bérnövekedés várható üteme alacsonyabb). Az USA sok pincéjében is működnek gyakran illegális munkaerőt foglalkoztató termelő üzemek. A globalizáció, azon belül a bérkülönbségek kihasználása, a munkahelyek áttelepítése a perifériák szintje felé nyomja a viszonylag fejlettebb régiókat. A fejlett országokban a globális bérverseny a munkaerő árát (a történelmileg kialakult újratermeléshez szükséges) értéke alá szorítja. Ha pedig a munkások szembe szállnak ezzel, akkor az anyavállalat megkeresi a legolcsóbb, legszervezetlenebb munkaerőt a Földünkön, és átviszi a termelést egy számára kedvezőbb adottságokkal rendelkező országba. Ugyanez a verseny terjeszti a rugalmas munkaszervezési formákat is. Ezért terjednek napjainkban az olyan megoldások, mint a kényszerpihenő, a munkaerő alvállalkozóvá kényszerítése, az elbocsátás után alacsonyabb bérért való foglalkoztatás.

Globalizálódó világunkban a teljes foglalkoztatásra törekvés elve már csak inkább vágyott „*elméleti*” cél lehet, mint sem a gyakorlatban megvalósuló realitás. Mindez ellenére sem szabad lemondani róla, mert akkor csak egyre inkább teret engednénk annak a bűvös „20:80”-hoz arányszámnak, amely felé már sajnos elindult a világunk. Mivel maga a társadalom alakítja ki minden korszakra jellemzően saját társadalmának gazdasági-szociális helyzetét, ezért mi (jelen korunk társadalma) vagyunk felelősek társadalmi jólétünkért.

3. A FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA EGYES FŐBB JELLEMZŐI AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unió a foglalkoztatáspolitikai kérdéseket mindig is óvatosan kezelte. Ez a témakör jelenleg sem tartozik a kötelező jogrend körébe, azonban feladata, eszköz, cél és intézményrendszere már kiforrott. Maga a **foglalkoztatáspolitikai munkaerőpiac olyan külső szabályozó rendszere**, amelyik a munkaerőpiacot úgy igyekszik befolyásolni, hogy ezáltal harmonikusabb legyen annak működése, és egyúttal érvényesüljenek, megvalósulási lehetőséget kapjanak a társadalmi funkciók is. Tehát magával a **foglalkoztatással, a foglalkoztatottsággal kapcsolatos átfogó cél- és eszközrendszerrel, a foglalkoztatás bővítésére, a foglalkoztatási esélyek megteremtésére, javítására irányuló politika** (amely egyúttal maga után vonja, vagy legalábbis vonhatja a munkanélküliség csökkenését is) (LÁSZLÓ, 1997; LÁSZLÓ, 2001).

3.1. Az európai foglalkoztatási stratégia kialakulásának története

Az európai integráció kezdetétől egészen a kilencvenes évekig a tagállamok a foglalkoztatáspolitikai kérdéskörét tisztán nemzeti kérdésként kezelték. A Közösség alapításának korai szakaszában a szociálpolitika és a foglalkoztatáspolitikai szempontjából két fontos állomást kell figyelembe venni (HALMOS, 2006):

- **Párizsi Szerződés (ESZAK) 1951:** a szén- és acélipar területén kiemelt gazdasági kérdésként kezelte a foglalkoztatási helyzet javítását és ennek megfelelően a következő területeken látta indokoltnak a munkaerő-piaci feszültségek kezelését: a szakképzés és szakmaváltás, az áttelepülés, a korai nyugdíjazás és a munkanélküliség elleni harc.
- **Római Szerződés (EGK) 1957:** az európai integráció további fejlődésére döntő hatást gyakorló alapszerződés a foglalkoztatást érintően messze elmaradt konkrétságában a Párizsi Szerződés törekvéseitől, csupán általános célokat fogalmazott meg.

Bár az alapszerződésben jelentős helyet foglaltak el a szociálpolitikával foglalkozó részek, a nagy ívű elképzelések ellenére az első érdemleges eredményt csak az 1970-es években sikerült felmutatni. A tagállamok **1974-ben** elfogadták az **első Szociális Akcióprogramot**, amely inkább olyan általános elveket tartalmazott, melyeket nehéz volt közösségi jogszabályokba formálni, azonban néhány irányelv mégiscsak született. Ezt a részsikert leszámítva a szociálpolitika a nyolcvanas évekig nem tudott komolyabb eredményeket elérni.

Az 1970-es évek és az 1980-as évek olajválságainak hatásaként, az integráció „aranykorszakának” nevezett évei után, a gazdasági és pénzügyi helyzet romlása miatt nagymértékben megemelkedett a munkanélküliek száma és csökkent a foglalkoztatás nemcsak Európában, hanem az Egyesült Államokban is. Ott azonban az olajválság közvetlen hatásainak elmúltával a munkanélküliséget és foglalkoztatottságot jelző mutatók a helyzet javulását jelezték, míg Európában ennek az ellenkezőjét. A válság EU-szintű kezelésére a kilencvenes években több, nagy horderejű szakmai koncepció született, melyek közül az egyik, a Fehér Könyvként (COM93/700) 1993-ban napvilágot látott „Növekedés, versenyképesség, foglalkoztatás” (FREY, 2004).

Az Európai Tanács 1994-ben a munkanélküliség szintjének (EU-15-ben 10,5%⁴.) robbanásszerű emelkedése miatt Essenben meghirdette a *Közösség első foglalkoztatási stratégiáját* (OECD, 2006; EUROPÄISCHER RAT, 1994). Ez a program jelentős előrelépésnek számított abból a szempontból, hogy a tagállamok felismerték az előttük álló jelentős kihívásokat, de végül is nem teremtették meg a közösségi célok és nemzeti feladatvállalás összehangolásának rendszerét. **A közösségi szociálpolitika és a foglalkoztatáspolitikai igen hosszú ideig tehát két, egymástól nem igazán elválasztható területnek számított, hiszen a szociálpolitika intézkedései sok esetben a foglalkoztatást is közvetlenül befolyásolták.**

Az **amszterdami** csúcsértekezlet az európai integráció történetének foglalkoztatást érintő legjelentősebb eredményeként értékelhető, hiszen az **1997. október 2-án** aláírt szerződésben a tagállamok vezetői a **módosított EK-Szerződésbe a foglalkoztatás témakörét már új fejezetként (VI/A számozással), az egyéb szociálpolitikai kérdésektől elkülönülve illesztették be.** Ebben a tagállamok kötelezettséget vállaltak arra, hogy foglalkoztatáspolitikáikat az átfogóbb gazdaságpolitikai céloknak megfelelően alakítják, és annak előmozdítását közös érdekként kezelik (EUROPÄISCHER RAT, 1997a).

Az 1997-es év végére már majdnem 17 millió munkanélküli⁵ élt az Unióban. Ilyen körülmények között **1997. november 21-én Luxemburgban** rendezték meg **az első közösségi szintű foglalkoztatási csúcsértekezletet**, melyen arról döntöttek, hogy az

⁴ Az OECD 2006-os adatbázisa alapján.

⁵ European Commission 2007. adatai alapján.

Uniónak a korábbinál nagyobb beleszólása lesz a nemzeti foglalkoztatáspolitikákba, mégpedig döntően azok koordinálása révén, továbbá **kidolgozzák az egész Európai Unióra vonatkozó foglalkoztatási iránymutatásokat**. Ez azonban még mindig nem jelentette azt, hogy a tagállamok foglalkoztatással kapcsolatos felelőssége megszűnne, a szubszidiaritás elve e téren továbbra sem vesztette el érvényét. Ezen az ülésen az Európai Tanács úgy döntött, hogy a Római Szerződést módosító Amszterdami Szerződés foglalkoztatási fejezetének azonnal életbe kell lépnie. Ez lehetővé tette, hogy 1998-tól a gyakorlatban is megvalósítható legyen a tagállamok foglalkoztatáspolitikájának koordinációja, így a **Közösség történetének első, 1998. évi foglalkoztatáspolitikai iránymutatásai négy pillérre épültek** (EUROPÄISCHER RAT, 1997b):

- a foglalkoztatási képesség javítása,
- a vállalkozásösztönzés javítása,
- a vállalkozások és a munkavállalók alkalmazkodóképességének fejlesztése,
- az esélyegyenlőség feltételeinek ösztönzése.

Ez a négy pillér lett az alapja az ún. Európai Foglalkoztatási Stratégiának (European Employment Strategy, EFS). Az Amszterdami Szerződés által megindított folyamat következményeként az 1998. évi foglalkoztatáspolitikai iránymutatások alapján dolgozták ki az egyes tagállamok nemzeti foglalkoztatási akcióterveiket (National Action Plan, NAP).

Lisszabonban az Európai Unió 15 tagállamának állam- és kormányfői **2000 márciusában új, tíz évre szóló stratégiát fogadtak el**, melynek alapja a monetáris politika, a költségvetési- és struktúrapolitika, a foglalkoztatáspolitikai és a szociálpolitika vegyítésével létrehozott közösségi szintű gazdaságpolitikai-mix. A stratégia igen ambiciózus célt tűzött ki a foglalkoztatás terén. A Lisszaboni Stratégia dokumentumában így fogalmaztak: „...*a cél, hogy az Európai Unió a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdaságává váljon, amely képes a fenntartható gazdasági fejlődésre, miközben nagyobb szociális kohézióval több és jobb munkahelyeket terem*,” ezáltal **elérve hosszú távon a teljes foglalkoztatást** (EUROPÄISCHER RAT, 2000a:2). Ehhez számos egyéb feltétel mellett mindenekelőtt arra van szükség, hogy a foglalkoztatási szintet emeljék, és a munkaerőt a kihívásoknak megfelelően képezzék. Mindezt a tagállamok úgy kívánják elérni, hogy az ún. európai szociális modell értékeit megőrzik, és végrehajtási

módszereként pedig az ún. **nyitott koordináció**⁶ mechanizmusát használják. A célkitűzések megvalósítása átfogó stratégiát követel meg, amely a következőkön alapul⁷:

- Felkészülés a tudásalapú gazdaságra és társadalomra, az információs társadalom támogatása és a kutatás-fejlesztés (K+F) hatékonyabb kihasználása révén.
- Az európai szociális modell korszerűsítése, amely a szociálpolitikában a társadalmi kirekesztés elleni küzdelmet és az oktatás fejlesztését emeli ki.
- Megfelelő gazdaságpolitika alkalmazása révén fenntartható, egészséges gazdasági környezet kialakítása.

A Lisszaboni Stratégia több reformot javasolt számos konkrét cél megfogalmazásával, feltételezve az évi 3%-os gazdasági növekedést, és 20 millió új munkahely létesítését.

Három fő célkitűzése (HALMOS, 2006):

- A foglalkoztatottsági szint és a képzés emelése:
 - A foglalkoztatási ráta 2010-re érje el a 70%-ot, a nők esetében 60%-ot, és az 55-64 éves korosztályban pedig az 50%-ot.
 - A képzettség növelése révén 2010-re 50%-kal csökkenteni kell a 18-24 éves korosztályban azok számát, akiknek csak alsó- és középfokú iskolai végzettsége van.
 - Szélesíteni kell az egész életen át tartó tanulás feltételeit.
 - Javítani szükséges a nemek közötti esélyegyenlőség lehetőségét az álláshoz jutás, a szakképzés, az előremenetel és a munkakörülmények terén.
- A versenyképesség javítása:
 - A liberalizálás folytatása a telekommunikáció, a közszolgáltatások, (gáz és elektromos áram), a közlekedés és a szállítás, valamint a pénzügyi szolgáltatások területén.
 - A vállalatok és vállalkozások támogatása döntően a vállalkozási terhek csökkentése, a szabályozás egyszerűsítése révén.
- A K+F, innováció és info-kommunikációs ráfordítások növelése:

⁶ A módszer lényege, hogy az Európai Unió Tanácsa és a Bizottság közös jelentése alapján az Európai Tanács megvizsgálja a Közösség foglalkoztatási helyzetét, határozatokat fogad el, majd ezek alapján az Európai Unió Tanácsa minősített többséggel foglalkoztatáspolitikai iránymutatásokat hagy jóvá. Ezek elfogadása előtt az Európai Parlament, a Régiók Bizottsága, a Gazdasági és Szociális Bizottság, és a Foglalkoztatási Bizottság véleményt alkot róluk. Ezeket az ajánlásokat a már nemzeti szinten kidolgozott Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervekbe ültetik át, valamint az évente benyújtott jelentésekben referálnak a tagállamok ezekről az intézkedéseikről.

⁷ Az Elnökségi Határozatok I. fejezetében található erről bővebb leírások a „*Beschäftigung, Wirtschaftsreform und sozialer Zusammenhalt*” című részben (EUROPÄISCHER RAT, 2000a).

- Az információs társadalom feltételének javítása, az új technológiák elterjesztésének támogatása.
- 2010-re a K+F-re fordított kiadások ériék el uniós átlagban a GDP 3%-át.

A 21. század elején az EU stratégiai céljává váló foglalkoztatási helyzet javítása és az európai szociális modell megőrzése érdekében a **2000. decemberi nizzai csúcson** a tagállamok a foglalkoztatás- és szociálpolitika kereteit több évre meghatározó ún. **Európai Szociális Napirendet**⁸ (European Social Agenda, ESA) **fogadtak el**. Az ötéves program értelmében az új évezredben kulcsszerepet játszik a teljes foglalkoztatásra, a gazdasági dinamizmusra, erőteljesebb szociális kohézióra és nagyobb méltányosságra épülő cselekvési program (EUROPÄISCHER RAT, 2000b). A **2001-es stockholmi csúcstalálkozón** a tagállamok állam-és kormányfői megerősítették a teljes foglalkoztatottság célját és részletezték a Lisszaboni Stratégia 2005-ig elérendő céljait. A svéd elnökség idején szervezett második csúcstalálkozó **2001-ben Göteborgban** zajlott, ahol a Lisszaboni Stratégia a fenntartható fejlődés koncepciójával egészült ki, **amely szerint a gazdasági növekedés, a foglalkoztatás és a környezetvédelem egymástól elválaszthatatlan fogalmak**. **2002. március 15-16-i barcelonai csúcson** fogalmazódott meg a fenntartható fejlődés, valamint a foglalkoztatási és szociálpolitika más politikákkal való összehangolásának célja. A barcelonai csúcs **felhívta a figyelmet az átfogó gazdaságpolitikai iránymutatások és a foglalkoztatáspolitikai iránymutatások** prioritásainak és periódusainak szükséges **összehangolására** (EUROPÄISCHER RAT, 2001a; EUROPÄISCHER RAT, 2001b; EUROPÄISCHER RAT, 2002).

A **2003. március 21-22-i brüsszeli csúcs** tovább erősítette a barcelonai értekezleten megfogalmazottakat, melynek **eredményeként** az Európai Tanács 2003. július 22-én a 2003/578/EK tanácsi határozat értelmében új irányvonalakat fogadott el: „*Európai stratégia a teljes foglalkoztatásért és a jobb munkahelyért mindenki számára*” címmel. A változások lényege a következő (HALMOS, 2006; FREY, 2004; EUROPÄISCHER RAT, 2003):

- megszűnik a négy pillérre épülő struktúra,
- kevesebb irányvonal,
- egyszerűsítés,

⁸Az Elnökségi Határozatok I. számú mellékletében az „*Europäische Sozialagenda*” címszó alatt részletezi az Európai Szociális Napirend irányvonalait (EUROPÄISCHER RAT, 2000b).

- éves irányvonalak helyett három évre szóló irányvonalak,
- eredményorientáltság.

A lisszaboni célkitűzésekkel összhangban, a tagállamok foglalkoztatáspolitikájának három átfogó és egymással szorosan összefüggő célra kell irányulnia (SZMM, 2004):

- Teljes foglalkoztatás: a tagállamok foglalkoztatáspolitikájának hozzá kell járulnia ahhoz, hogy az EU átlagosan elérje:
 - az összes foglalkoztatottra vonatkozóan 2005-re a 67%-os, 2010-re a 70%-os,
 - a nők esetében 2005-re az 57%-os, 2010-re a 60%-os,
 - az időskorú munkavállalóknál 2010-re az 50%-os foglalkoztatási rátát.
- Minőségi és produktív munka: a munka minőségének javítása szorosan kapcsolódik a versenyképes és tudásalapú gazdaság megteremtésére irányuló törekvésekhez. A foglalkoztatási ráta emelését és a munka termelékenységének⁹ növelését együttesen kell megvalósítani.
- Társadalmi kohézió és befogadás erősítése: a gazdasági és szociális kohéziót a térségi foglalkoztatási és munkanélküliségi egyenlőtlenségek mérséklésével, az EU elmaradott övezeteiben élők foglalkoztatási problémáira kínált megoldásokkal, pozitív gazdasági és társadalmi struktúra átalakító lépésekkel is elő kell segíteni.

A fenti célok elérése érdekében a tagállamok teljes mértékben kihasználhatják az európai Strukturális Alap – különösen az Európai Szociális Alap – hozzájárulásának lehetőségét a foglalkoztatáspolitikai végrehajtásának támogatására és az intézményi kapacitások megerősítésére.

A brüsszeli ülésen az Európai Tanács felkérte az Európai Bizottságot, hogy egy külön munkacsoportot hozzon létre annak megvizsgálására, vajon mennyire megalapozottak azok az aggályok, miszerint a tagállamok nem képesek eredményesen megbirkózni az előttük álló foglalkoztatási kihívásokkal. Ezt a hipotézist támasztják alá a Lisszaboni Stratégiának a foglalkoztatási rátára vonatkozó célkitűzéseiben a 2003-as esztendőig elért eredményei is, hiszen közismert tény, hogy Európa az ezredforduló első éveiben gazdasági visszaesésen ment keresztül:

⁹A termelékenység alatt általánosan az egységnyi input felhasználásával előállított outputot értem. A termelékenység számszerűsítésére több mérőszám létezik. Az egyik fontos termelékenységi mutató a munkaerő termelékenysége (munkatermelékenység), ami az egy munkás által, vagy az egy munkaóra alatt előállított output mérőszáma (GV, 2007).

- **A foglalkoztatási ráta alakulása:** 2003-ban az EU-15-ök foglalkoztatási rátája 64,3% (EU-27: 62,5%) volt, ami ugyan jelentős változás az 1997. évi 60,7%-hoz képest, de a 2000. évi kiinduló értékhez képest (63,4%) csak egy erőtlén növekedésnek nevezhető.
- **A nők foglalkoztatási rátájának alakulása:** A nők foglalkoztatási aránya 2000-2003 között az elvártaknak megfelelően emelkedett, és az EU-15-ben elérte az 56,0%-ot, (EU-27: 54,8%) ami azt jelenti, hogy ez a célkitűzés (2010: 60,0%) elvileg teljesíthető.
- **Az idősek foglalkoztatási rátájának alakulása:** Az 55-64 év közöttiekre vonatkozó 50%-os célkitűzéstől igen messze van az idősek foglalkoztatási aránya, mivel 2003-ban az EU-15 szintjén 41,7%, az EU-27 esetén pedig 40,0%-os értéket mutattak az Európai Bizottság statisztikai adatai.

Bár a munkanélküliségi rátára vonatkozóan nem fogalmaztak meg célkitűzést, de az elmúlt évek kedvezőtlen folyamatait jól jelzi, hogy 2001-ben az EU-15-ben 7,2%-ról 2004-re 8,0%-ra nőtt a ráta értéke (EU-27: 8,4%-ról 9,0%).

1. táblázat: A foglalkoztatási ráta (15-64 éves korcsoportban) alakulása az Európai Unió egyes ország csoportjában 2003-ban, és azok változása 2000-hez képest (%)

Foglalkoztatási ráta	EU-15	EU-25	EU-27
Ország csoportban	64,3	62,9	62,5
- változás mértéke	0,9	0,5	0,3
Nőknél	56,0	55,0	54,8
- változás mértéke	1,9	0,7	1,1
Időseknél	41,7	40,2	40,0
- változás mértéke	3,9	3,6	3,1

Forrás: EC, 2007 adatai alapján saját számítás.

Az 1. táblázat adataiból látható, hogy a lisszaboni folyamatnak a munkaerő-piaci folyamatok alakulására vonatkozó céljait nem, vagy csak nagyon nehéz módon lehet majd megvalósítani. Ennek a következők lehetnek az okai (GÁCS, 2005a):

- A folyamatnak a legfőbb célkitűzéseit úgy próbálták realizálni, hogy az azokkal kapcsolatos feladatok – a kutatási fejlesztési kiadások növelése, a foglalkoztatási ráta emelése – továbbra is tagállami kezelésben maradtak.
- A sikertelenséghez nagymértékben hozzájárult az is, hogy hiányzott a terv megfelelő közgazdasági kidolgozása, ezért maradhatott ez a terv célkitűzések halmaza, amelyek végrehajtásához nincsenek meg a hatékony eszközök. A kidolgozatlanság ellenére világosan látható, hogy a Lisszaboni Stratégia a növekedés szempontjait állítja

elsődlegesen a középpontba, s így egyfajta növekedési stratégiának is felfogható. Ez az **implicit növekedési stratégia** az endogén növekedési elméletek feltételezéseinek megfelelően **a növekedés alapfeltételének a műszaki és a humántőke fejlődését tekinti.**

- Ahhoz, hogy a tervet meg lehessen valósítani 2000 után évente 2,7%-kal kellett volna az EU-15 gazdasági növekedésének meghaladnia az USA-ét.
- **A stratégiában, ha nem is egymásnak ellentmondó, de egymást nem feltétlenül elősegítő célokat neveztek meg a gazdaságpolitika feladataiként; így a munkatermelékenység növelését, a teljes foglalkoztatottságot, illetve a 70%-os foglalkoztatási arány elérését.** (Ugyanis a termelékenység növelésével nemcsak a foglalkoztatási ráta növelésének célja áll ellentétben, hanem azt a lakosság előregedési folyamata is jelentős mértékben lefékezheti.)

A 2005. március 22-23-i brüsszeli csúcstalálkozó a Lisszaboni Stratégia félidős értékelését végezte. Az ülésen az Európai Tanács úgy határozott, hogy a stratégiát alapjaiban megváltoztatja és újraindítja a „*Közös munkával a növekedésért és a munkahelyekért – A Lisszaboni Stratégia új kezdete*” címmel¹⁰. Ebben a közleményben elismerték, hogy a célkitűzések megvalósítása terén a tagadhatatlan előrelépések mellett számos hiányosság és egyértelmű késedelmek is mutatkoznak. Ezt támasztotta alá a **Wim Kok vezette Speciális Munkacsoport** 2003. november 26-án az Európai Bizottságnak benyújtotta „*Munkahelyek, munkahelyek, munkahelyek – Több munkahelyet teremteni Európában*” címet viselő, mintegy 90 oldalas **jelentése**. Ebben arra figyelmeztetett, hogy a tagállamoknak meg kell sokszorozniuk erőfeszítéseiket, ha a lisszaboni célokat 2010-re valóban meg akarják valósítani. **Szembe kell nézniük** a hosszabb távú folyamatokkal is, így **globalizáció** és a **gazdasági integráció** hatásával, valamint **a népesség gyors öregedésének** problémáival is. Európa gazdasági potenciáljának közép- és hosszú távú fejlesztése érdekében **több embernek kell dolgoznia, és az eddiginél termelékenyebben.** Wim Kok a gazdasági siker egyik fő feltételeként a vállalatok és a munkavállalók rugalmasságának előmozdítását hangsúlyozta (EC, 2005). Az európai sajátosság ugyanakkor éppen abban áll, hogy a modern munkaszervezet, az alkalmazási formák segítségével kialakuló rugalmassággal párhuzamosan erősíti a dolgozók biztonságát, azaz a

¹⁰ Elnökségi Határozatok 2. része: A Lisszaboni Stratégia megújítása: Partnerség a növekedésért és a foglalkoztatásért (EURÓPAI TANÁCS, 2005a).

munkaerőpiacon való megmaradás vagy előrehaladás képességét (BORBÉLY – BARRETO, 2004).

Az Európai Bizottság 2005. július 16-17-én Brüsszelben új irányvonalat szabott az Európai Foglalkoztatási Stratégiának. A 2005-2008-as időszakra vonatkozóan az Unió új, egyszerűsített és integrált iránymutatási csomagot (Integrated Guidelines, IG-s) dolgozott ki¹¹ úgy, hogy az az átfogó gazdaságpolitikai iránymutatásokat (Broad Economic Policy Guidelines, BEPG-s), mint Bizottsági ajánlást és a foglalkoztatási iránymutatásokat (Employment Guidelines, EG-s), mint Tanácsi határozatot fogja össze. Célja, hogy világos stratégiai irányt jelöljön ki a makro- és mikrogazdaság, illetve a foglalkoztatás területén az Unió és a tagállamok számára. Az integrált iránymutatások jelentik az Európai Tanács által elhatározott prioritások nemzeti szintű végrehajtásának szilárd és koherens keretét, a Lisszaboni Stratégia konkrét lépésekre való leképeződését.

A célkitűzések elérése érdekében a **tagállamoknak 2005 őszére három évre szóló Nemzeti Akciótervet kellett készíteniük**, melynek végrehajtásáról évente – vagyis 2006 és 2007 őszén – jelentések készültek. Az integrált iránymutatások alapján a tagállamok saját hatáskörben nemzeti reformprogramokat fogadtak el, a Bizottság pedig ezek megfelelőjeként „*közösségi lisszaboni programot*” készített, amely lefedett minden, a növekedés és foglalkoztatás érdekében közösségi szinten végrehajtandó tevékenységet. Minden ciklus harmadik évének végén megújításra kerülnek az integrált iránymutatások, a nemzeti reformprogramok és a közösségi lisszaboni program. A Bizottság rendszeresen jelentést készít arról, hogy a tagállamok hogyan teljesítik programjaikat, és ezek alapján hogyan halad a közösségi program. Az első 2005-2008-ra szóló integrált iránymutatások elfogadására a 2005. június 16-17-ei uniós csúcstalálkozón került sor. Ezen iránymutatások többek között szorgalmazták (HORVÁTH, 2007):

- a teljes foglalkoztatás elérését,
- a munka minőségének és termelékenységének javítását,
- a beilleszkedést elősegítő munkapiac létrehozását,
- a munkaerő-piaci igényeknek való megfelelés javítását,

¹¹Elnökségi Határozatok 2. része: Gazdasági, szociális és környezetvédelmi kérdések (Lisszaboni Stratégia; fenntartható fejlődés) (EURÓPAI TANÁCS, 2005b).

- az oktatási és képzési rendszernek a szakismeretek új követelményeire figyelemmel történő kiigazítását,
- a bérek és egyéb munkaerő-költségek foglalkoztatás szempontjából kedvező változásának a biztosítását.

Hampton Court-ban 2006-ban az állam-, és kormányfők további politikai lendületet adtak az újraindított stratégiának: *„Ideje magasabb sebességbe kapcsolni”*¹² címmel, melyben **megállapították, hogy 2005 vége óta a gazdaság fokozatos talpra állása figyelhető meg, továbbá az öregedő népességgel járó következményekre való felkészülés és a globalizáció valamennyi előnyének kihasználására való törekvés lesz az elkövetkező időszak strukturális reformjainak két fő hajtóereje.** Hangsúlyozták, hogy a jövőben a tudásba és az innovációba nagyobb mértékű beruházást kell végrehajtani, valamint a kis- és középvállalkozások valamennyi típusára egy átfogó, támogató politikát kell kidolgozni.

Az Európai Tanács 2007. március 7-8-án Brüsszelben tartott ülése során hangsúlyozta, **hogy az oktatás és a képzés előfeltétele a jól működő tudásháromszögnek** (oktatás – kutatás – innováció), amely **kulcsfontosságú szerepet játszik a növekedés és a foglalkoztatás előmozdításában.** Az elnökségi következtetésekben mellékletként egy nyilatkozatot adtak ki a globalizációról, melyben **kiemelték, hogy „...ki kell tartani a növekedést és foglalkoztatást célzó Lisszaboni Stratégia mellett...”** (EURÓPAI TANÁCS, 2007:25). Az Európai Tanács annak érdekében, hogy segítsen az Uniónak a kihívások hosszú távú (2020–2030 távlatában való) hatékonyabb előrejelzésében és kezelésében, **létrehozott egy független vitacsoportot,** amelynek elnöke Felipe González Márquez. A csoport arra kapott felkérést, hogy határozza meg azokat a kulcskérdéseket és fejleményeket, amelyekkel a Közösségnek a jövőben valószínűleg szembe kell majd néznie, valamint elemezze, hogy ezeket milyen módon lehet kezelni. A vitacsoport első jelentését az Európai Tanács 2010. júniusi ülésére kell benyújtaniuk.

3.2. A Közösség foglalkoztatási helyzetét meghatározó főbb tényezők

Napjainkban a posztindusztriális forradalmak újabb szakaszát éljük, melynek egyik jellemzője az áttérés a hagyományosból a tudásalapú gazdaságba. A régi iparágakban a

¹²Elnökségi Határozatok: A munkahelyteremtést és növekedést szolgáló újraindított Lisszaboni Stratégia (EURÓPAI TANÁCS, 2006).

siker a holttőke-befektetéseken múlt, addig a tudásalapú társadalomban a humán tőke és a K+F beruházások növelésén. Ez utóbbi nemcsak a termelékenység javításának záloga Európában, hanem a munkahelyteremtésnek is a legfőbb forrása.

Mint azt jól tudjuk, a munka mobilitása jóval alacsonyabb, mint a tőkéé. A legnyitottabb gazdaságban is ez a legkevésbé nyitott terület. A globalizációs folyamatok egyik jellemző megnyilvánulása a munkaerő-piaci folyamatok szempontjából a világgazdaság szerkezetének, súlypontjainak átrendeződési folyamata, mely egyrészt tetten érhető a munkaerővel szemben támasztott feltételek módosulásában, valamint a tőkeáramlások földrajzi szerkezetének megváltozásában. Ennek az átalakulási folyamatnak az egyik meghatározó jellemzője a szolgáltatások területén a kiszervezés (outsourcing) jelensége, amely jelentős pozitív, illetve negatív hatásokat gyakorol a „fogadó”- és „küldő” ország foglalkoztatási helyzetére.

Ezek a folyamatok azonban még messze nem tekinthetők lezártnak, de az már most is látható, hogy ennek a világgazdasági átrendeződésnek a nyertese Dél-Kelet-Ázsia (Kína, India), és vesztese Európa, ezen belül is az Európai Unió. A Közösség munkaerő-piaci helyzetét a globális szinten is megjelenő problémák mellett még számos – kifejezetten az Unióra jellemző – megoldatlan kérdés terheli (ide sorolható a szakszervezetek erős érdekérvényesítő képessége, a munkaerő rugalmatlansága, valamint a munkabérre rakódó magas költségek). Ezek a sajátos munkaerő-piaci jellemzők korábban nem gátolták a gazdasági fejlődést, azonban az 1990-es évek felgyorsuló gazdaságszerkezeti átalakulásai, valamint a még nyíltabbá váló piacok révén egyre kevésbé bizonyultak fenntarthatónak.

Ezzel szemben az Európán kívüli fejlett országok jelentős része jó eredményekkel rendelkezik e kérdések kezelésében. Az USA-ban például számos munkahely jött létre a relatíve alacsony bérszintű, alacsony technológiai szintet és képzettséget igénylő szolgáltatási területeken azáltal, hogy a munkaerő foglalkoztatási feltételein „lazítottak”. Így, a munkaadó számára egyszerűbbé vált a munkaerő elbocsátása, kevesebb – korábban kötelező – egyéb juttatásban részesült a munkavállaló, és meggyengítették az érdekképviselőket is, melynek az lett a pozitív hatása, hogy nemcsak fenntartották, hanem növelni is tudták a foglalkoztatás szintjét. Az is kedvező hatásúnak tekinthető, hogy ezáltal a szolgáltatások – különösen a személyi szolgáltatások – soha nem látott választéka vált elérhetővé a közepes jövedelműek számára is. A fent említett folyamatok következményeképpen három fő csoportba sorolom azokat a foglalkoztatást érintő

(gazdasági) kihívásokat, amelyek megoldása a kibővített Európai Unió számára évtizedekre szóló feladatot jelent:

- A népességcsökkenés és a demográfiai időbomba (öregedés), melyek befolyásolhatják a foglalkoztatási rátán keresztül a munkanélküliség alakulását.
- Az a tény, hogy a munka termelékenysége nem segíti eléggé a gazdaság növekedését.
- A globalizáció és az innováció kérdése.

A továbbiakban ennek a három kérdéskörnek foglalkoztatási aspektusból történő bemutatására törekszem. Céлом elsősorban a főbb munkaerő-piaci mutatókon alapuló helyzetkép feltárása.

3.2.1. Népesedési, foglalkoztatási és munkanélküliségi jellemzők

A világ népessége 1650-ben kb. 0,5 milliárd volt, és ez évente megközelítőleg 0,3%-kal növekedett, míg 1970-re a népesség száma elérte a 3,6 milliárd főt, ami azt jelentette, hogy a növekedési arány évenként 2,1% volt (MEADOWS et al., 1972). Az ENSZ szerint 2004-ben a világ lakosainak száma elérte a 6,4 milliárd főt, melynek 60,4%-a (3,9 milliárd fő) az ázsiai kontinensről származott, és Európa részesedése csak 11,4%-ot (729 millió fő) tett ki (UNITED NATIONS, 2007). A 2004-es évben közzétett jelentésükben a világ népességét 2075-2300 között – kisebb-nagyobb hullámzással – 9 milliárd fős szinten stabilizálódni vélik. Ami a kontinensek közötti népességmegoszlást illeti, Európa és Ázsia aránya csökkenne: a mi kontinensünké a jelenlegi 12%-ról 7%-ra, Ázsiáé a mostani 61%-ról 55%-ra, míg Afrika részaránya viszont 13%-ról 24%-ra emelkedne. Ez a növekedés elsősorban a szegényebb országokat érinti, míg a fejlettebb területek lakosságát viszont az elöregedés jellemzi majd. A világ legnépesebb államai India, Kína és az Egyesült Államok lennének, de India megelőzné Kínát, és lélekszámát tekintve világelső lenne. Ugyancsak érdekesség, hogy az európaiak átlagéletkora 100 és 102 év között mozog, az előbbi a férfiakra, az utóbbi pedig a nőkre lenne jellemző (UNITED NATIONS, 2004).

Az Európai Unió foglalkoztatási helyzetének átalakulása számos demográfiai, szociális kérdést vet fel. **A fő gond, hogy népessége csökken és öregszik.** A változás szelét már most lehet érezni. A Közösség statisztikái szerint a 2007-2013-as pénzügyi-fejlesztési ciklus végére a 25 tagállam demográfiai és termelékenységi képe radikálisan meg fog változni. Halmos egy bizottsági jelentésből így idéz: „A 60 évesnél idősebbek száma olyan gyorsan emelkedik, hogy 2008-ra a 0-19 évesek létszámát is meghaladja. Ebből az is

kiderül, hogy a demográfiai öregedés két időtávon okoz majd fejtörést az Unióban. Először a 2010-2020-as években, amikor a baby-boom idején születettek mennek nyugdíjba, hirtelen megnövelve az idős korúak létszámát. Hosszabb távon, 2050 körül pedig az utóbbi két évtized alacsony születésszámai erősítik az előreagedési folyamatot. Számos országban a bevándorlás lett a demográfiai növekedés biztosításának a legfontosabb tényezője, mert a termékenység mindenütt a népesség változatlan fenntartásának küszöbe (átlag 2,1 gyermek egy nőre számítva) alá süllyedt, több tagállamban már 1,5-nél is alacsonyabb.” (HALMOS, 2006:22).

A 27 tagú Közösségnek 2008. január 1-én 497 millió lakosa volt, azaz 17 millióval több mint 10 évvel korábban. Ez a növekedés köszönhető egyrészt a 2004-es és a 2007-es bővítési folyamatnak, illetve bizonyos korábbi tagállamok népességgyarapodásának. Azonban **az Unió több országában megfigyelhető a népesség csökkenése és öregedése,** mely előre vetíti azt a feltételezést, hogy az európai gazdaság és társadalom működésében belátható időn belül radikális demográfiai változások következnek majd be. Az EUROSTAT becslése szerint 2030-ra az EU-25-ben 110 millióra fog nőni a 65 éven felüliek létszáma (2000-ben 71 millió volt), és az időskori függőségi ráta (a 65 éven felüliek aránya a 15–64 éves népességhez viszonyítva) a 2000. évi 23%-ról 39%-ra emelkedik. Hosszabb távon, 2050-re pedig az utóbbi két évtized alacsony születésszámai erősítik az előreagedési folyamatot, sőt **2005-2050 között 10 millióval¹³ csökkenhet az EU-25 lakosainak száma,** leginkább Bulgáriában (-34%), Romániában (-22%), Csehországban (-13%), Magyarországon és Lengyelországon (-12%, -12%). Jelentősebb növekedést jeleztek előre Cipruson (+42%), Írországon (+34%) és Luxemburgban (+20%) (EUROSTAT, 2008a).

A világon 2007-ben a munkanélküliségi ráta 6,0% volt, és az év végén 189,9 millió munkanélkülit regisztráltak, míg tíz évvel ezelőtt csak 164,8 millió embert (ILO, 2008).

Az ILO becslése szerint a globális pénzügyi és gazdasági válság következtében a munkanélküliség a világon elérheti 2009 végére a 210 milliót. A folyamat szerintük elsősorban az építőipart, az ingatlan- és pénzügyi szektort, valamint az autóipart érinti majd a legsúlyosabban. A Szervezet főigazgatója, Juan Somavia aggasztónak nevezte azt is, hogy a munkanélküliség a 2002-2007 időszak gyors gazdasági növekedése alatt világszerte

¹³A EUROSTAT a 2050-re készült előrejelzését csak az EU-15 és EU-25-re készítette el, azonban országoként mind a 27 tagállam várható lakosainak számát megbecsülte.

változatlan maradt. Ebből adódóan a recesszió csökkentése érdekében tervezett gazdasági intézkedéseket és támogatásokat elsősorban a foglalkoztatás intenzív ágazatokra kell meglátása szerint koncentrálni (FAZ, 2008b).

A munkanélküliség magas szintje az EU gazdaságpolitikájának egyik legjelentősebb tehertétele. Európában még mindig költséges és kockázatos az új munkahelyek létrehozása, a vállalatok továbbra is szkeptikusak a hosszú távú gazdasági fellendülést illetően. További probléma, hogy a magas munkanélküliség ágazati munkaerőhiánnyal is párosul. Az Uniónak tehát egyre nagyobb szüksége lesz a szakképzett munkaerő bevándorlására az egyes szakmákban és képzettségekben tapasztalt hiányosságok pótlására. A jelenlegi tagállamokban a munkaerő mobilitása túlságosan alacsony, holott a személyek szabad mozgása erre régóta lehetőséget nyújt. Ennek ellenére meg kell jegyezni, hogy 2004-ben a csatlakozási tárgyalásokon – a 10 új tagország számára – éppen a munkaerő szabad áramlásának korlátozása volt az egyik legkényesebb kérdés.

A Nemzetközi Valuta Alap¹⁴ (International Monetary Found, IMF) **újszerű kísérlete** szerint, amennyiben az eurózóna termék- és munkaerőpiacai az Egyesült Államok szintjének megfelelő liberalizáltsággal, kevesebb adminisztratív akadállyal és nagyobb flexibilitással működnének, akkor hosszú távon akár 10%-os növekedési többletet is el lehetne érni. A két szektor együttes reformja esetén **akár 6,5%-kal is csökkenhetne a munkanélküliségi ráta az Unióban**, amire az 1970-es évektől fogva nem volt példa. A modell legfontosabb megállapítása, hogy a tartósan magas munkanélküliség strukturális jellegű, és sokkal szorosabb összefüggésben áll a munkaerő-piaci intézményekkel, mint a gazdasági ciklusokkal, a makroökonómiai mutatókkal vagy a makrogazdasági, politikai irányokkal (IMF, 2003).

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization, ILO) adatai alapján a világ legfejlettebb gazdaságaiban¹⁵ 2007-ben **a munkanélküliségi ráta** 6,4% volt, míg az **EU-27-ben 2007-ben 7,1%-es** értéket mutattak ki, melynek szórási spektruma igen tág: 11,1% Szlovákia, 3,8% Hollandia. A 2. táblázatban látható munkanélküliségi mutatók (sztenderd, ifjúsági, hosszú távú) értékei az EU-27 tagállamainak kedvezőtlen helyzetét

¹⁴ A IMF 2003. áprilisi World Economic Outlook kiadványának IV. fejezetében közölt széles adatbázis alapján készítette kísérletét, melybe beépítették új Globális Gazdasági Modelljüket (Global Economy Model, GEM), amely 1960-1995 közötti periódusra 20 fejlett ipari országra végzett számításokat.

¹⁵ Az ILO adatbázisában ehhez a csoporthoz tartozik külön kiemelve az Európai Unió is.

szemléltetik az USA-val és Japánnal szemben. A Közösség sztenderd munkanélküliségi mutatója 2007-ben 82%-kal volt magasabb Japánhoz képest. Ezen indikátor mellett elemzésekor érdemes kiemelni a fiatalok és a hosszú távon munka nélkül maradtak csoportját is. Már az előző részben utaltam arra, hogy az európai kontinens öregszik, ezért nem mindegy, hogy a lakosságot eltartó munkaerőnek – közülük kiemelve az energikus, újszerű tudással és ismeretekkel rendelkező fiatalságot – mekkora része dolgozik, és kik azok, akik munka nélkül maradnak. Látható, hogy 2000-től az EU-27-ben csökkent a mutató értéke, de még így is **2007-ben Japánhoz képest 100%-kal, az USA-hoz mérten pedig 47%-kal volt magasabb a fiatal munkanélküliek hányada.**

2. táblázat: A munkanélküliségi mutatók alakulása 1997-2007 között az EU-27-ben, USA-ban és Japánban (%)

Ország csoport/Év	1997	2000	2007
Sztenderd munkanélküliségi ráta¹⁶			
EU-27	-	8,7	7,1
USA	4,9	4,0	4,6
Japán	3,4	4,7	3,9
Ifjúsági munkanélküliségi ráta¹⁷			
EU-27	-	17,4	15,4
USA	11,3	9,3	10,5
Japán	6,6	9,2	7,7
Hosszú távú munkanélküliségi ráta¹⁸			
EU-27	-	46,1	42,8
USA	8,7	6,0	10,0
Japán	21,8	25,5	32,0

-: nem áll rendelkezésre

Forrás: OECD, 1999; OECD, 2001; OECD, 2006; OECD, 2008; EUROSTAT, 2008a

A munkanélküliség időtartama is fontos tényező, ugyanis a hosszú távú munkanélküliség utalhat a strukturális alkalmazkodás terén jelentkező problémákra. Az Unió első foglalkoztatási csúcstalálkozója óta – ami 1997-ben volt – **a térségben együttesen van**

¹⁶ A munkanélküliségi ráta értéke a 15-74 éves munkanélküliek arányát fejezi ki az összes munkaerőn belül.

¹⁷ A mutató értéke Japán és az USA esetén a 15-24 éves munkanélküliek korcsoportjának az összes munkaerőn belüli aránya; míg az EU-27-ben a 25 éven aluli munkanélkülieknek összes munkaerőn belüli arányát fejezi ki.

¹⁸ A mutató értéke a teljes munkanélkülieken belül mutatja a 12 hónap vagy annál régebb óta munkanélküliek arányát. A mutató az USA esetében a 16 éven felüli, munkanélkülieken belül jelzi a 12 hónap vagy annál régebb óta munkanélküliek nagyságrendjét, míg az Unióban és Japánban a korhatár 15 év.

jelen a strukturális és a ciklikus munkanélküliség¹⁹. A hosszú távon állástalanok aránya igen magas a Közösségben. Az elmúlt tíz évben történtek igaz javulások, de még mindig az amerikai mutatóhoz képest **több mint négyszeres a lemaradásunk**, hiszen míg az Unióban a 2007-es évben a munkanélküliek több mint 40%-a 12 vagy annál több hónapja volt munka nélkül, addig az USA-ban ez az állapot a munkanélküliek 10%-át érintette.

Az olyan országokban, ahol magas a munkanélküliség, ott általában nehéz újra munkába állni. Ezekben az országokban segítik a korai nyugdíjba vonulást (Hollandia példája), vagy a GDP-n belül magas arányt képviselő munkanélküli segélyek bizonyítják, hogy a probléma strukturális jellegű, holott nem biztos, hogy ilyen tevékenységekkel kellene a problémát orvosolni, hanem aktív és eredményes munkahelyteremtéssel. Erre példa Németország is, ahol 2001-2002 között a GDP 3,3%-át költötték munkanélküli segélyre, míg az Egyesült Államokban a GDP alig 0,6%-át. **Az európai munkaerő komparatív hátránya az amerikaival szemben az alacsony individuális mobilitási készség.** Egyesek szerint a jóléti állam visszaszorítására van szükség ahhoz, hogy a munkaerőpiacot a szükséges mértékben flexibilizálni lehessen, hiszen minél kiszolgáltatottabb a munkaerő, annál könnyebben fogad el kisebb védettséget nyújtó alkalmazási formákat. Másfelől viszont, minél jobban késik a munkaerőpiac rugalmassá tétele, annál lassúbb lesz az előrehaladás a munkanélküliség visszaszorításában. A flexibilizálás és a szociális biztonság közötti egyensúly megteremtése még az Unió napirenden lévő feladata. Napjainkban nemzetközi gazdasági szervezetek is rendszeres elemzéseket közölnek arról, hogy az Unió munkaerőpiacainak merevsége mennyiben akadályozza a munkahelyteremtést. A munkanélküli ellátás nagyvonalúsága, a magas elbocsátási terhek, a magas minimálbér szintek, a bérterhek adótorzulásai mind csak súlyosbítják a helyzetet.

Ezeket a problémákat hangsúlyozza Zádor is, kiegészítve azzal, hogy a Közösségben alig készült olyan empirikus kutatás, mely a munkaerő-piaci intézményrendszer és a munkanélküliség közti korrelációt mérte volna (ZÁDOR, 2005). Az IMF jelentése szerint az EU-régióban sokkal nagyobb a tagállamok munkanélküliségi rátájában tapasztalható eltérés, mint az Egyesült Államok tagállamai között. Az USA-ban munkanélküliség esetén

¹⁹ Strukturális munkanélküliségről akkor beszélünk, amikor a munkakereslet és -kínálat szerkezetileg tér el egymástól. A ciklikus munkanélküliség előidézője a dekonjunkció, amikor a munkaerő iránti összes kereslet kisebb, mint az összes kínálat, ezt más néven kereslethiányos munkanélküliségnek is nevezzük (MEYER-SOLT, 1999).

a munkaerő rugalmasan mozog, ezzel szemben az Unióban az intraregionális mobilitás még mindig alacsony.

Az EU már régóta felismerte, hogy a munkanélküliség nemcsak a tagországok szociális hálójára nézve jelent súlyos terhet, hanem egyben komoly gazdasági probléma is. Az alacsony foglalkoztatási szint miatt az Unió nem tudja teljes gazdasági potenciálját érvényesíteni a világpiacon, a munkanélküliek ellátásának költsége pedig feszültségeket okoz az államok költségvetésében. Noha az utóbbi években Európa jó eredményeket ért el a munkahelyteremtésben, a gazdasági növekedésnek azonban még több és jobb új munkahellyel kellene együtt járnia. A tőke a viszonylag alacsony bérek ellenére gyakran kivonul a tagállamokból, a dezinvestíció (tőkefelélés) folyamata sajnos kezd mindennapossá válni, melynek egyik alapvető oka a bérterheknek a bérköltségeken belüli magas aránya.

A Közösség sztenderd foglalkoztatási rátája szerény mértékben, de egyenletesen növekedett az elmúlt 10 évben, míg az USA és Japán esetében kisebb mértékű visszaesés jelei mutatkoztak (3. táblázat). Az USA magas (2007-ben 71,8%-os) sztenderd foglalkoztatási rátájának kialakulásában véleményem szerint nemcsak a lakosság fiatalabb korösszetételének van szerepe, hanem annak is, hogy ott a szociális ellátó rendszer kevésbé nagyvonalú, éppen ezért a lakosság nagy része a munkavállalási korhatáron belül képzettségi szintjének megfelelő munkavállalásra törekszik, amelyhez az időskori foglalkoztatás magas aránya is hozzájárul. A Közösség lakosságának idősödő korszerkezetét figyelembe véve úgy vélem, hogy a jelenleginél is jóval nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a kontinensen az időskorú népesség foglalkoztatására, és munkaerőpiacon való tartására, hiszen az USA-ban és Japánban is ennek a korcsoportnak a foglalkoztatási rátája már a 60%-ot meghaladta (EU-27-ben 44,7%). Az atipikus foglalkoztatás²⁰ részaránya a teljes foglalkoztatáson belül az Unióban 2007-ben 28,7% volt (FAZ, 2008a). Azaz a munkaerő-piaci változások következtében már csak szinte minden negyedik

²⁰ Az amerikai Bureau of Labor Statistics definíciója szerint atipikus (feltételes) munkának minősül minden olyan munka, melyben az egyénnek nincs explicit vagy implicit szerződése hosszú távú foglalkoztatásra, vagy amelyben a munkaidő rendszertelen módon változhat. Az atipikus foglalkoztatás, az atipikus munka megnevezések inkább Európában terjedtek el. Amerikában ugyanezekre a feltételes foglalkoztatás kifejezést használják. Legtöbbször a következő kategóriákat említik, ha atipikus munkáról van szó: 1. a független szerződők – szabadúszók; 2. „hívásra házhoz megyek” munkások (on-call workers); 3. alkalmi munkákat közvetítő ügynökség dolgozói (temporary help agency workers); 4. szerződő vállalatok által biztosított dolgozók (workers provided by contract firms); 5. részmunkások; 6. távmunkások (teleworker-ek vagy home worker-ek) (SZABÓ-NÉGYESI, 2004).

munkavállaló mondhatja el magáról, hogy határozatlan idejű, teljes munkaidős állása van. Ez is jelzi azt a tendenciát, ami felé az Unió közelít: a munkaerőpiacok rugalmassá tételére törekszik, melynek eredménye **a részmunkaidős foglalkoztatás arányának növekedése**. A Közösség adatait összevetve a versenytársakkal látható, hogy csak Japán előzi meg az Uniót ezen a téren, hiszen az USA átlagában nem magasabb a részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya. A rugalmas munkavégzés nem jelent kevesebb vagy könnyebb munkát. Egy brit felmérés szerint, ha az alkalmazottak otthon dolgozhatnak, akkor munkatermelékenységük kedvezőbb lesz, elkötelezettebbek lesznek a vállalat iránt, ezért csökken a munkaerő-fluktuáció, a munkába járás idő, költség és környezetterhelési vonzata. A rugalmas munkaszervezés tehát előnyös a vállalatok számára, de a legtöbb cégnél a szemlélet és a kultúra megváltoztatását követeli (SEXTON, 2008).

3. táblázat: A foglalkoztatási ráták alakulása 1997-2007 között az EU-27-ben, USA-ban és Japánban (%)

Ország csoport	1997	2000	2007
Sztenderd foglalkoztatási ráta²¹			
EU-27	60,7	62,2	65,4
USA	73,5	74,1	71,8
Japán	70,0	68,9	70,7
Időskori foglalkoztatási ráta²²			
EU-27	36,2	36,9	44,7
USA	57,2	57,7	61,8
Japán	64,2	62,7	66,1
Részmunkaidőben²³ foglalkoztatottak arányának			
EU-27	15,9	16,2	18,2
USA	13,6	12,8	12,6
Japán	23,2	23,1	18,9

Forrás: OECD, 1999; OECD, 2001; OECD, 2006; OECD, 2008; EUROSTAT, 2008a; EC, 2007

Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a foglalkoztatást keresők nagy része a jövőben nem fog munkát találni hagyományos értelemben véve. Az atipikus munkaerő válik tipikussá

²¹ A mutató értéke a 15-64 éves foglalkoztatottaknak és a népesség hasonló korcsoportjának az aránya.

²² A mutató értéke az 55-64 éves foglalkoztatottak és a népesség hasonló korcsoportjának a hányadosa.

²³ A mutató a részmunkaidőben foglalkoztatottaknak az arányát fejezi ki az összes foglalkoztatotton belül. A részmunkaidő átlagosan kevesebb, mint 30 ledolgozott óra/hét, kivéve Japánt, ahol ez kevesebb, mint 35 óra/hét.

(önfoglalkoztatók, szerződéses munkavállalók, munkaerőlízinggel ideiglenesen és részlegesen foglalkoztatottak, otthoni munkavégzők, az ugyanazon munkaállomáson egymást váltó dolgozók) (SZELLŐ, 2003; NAGY, 2004; ZÁDOR, 2005).

Halmos könyvében az atipikus munkákat bizonytalan, törékeny munkának tekinti – az angol nyelvű szakirodalom „*precarious*” jelzővel jellemzi –, mivel ezen munkakörben dolgozók legtöbbje jóval kevesebb szociális védeltséget, jogosultságot élvez, mint a hagyományosan foglalkoztatottak. A szociális jogokat elsősorban a részmunkaidősök számára igyekeznek számos országban biztosítani (HALMOS, 2006).

Amennyiben a szektoronkénti foglalkoztatottak arányát vizsgáljuk (4. táblázat) az Unióban és a világon, akkor láthatjuk, hogy a szolgáltató ág foglalkoztatási szerepe egyre meghatározóbbá válik. Az EU-15-ben az ezredforduló óta már a foglalkoztatottaknak több mint 70%-a ebben a szektorban dolgozott, míg a gazdaságilag fejletlenebb EU-27-ben ez az érték 4%-kal kevesebb.

4. táblázat: A szektoronkénti foglalkoztatottak arányának alakulása az összes foglalkoztatotthoz képest 1997-2007 között az Unióban és a világon²⁴ (%)

Ország csoport/Év	1997	2000	2007
Szolgáltatás			
EU-27	64,3	66,0	68,9
EU-15	68,5	70,0	72,9
Világ	37,5	-	42,7
Ipar			
EU-27	27,6	26,7	24,8
EU-15	26,8	25,7	23,5
Világ	21,1	-	22,4
Mezőgazdaság			
EU-27	8,1	7,3	6,2
EU-15	4,8	4,3	3,5
Világ	41,1	-	34,9

-: nem áll rendelkezésre

Forrás: EUROSTAT, 2008a; ILO, 2006; ILO, 2008

²⁴ A mutató értéke az 15-74 éves foglalkoztatottakon belül mutatja az egyes szektorok foglalkoztatottainak az arányát.

Világviszonylatban azonban más a helyzet. A szektorok közötti rangsorrend ugyan megváltozott, hiszen az ILO adatai szerint a 2005-ös évtől az első helyen álló mezőgazdaság a második helyre szorult a szolgáltató szektor után, de még így is 2007-ben a világ népességének a 34,9%-át foglalkoztatta, ezzel is jelezve világviszonylatban betöltött még mindig jelentős foglalkoztatási szerepét.

Összességében le lehet vonni azt a közismert és általános következtetést, hogy **gazdaságilag minél fejlettebb egy ország, vagy egy ország csoport, annál nagyobb a szolgáltató szektorban foglalkoztatottak aránya, és annál kevesebb a mezőgazdasági és az ipari dolgozók aránya.**

3.2.2. Munkatermelékenység

A munkatermelékenység foglalkoztatásra gyakorolt hatása sok tudós közgazdászt és hétköznapi embert évszázadok óta egyaránt aggaszt, bár tagadhatatlan az a tény, hogy a gyors és tartós termelékenység növekedés emelte az iparilag fejlett nemzeteket mai életszínvonalukra. **Azt a követelményt, hogy egy adott gazdaságban a munka termelékenységének növekedése összekapcsolódjon a foglalkoztatottság növelésével, egyáltalán nem egyszerű teljesíteni.** Ennek gyakorlati bekövetkezése számos körülménytől függ, így többek között az adott gazdaság népességének kor- és képzettségi összetételének alakulásától, a munkapiac intézményeitől és a munkapiaci szabályozástól, a műszaki fejlődésnek a gazdaságra, annak adott fejlődési szakaszára jellemző sajátosságaitól, a vizsgált gazdaság ágazati szerkezetétől, valamint a társadalom által hosszú idő óta elfogadott, a munka- és a szabadidő relatív értékelését kifejező preferenciáktól (GÁCS, 2005b).

A foglalkoztatás termelékenységének jelentősége abból a megfigyelésből fakad, hogy a világon a munkaerő többségének nem feltétlenül a munkanélküliség jelenti a legfőbb akadályt az életszínvonal javításában, hanem az olyan munka hiánya, amely kellően termelékeny ahhoz, hogy tisztességes jövedelemhez juttassa az egyéneket (FÁRY, 2006). Véleményem szerint igaz ez a megállapítása, hiszen több százmillió ember alulfoglalkoztatott, de a dolgozó szegények között ott vannak azok is, akik több időt töltenének pénzkereséssel, ha lenne rá lehetőségük. Ebben az értelemben a jövedelemszerző munkalehetőség hiánya valóban akadály. Másrészt azonban ott vannak

azok, akiknek a keresete egyszerűen nem elég ahhoz, hogy őket és családjukat kiemelje a szegénységből, tekintet nélkül a ledolgozott munkaórák számára. Ennél fogva alapvető jelentőségű a dolgozó szegények, csakúgy, mint a munkaerőpiacra újonnan belépő milliók munkatermelékenységének javítása. Kíváncsi, hogy a magasabb termelékenység magasabb bérekben és jövedelmekben tükröződjön (ez nem mindig van így!). A termelékeny munka az, ami számít, éppen ezért fontosnak tartom megvizsgálni az Unió munkaerő termelékenységét.

Úgy gondolom, ki lehet jelenteni, hogy egy adott ágazatban csökkenni fog a foglalkoztatás, ha abban a szektorban gyors ütemű termelékenység-növekedés megy végbe, miközben a kereslet stagnál. Valójában ez áll a mezőgazdasági foglalkoztatás-csökkenés hátterében, amely több mint egy évszázada jellemző a fejlett országokra.

Általában ez a mezőgazdasági munkahely-leépülés nem munkanélküliségben jelent meg, hanem teret nyitott az ezt kompenzáló foglalkoztatás-bővülésnek a gazdaság más szektorában (szolgáltatás). A szilárd empirikus bizonyítékok dacára, amelyek azt támasztják alá, hogy a termelékenység-növekedés általában véve nem jelenti a munkahelyek végét, az aggályok továbbra is élnek, mégpedig az EU és az USA eltérő termelékenysége/teljesítménye folytán.

Amíg a Közösséget éveken keresztül magas termelékenységgel párosuló magas munkanélküliség és korlátozott munkahelyteremtés jellemezte, addig az USA-ban a folyamatok ellenkezője ment végbe: erőteljes foglalkoztatás-növekedés, csökkenő munkanélküliség és gyenge termelékenység. Az Egyesült Államoknak az 1970-es években bekövetkezett termelékenység lassulása egybeesett a munkanélküliség jelentős emelkedésével, mely folyamatok a 2000. évre megfordultak. Tehát ezek alapján az is elmondható, hogy a munkanélküliség és a termelékenység-növekedés között nem áll fenn inverz összefüggés, habár véleményem szerint globalizálódó világunkban ez az összefüggés egyre valószínűbb.

A fenntartható gazdasági növekedés és a magas foglalkoztatási arány elengedhetetlenül fontos Európa jólétének megteremtéséhez. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság így fogalmazta meg a Közösség egyik célkitűzését: *„Európa fenntartható fejlődésén munkálkodik, amely olyan kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen, árstabilitáson és*

magas versenyképességű, teljes foglalkoztatottságot és társadalmi haladást célul kitűző szociális piacgazdaságon alapul, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul.” (OJ, 2008b:1). Ez egyrészt akkor érhető el, ha a gazdaság minden szektorában fokozzuk a termelékenységet. Másrészt a termelékenység növekedése fokozza a polgárok jólétét is, amennyiben az a munkával töltött évek minőségének javításán és a munkahelyek számának növelésén alapul. *„A termelékenység fenntartható növekedése lehetővé teszi a szilárd államháztartást, illetve az öregedő népességet ellátó szociális és egészségügyi szolgáltatások fenntartható biztosítását. Ugyanakkor új, minőségi munkahelyek létrehozásához is hozzájárul.*” A fenntartható termelékenység így támogatja a lisszaboni stratégia gazdasági, szociális és környezetvédelmi céljait (OJ, 2008b:2).

Évekkel ezelőtt Európában a gazdasági növekedés hagyományosan a munkaerő növekedésétől, a termelési eszközökbe irányuló beruházások szintjétől és az oktatás színvonalának emelkedésétől függött. Ez a modell azonban már nem működik úgy, ahogy kellene, ugyanis a munkaerő-kínálat már nem mutat növekedést, hanem csökken. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság szerint: *„A vállalatok a korábbinál jobban vonakodnak a fizikai tőkébe irányuló beruházásoktól. A munka jellege munkaerő-igényesből tőkeigényessé vált, és az emberi tőke egyre fontosabbá válik. Egyre inkább eltolódunk az alacsony szintű oktatást igénylő fizikai munka világától a speciális képzést igénylő, szakértelmet (szaktudást) kívánó munka felé. Az alapvető képzésbe irányuló beruházás önmagában már nem vonja maga után a termelékenység olyan jelentős növekedését, mint korábban.*” (OJ, 2008b:3).

Az 5. táblázatban látható a munkatermelékenység három mutatója. Ezek közül a Közösségben az **egy foglalkoztatottra vetített GDP esetében történt az elmúlt évek során a legkedvezőtlenebb változás az USA-hoz képest.** Ugyanis arányaiban nemhogy csökkent volna a különbség, hanem tovább nőtt. Az egy főre jutó GDP esetén némi javulás érzékelhető (aminek egyrészt oka lehet a Közösség csökkenő lélekszáma), míg a ledolgozott munkaóra jutó GDP esetében az EU-15-nél a stagnálás jelei mutatkoztak. Tehát az Unió foglalkoztatottainak munkatermelékenysége alacsonyabb, mint amerikai társaiknak, aminek véleményem szerint egyrészt oka a dolgozók alacsonyabb szintű érdekeltsége a munkavégzés iránt, valamint az eltérő technikai, technológiai háttér és a munkaszervezettség. Ezenkívül a munkaerőpiac intézményeinek is van némi része az EU/USA teljesítményének magyarázatában, és erre vonatkozóan az ILO már állást is

foglalt a „*World Employment Report*” 1995-ös kiadványában, melyben részben az Atlanti-óceán két partja közötti monetáris és fiskális politikában mutatkozó éles különbségeknek tulajdonította az eltérő foglalkoztatásbeli teljesítményeket (ILO, 1995).

5. táblázat: Munkatermelékenységi mutatók 1997-2007 között az Unióban és az USA-ban

Ország csoport	1997	USA=100%	2007	USA=100%
Egy foglalkoztatottra jutó GDP²⁵				
EU-27	40434	75,2	57320	72,9
EU-15	44482	82,8	60884	77,5
USA	53737	100,0	78528	100,0
Egy főre jutó GDP²⁶				
EU-27	16200	60,4	24900	74,4
EU-15	19800	73,9	29100	87,7
USA	26800	100,0	33400	100,0
Egy foglalkoztatott által ledolgozott munkaóra jutó GDP²⁷				
EU-27	:	:	32,5	79,5
EU-15	26,2	90,3	36,9	90,2
USA	29,0	100,0	40,9	100,0

Forrás: Az EUROSTAT 2008b adatai alapján saját számítás.

Becslések szerint 40%-ban a munkatermelékenység terén mutatkozó lemaradásra vezethető vissza, hogy **2007-ben az egy főre jutó GDP az EU-27-ben csak 74,4%-a volt az USA-énak**, valamint az **óratermelékenység 20,5 százalékponttal alacsonyabb értéket mutatott**. Sokan az egy foglalkoztatottra jutó GDP eltérések egy részét az éves ledolgozott munkaórák számának a különbségével magyarázzák. Gács arról ír, hogy az elmúlt 20 évben az Egyesült Államokban a ledolgozott órák száma változatlan maradt, míg az EU-ban 10%-kal csökkent (GÁCS, 2005b).

Annak ellenére, hogy az európai éves ledolgozott munkaórák száma azt mutatja, hogy az Unióban a szabadidő preferenciája erősebb volt, mint a készletelés a jövedelmi pozíció erősítésére, mégis a kutatások rámutatnak arra, hogy ezzel csak az optimum alatti

²⁵ A folyóáras GDP vásárlóerő paritáson, míg a foglalkoztatottak a 15-74 éves korcsoportra értendők.

²⁶ A folyóáras GDP euro/fő-ben van kifejezve.

²⁷ A folyóáras GDP vásárlóerő paritáson, míg a foglalkoztatottak a 15-74 éves korcsoportra értendők.

termelékenységet és növekedést lehet elérni, nem pedig az optimálist. A gazdaságpolitikai hibák is jórészt felelősek a lemaradásért (ZÁDOR, 2005).

Frey szerint: „...az Unióban a munkatermelékenység hozzájárulása a gazdasági növekedéshez az 1960-as évtizedben évente átlagosan 4,6% volt, ami 1970-es évekre visszaesett 2,8%-ra, ... 1997 óta viszont nem több mint 1%! Az Egyesült Államokban a termelékenység javulása ennek a duplája (2 %), és a foglalkoztatás bővülése is nagyobb mértékben járult hozzá a növekedéshez, mint Európában.” (FREY, 2004:165).

Az előbb említett tényezők mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a termelékenység és a növekedés alapvetően a munkaerő mennyiségének és minőségének függvénye. Ez azt jelenti, hogy a munkaerő-kínálat minősége – beleértve ennek a munkaerőnek a szervezését és a vele való gazdálkodást – vált a termelékenység egyik fő forrásává. Amennyiben az Unió **alacsony munkatermelékenységi szintjére keressük a választ, akkor azt nem az alacsony képzettségi szinttel kell magyaráznunk.** Ugyanis, mind az EU-15-ben, mind pedig az EU-19-ben az aktív korú lakosság magasabb arányának van közép- és felsőfokú végzettsége, mint az amerikai társaiknak (6. táblázat). **Az eltérést inkább a munkanélküliek táborában kell keresni,** hiszen bármelyik végzettségi szintet is nézzük, feltűnik hogy az Unióban magasabb a munkanélküliségi ráta a versenytársakhoz képest.

6. táblázat: A munkanélküliségi és a foglalkoztatási ráta²⁸ iskolai végzettség szerinti alakulása 2006-ban az EU-15-ben, az EU-19-ben és az USA-ban (%)

Ország csoport	Munkanélküliségi ráta			Foglalkoztatási ráta		
	Iskolai végzettség szintje					
	<i>Alapfok</i>	<i>Középfok</i>	<i>Felsőfok</i>	<i>Alapfok</i>	<i>Középfok</i>	<i>Felsőfok</i>
EU-15 ²⁹	9,0	6,2	4,3	57,5	74,9	84,4
EU-19 ³⁰	11,8	6,9	3,7	55,5	75,3	84,8
USA	8,3	4,6	2,5	58,0	73,3	82,7

Forrás: OECD, 2006; OECD, 2008

²⁸ A ráták a 25-64 éves korcsoportra vonatkoznak.

²⁹ Az EU-15-ös adatok a 2004-es évre vonatkoznak.

³⁰ Az EU-15 tagállamán kívül ide tartozik még Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia.

Összességében véve ezt a részt Duncan Campbell – az ILO egyik vezető szakembere – szavaival lehetne zárni: *„Az alacsony munkanélküliségi ráta és a gyors ütemű termelékenység-növekedés a sikeres gazdaság ismérvei, ezért a gazdaságpolitika elsődleges prioritásait képezik. A közgondolkodásban ezek gyakran egymással ellentmondásban álló célkitűzések. Valójában számos és bonyolult módon összefüggenek egymással, és az őket összekapcsoló mechanizmusok természete a kiválasztott időtáv szerint változik. Egészében azonban több a harmónia, mint az ellentmondás közöttük, kölcsönös függésük pedig hosszú távon gyengébb, mint rövidtávon.”* (FÁRY, 2006:21).

3.2.3. Globalizáció, innováció

Napjaink technológiai fejlődése, a társadalombeli változások és a demográfiai fejlődés messzemenő kihatást gyakorol az európai társadalomra. Mindezek középpontjában az élet egyre több területét behálózó globalizáció áll. Ezen folyamatok közepette, amennyiben az Unió tovább akarja folytatni gazdaságának felzárkóztatását versenytársainkhoz, akkor a **növekedés hajtóerejét, a műszaki fejlesztéseket** (információs, kommunikációs technika) **és a humán tőkébe történő befektetéseket bővíteni szükséges.**

„A kutatásba, innovációba és oktatásba való befektetést erősíteni kell, mint a növekedés és a foglalkoztatás egyik fő hajtóerejét annak biztosítása érdekében, hogy a globalizáció nyújtotta lehetőségek mindenkinek a hasznára váljanak.”– idézve az Európai Unió globalizációról szóló nyilatkozatát (EURÓPAI TANÁCS, 2007:25).

A jelenlegi tudásalapú Európa jellemzőit tekintettel a globalizáció folyamatára a következőkben lehetne összefoglalni (BALCEROWICZ, 2004; EUROSTAT 2008a; EUROSTAT 2008b; FREY, 2004):

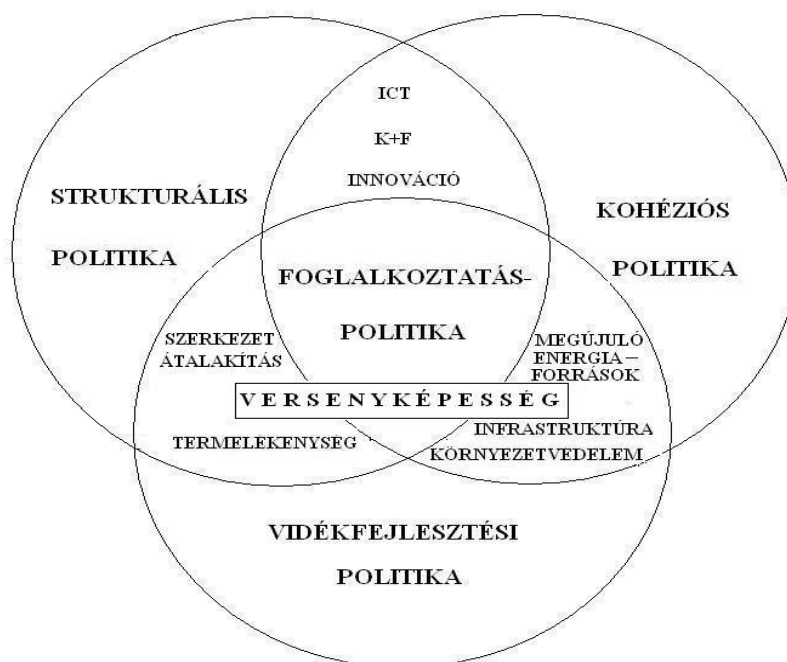
- A kutatás és fejlesztés területén is lemaradással küzd az Európai Unió az Egyesült Államokhoz képest. Míg az EU-27 tagállamaiban a K+F-kiadások a GDP 1,8%-át tették ki 2006-ban (2000 óta nem történt változás), addig ugyanerre a célra az Egyesült Államokban már 1999-ben a GDP 2,6%-át, Japánban pedig több mint 3%-ot fordítottak (EU cél: 3% elérése 2010-ig). A különbség döntő része a magánszféra nagyobb mértékű támogatásában rejlik, ugyanis az állami ráfordítások összege közel hasonló. Az EU negyedannyi szabadalommal rendelkezik, mint az Egyesült Államok, a kutatási eredmények gyakorlati realizálása lényegesen gyorsabb az Óceán túlsó partján. Frey

szerint emiatt a műszaki fejlődés hozzájárulása a gazdasági növekedéshez a Közösségben csak 60–65% közötti, szemben az amerikai 70%-kal.

- Az információs technológiára (IT) történő kiadások szintén alacsonyabb mértékűek. Az EU-27-ben 2006-ban a GDP 2,7%-át, míg az USA-ban és Japánban 3,3-3,4%-át fordították az IT szektor fejlesztésére.
- Az oktatási és képzési ráfordítások a Közösségben szintén nem elegendőek. Az oktatásra jutó közkiadások ugyan elérik az Egyesült Államok szintjét, és meghaladják Japánét, de a magánberuházások aránya jóval szerényebb. A magánszektor háromszor nagyobb arányban járul hozzá Japánban és ötszörösen az Egyesült Államokban az oktatáshoz, mint az Európai Unióban.
- Ha a jelenlegi trend fennmarad, Európát jelentős hiány fogja sújtani magasan kvalifikált kutatókból. Míg az Unióban a kutatók száma a munkaerő-állomány ezer főjére vetítve 5,4-ről 5,7 főre nőtt 1999-2001 között, az Egyesült Államokban ez eléri a 8,1, sőt Japánban a 9,1 főt.
- Bízató, hogy az EU-15-ben a 25-64 évesek között mind az alsó, a közép és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők foglalkoztatási rátája 1996-2006 között javult (2,1%, 4,4%, 2,3%-kal). A 27 tagúra bővült Közösségben is javulás tapasztalható 2000-2006 között. A középfokú végzettségűek foglalkoztatása 1%-kal, a felsőfokú képesítéssel rendelkezőké pedig 0,9%-kal nőtt, míg 1%-kal csökkent az alafokú ismeretekkel rendelkezők táborába tartozók alkalmazása a munkaerőpiacon.
- A 12 új tagállam foglalkoztatási struktúrája tradicionálisabb: 2006-ban a foglalkoztatottak 6,4%-a a mezőgazdaságban dolgozott, míg az EU-15-ben ez az érték 3,7% volt. Ennek ellenére, vagy éppen ezért a mezőgazdasági szektor termelékenységé az EU-15-ben jóval magasabb.

3.3. A vidékfejlesztés és a foglalkoztatás kapcsolata

A közösségi foglalkoztatáspolitikai egyes prioritásai megjelennek nemcsak az Unió és az egyes tagállamok nemzeti foglalkoztatáspolitikáiban, hanem más közösségi politikákban is, így a strukturális, a kohéziós, valamint a vidékfejlesztési politikában (1. ábra).

1. ábra: A foglalkoztatáspolitikai kapcsolatrendszer
 Forrás: saját szerkesztés

Látható, hogy minden egyes politika közvetlenül, vagy közvetetten különböző intézkedések folytán, de kapcsolatban áll a foglalkoztatáspolitikával. Éppen ezért amikor az egyes politikák célkitűzéseit, elért hatását vizsgáljuk, akkor nem szabad megfeledkezni azok foglalkoztatási hatásairól, illetve a versenyképességről. A versenyképesség – melyhez való alkalmazkodás globalizálódó világunk egyik alapkövetelménye – direkt, vagy éppen áttételes módon, de mindig jelen van. Az ábrán látható politikák által támogatott tevékenységek olyan prioritások köré csoportosulnak, amelyek jelentős hozzáadott értéket és multiplikátor hatást eredményeznek, a foglalkoztatási programjaik pedig összhangban kell hogy álljanak az Európai Foglalkoztatási Stratégiával. Ebben az összefüggésben a tagállamoknak biztosítaniuk kell az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA), az Európai Regionális Fejlesztési Alapból (ERFA), az Európai Szociális Alapból (ESZA), a Kohéziós Alapból (KA) valamint az Európai Halászati Alapból (EHA) finanszírozott intézkedések között az egymást kiegészítő jelleget és a koherenciát egy adott cselekvési területen belül. A különböző alapok által támogatott intézkedések közötti választóvonalat és a koordinációs mechanizmusok tekintetében a fő irányadó elveket a nemzeti stratégiai referenciakeret és a nemzeti stratégiai terv szintjén kell meghatározni (OJ, 2005).

Ebben a fejezetben bemutatom az Európai Unió vidéki térségeinek³¹ egyes foglalkoztatási jellemzőit, a vidékfejlesztési politika és a foglalkoztatáspolitikai kapcsolódás pontjait, valamint kiemelem a munkaerőt támogató vidékfejlesztési intézkedéseket. Mivel alapvetően a munkaerővel kapcsolatos támogatások döntő többségét a strukturális alapok eszközei és a Kohéziós Alap finanszírozza, ezért a vidéki foglalkoztatás témájának bemutatása előtt fontosnak tartom a strukturális és a kohéziós politika rövid bemutatását is.

3.3.1. A strukturális és a kohéziós politika átalakítása

A strukturális politika szerepe az EU kezdeti éveiben elenyésző volt. Jelentősége csak 1973-tól, az első kibővítéssel nőtt meg, de igazán hatékony eszközzé csak az 1980-as évek végén vált. Célja a fejletlen tagországok, régiók társadalmi-gazdasági felzárkózásának elősegítése célzott fejlesztésekkel (humán erőforrás, infrastruktúra, termelő beruházások, innovációs kapacitások), jövedelem-transzferek segítségével. A Közösség ezredforduló utáni keleti irányú bővítésével jóval a korábbi fejlettségi átlag alatti államok felvétele történt meg, melynek kettős következménye volt a regionális politika jövőjét illetően. Egyrészt a csatlakozó közép- és kelet-európai országok a GDP-kritérium alapján többnyire teljes területükkel jogosulttá váltak a regionális támogatásokra, ezért részesedni kívántak az akkori strukturális alapok: az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EMOGA) Orientációs Részlege, a Halászati Orientációs Pénzügyi Eszközök (HOPE); az ERFA; és az ESZA támogatásaiból. Ezenkívül a közösségi fejlettségi szint átlaga jelentős mértékben lecsökkent, így a korábban haszonélvező térségek egy része kiesett a támogatottsági körből. E kettős probléma megoldását az 1999. március 24-25-i berlini csúcson elfogadott **Agenda 2000** jelentette, melyben elfogadták a reformcsomag egyik sarkalatos pontjaként a strukturális és kohéziós politika új szabályozási keretfeltételeit. Továbbá arról is döntöttek, hogy a 2000-2006 közötti időszakra vonatkozó pénzügyi perspektívában a felzárkóztatási (konvergencia) programokat a strukturális alapokból³²

³¹Az OECD vidék-definíciója a vidéki területek egyetlen nemzetközileg elismert meghatározása, melyet az Európai Tanács a vidékfejlesztésre vonatkozó közösségi stratégiai iránymutatásokról (2007–2013 közötti programozási időszak) szóló, 2006. február 20-i 2006/144/EK tanácsi határozat értelmében fogadott el. Az OECD a népsűrűség szerint különbséget tesz túlnyomóan vidéki, kiemelkedően vidéki vagy túlnyomóan városi jellegű térségek között, amely a vidéki településeken, azaz kevesebb, mint 150 lakos négyzetkilométerenként, népességnek a részarányán alapul egy adott NUTS 2 (hazánk esetében a régiókat értjük a kategória alatt) vagy NUTS 3 (hazánkban a megyék tartoznak ebbe a csoportba) térségben. Túlnyomóan városi az a terület, ahol a lakosság <15%-a; kiemelkedően vidéki, ahol 15-49%-a; túlnyomóan vidéki pedig az a terület, ahol >50%-a él vidéki településeken (COPUS et al, 2006; EC, 2006; OJ, 2006a)

³²Az alapvető infrastruktúrák létrehozására, a humán és adminisztratív kapacitások növelésére szánták.

valamint a Kohéziós Alapból³³ finanszírozzák³⁴. A két alap együttesen az összes kötelezettségvállalási előirányzat mintegy 34,1%-át tette ki (Kohéziós Alap: 3,7%; strukturális alapok: 30,4%), csaknem 10 százalékponttal elmaradva az ebben az időszakban még elsőrendű fontossággal bíró agrártámogatási és vidékfejlesztési előirányzattól (BORKÓ et al., 2007). Az alapok elosztását ún. célkitűzések határozták meg. A 2000-2006-os programozási időszakban – a korábbi hat célkitűzéshez képest koncentrálna – az alábbi három célkitűzés jelent meg:

- az elmaradt régiók fejlődésének elősegítése,
- a gazdasági és társadalmi szerkezetátalakítás miatt strukturális problémákkal küzdő régiók támogatása,
- valamint a foglalkoztatási, oktatási és képzési rendszerek alkalmazkodásának és korszerűsítésének támogatása.

A gyengén fejlett területeket további eszközökhöz juttatták Közösségi Kezdeményezések címén: LEADER, INTERREG, EQUAL, URBAN (KATONÁNÉ KOVÁCS, 2006).

Összességében hangsúlyozni kell, hogy az Agenda 2000 legnagyobb eredményének a strukturális és kohéziós politika reformjával kapcsolatos döntések tekinthetők. Ezáltal a korábbi tapasztalatokra építve hatékonyabbá kívánták tenni a közösségi támogatások felhasználását, ugyanakkor úgy biztosítottak lehetőséget a bővítésre, hogy közben – kompromisszumos alapon – a korábbi tagállamok részesedései csekély mértékben változtak.

A 2007-2013 közötti pénzügyi perspektívában³⁵ a kohéziós politika újbóli átalakítására került sor, melynek oka egyrészt a már említett 2004-es bővítés, valamint a 2007-es újabb - Románia és Bulgária – csatlakozás, másrészt pedig a rendszer korábbi haszonélvezőinek megváltozott a pozíciója, ami szintén változtatást követelt (7. táblázat).

³³A strukturális alapok kiegészítéséül, az Unió akkori négy legelmaradottabb országának (Görögország, Írország, Portugália és Spanyolország) felzárkóztatása érdekében hozták létre. Különösen környezetvédelmi törekvéseket (megújuló energiaforrások alkalmazási lehetőségeinek bővítése) és a közlekedési hálózatokra vonatkozó projekteket támogatott, azok teljes költségének akár 85%-át is fedezve.

³⁴Az Agenda 2000 alapján az EU (1999-es áron) összesen 260 milliárd eurót fordíthatott strukturális műveletekre, melyből a korábbi tagállamok a strukturális alapok keretében 195 milliárd eurót, a Kohéziós Alap tekintetében 18 milliárd eurót használhattak fel, míg az újonnan csatlakozók 47 milliárd eurót fordíthattak strukturális fejlesztésekre.

³⁵Az új pénzügyi keret sarkalatos eleme a 2009-es illetve a félidei felülvizsgálati lehetőség, ami lehetőséget ad a tagállamok számára az új szerkezet tapasztalatainak értékelésére, a továbbra sem kezelt költségvetési feszültségek átgondolására (brit visszatérítés, KAP, költségvetés mérete, nettó pozíciók), valamint az esetleges új prioritások figyelembe vételére is.

7. táblázat: A kohéziós politika forrásainak megoszlása célkitűzésenként 2007-2013 közötti időszakban (%)

Célkitűzések	Pénzügyi eszközök	Források aránya (%)	Régiók megfelelési kritériumai
Konvergencia és versenyképesség	ESZA ERFA	4,1	GDP/fő > EU-25 75%-a
	ESZA ERFA	57,4	GDP/fő < EU-25 75%-a
	Kohéziós Alap	1,1	GNI/fő > EU-25 90%-a
	Kohéziós Alap	18,9	GNI/fő < EU-25 90%-a
Regionális versenyképesség és foglalkoztatás	ESZA ERFA	12,6	Bármely tagország által kijelölt, strukturális probléma miatti fejlesztésre érdemes olyan régiók, melyek a konvergencia célkitűzésben nem jogosultak programfinanszírozásra.
	ESZA ERFA	3,4	GDP/fő > EU-15 75%-a (ún. phasing in régiók)
Európai területi együttműködés	ERFA	2,5	Határ menti, vagy nagy gazdasági súlyú területek, melyek nem tudnak felmutatni létező transznacionális illetve interregionális együttműködéseket.

Forrás: OJ, 2006b adatai alapján saját számítás.

Az újonnan csatlakozó tagállamokkal azon régiók népessége, melyekben az egy főre jutó GNI (vásárlóerő-paritáson) a teljes EU átlag legfeljebb 75%-át éri el, felduzzadt 68 milliőről 115 millióra, ezért a Bizottság a strukturális politikákat felváltó új kötelezettségvállalási előirányzat jelentősebb emelésére tett javaslatot (BORKÓ et al., 2007). Így 2004-es árakon összességében **308,0 milliárd euró került elkülönítésre a 2007-2013-as pénzügyi perspektívában kohéziós politikai célokból**, ami az összes kötelezettségvállalási előirányzat 35,6%-a. Ezek a kiadások három fő célkitűzés mentén jelennek meg, melyekhez rögzítették a keretükben felhasználható források összegét valamint a jogosultsági és allokációs szabályokat.

A táblázatban szereplő prioritások céljai (OJ, 2006b; IGLÓI, 2006):

- **Konvergencia és a versenyképesség: a növekedés és munkahelyteremtés támogatása a legszegényebb tagállamokban.** A célkitűzés rendelkezésre bocsátott források a legelmaradottabbnak számító EU-tagországok és régiók felzárkózásának gyorsítására szolgálnak, melyre a teljes kohéziós politikai előirányzat 81,5%-át (251,2 milliárd euró) lehet fordítani. A programot az ERFA, az ESZA és a Kohéziós Alap támogatja, melyből az ERFA a tagállamok és régiók gazdasági struktúrájának modernizációját és

diverzifikációját (innováció, vállalkozások támogatása, K+F, az információs és kommunikációs technológiák), alapvető infrastruktúrák kiterjesztését és felújítását, a környezetvédelmet, a nemzeti és regionális közigazgatás intézményi kapacitásának erősítését támogatja. **Az ESZA forrásai pedig a foglalkoztatással (új munkahelyek teremtése, a munkaerő minőségének és termelékenységének javítása) munkaerőpiaci intézményekkel, szociális szervezetek minőségének és fogékonyságának javításával, a humán tőkébe való befektetés növelésével, valamint a társadalmi kohézióval kapcsolatos intézkedések érdekében vehetők igénybe.** A Kohéziós Alap továbbra is támogatja a közlekedési és környezetvédelmi célokat, az energiahatékonyságot, a városi közlekedést, a megújuló energiaforrásokat, a vasút, tengeri hajózás, és a többi szállítási eszközzel történő szállítást.

- **Regionális versenyképesség és foglalkoztatás: a változások megelőzése és elősegítése.** Ehhez a prioritáshoz a teljes kohéziós előirányzat 16,0%-át, (49,1 milliárd euró) rendelték hozzá annak érdekében, hogy a szerkezetváltás nehézségeivel küszködő vidékek, ipari-városi területek, valamint a munkaerő változó körülményekhez történő alkalmazkodását és foglalkoztatását segítsék elő.
- **Európai területi együttműködés: harmonikus és kiegyensúlyozott fejlesztés az Unió területén.** Ezen célkitűzés keretében a források 2,5%-a (7,8 milliárd euró) lesz felosztva, melyet a határokon átnyúló, transznacionális és az interregionális együttműködések, hálózatok és tapasztalatcserék megteremtésére és elmélyítésére szolgáló programok finanszírozására lehet felhasználni.

3.3.2. Vidékfejlesztési politika: a KAP reformtól a 2007-2013-as programozási időszakig

Annak ellenére, hogy az elmúlt 20 év során a Közös Agrárpolitika (KAP) egymást követő reformok tárgya volt, a mezőgazdasági ágazat munkaerő-kiáramlása nagyjából változatlanul évi 2-3% maradt. A közvetlen támogatások bevezetése az ártámogatások csökkentésének kompenzálásaként ezen időszak alatt biztosította, hogy a szerkezetátalakítási folyamat társadalmilag elfogadható módon valósuljon meg. Ennek a folyamatnak a mezőgazdasági ágazatban a foglalkoztatásra gyakorolt hatása részben abszorbeálódott azoknak az új foglalkoztatási lehetőségeknek a kialakításával, melyek a gazdaságban (multifunkcionalitás, tevékenységdiverzifikáció), illetve a gazdaságon kívüli foglalkoztatás (soktevékenységűség) összekapcsolásával jelentek meg. A vidékfejlesztési

intézkedések részben segítettek ennek a folyamatnak a támogatásában munkahelyteremtéssel vagy annak megtartásával. A Bizottság értékelései szerint „*a gazdaságokban megvalósuló beruházások, a képzések, az erdészeti intézkedések, és a vidéki térségek adaptációját és fejlesztését elősegítő intézkedések általában hatékonyak bizonyultak a munkahelyteremtésben.*” (KOMMISSION DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN, 2006:7).

Bár EU-szinten csak kevés mennyiségi becslés áll rendelkezésre, egyes bizottsági feltevések szerint a **LEADER II kezdeményezés során csaknem 100.000 munkahelyet teremtettek vagy tartottak meg Európa vidéki térségeiben** (a szociális és egészségügyi szolgáltatásokban, a tájvédelemben, a kulturális örökség védelmében), melyek azonban nem jártak a mezőgazdasági munka termelékenységének a növekedésével. A diverzifikációs intézkedések segítettek sok mezőgazdasági munkahely megőrzésében amellet, hogy időszakos munkahelyek is keletkeztek a környezetvédelmi és falumegújító tevékenységek során. A nem mezőgazdasági tevékenységeket érintő munkahelyteremtő és diverzifikációs intézkedések továbbra is sajnos a vidékfejlesztési programok viszonylag kis részét képezik. **A Bizottság becslése szerint a 2000-2006-os időszakban az EU-15 fő programjainak csak körülbelül 10%-át költötték olyan intézkedésekre, amelyek közvetve vagy közvetlenül foglalkoztatást generáltak a mezőgazdaságon vagy az elsődleges feldolgozó ágazaton kívül** (KOMMISSION DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN, 2006).

A vidéki térségek növekedési és foglalkoztatási lehetőségeinek kiaknázásában a közösségi és tagállami szakpolitikák integrált megközelítése a humántőkére és a képzettségre történő erőteljes összpontosítással kulcsszerepet játszik. A Bizottság ezért a következőket ajánlja:

- A tagállamoknak ki kell használniuk az összes lehetőséget az energianövények termesztésének ösztönzésére és támogatására, valamint a megújuló energiavállalkozások fejlesztésére, amelyek segítik a foglalkoztatás stabilizálását a vidéki térségekben és nagyban hozzájárulnak a fenntartható fejlődés előmozdításához.
- Összhangban a vidékfejlesztésre vonatkozó közösségi stratégiai iránymutatásokkal, a tagállamoknak a vidékfejlesztési programjaikat a tudástranszfer, a modernizáció, az innováció, az élelmiszerlánc minősége és a humántőkébe történő befektetések prioritásainak, valamint a foglalkoztatási lehetőségek és növekedési feltételek megvalósítására kell használniuk.

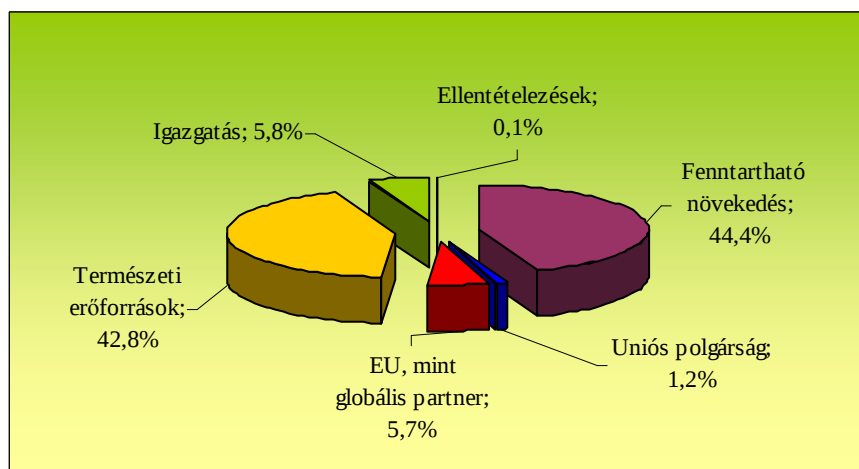
– „...a közösségi eszközök teljes skáláját fel kell használni a növekedés és a foglalkoztatás előmozdítására. A vidéki térségekben a tagállamok kötelesek biztosítani a strukturális, a foglalkoztatási és a vidékfejlesztési politikák lehető legnagyobb mértékű szinergiáját.” (KOMMISSION DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN, 2006:9-10).

A KAP reformja óta a vidékfejlesztés egyre nagyobb mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a vidéki térségek meg tudjanak felelni a 21. század társadalmi, gazdasági és környezetvédelmi kihívásainak. Az új jogi keretek – összhangban a Lisszaboni Stratégia célkitűzéseivel – nagyobb hangsúlyt fektetnek arra, hogy a gazdasági fejlődés és a munkahelyteremtés lendületet kapjon a vidéki térségekben. További fontos célt jelent a fenntartható fejlődés három pillérének – gazdasági, társadalmi és ökológiai – nemcsak a közösségi, hanem a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiákban megjelenő összhangja. Gáthy és munkatársai szerint **a fenntarthatóság napjainkban már egy globális ökológiai követelmény.** Az Északi Államok Tanácsának stratégiája pedig ennek a három pillérnek egy olyan mélyebb integrációját feltételezi, amit végső soron az ökológiai dimenzió határoz meg és korlátoz (GÁTHY et al., 2006; NORDIC COUNCIL OF MINISTERS, 2004).

A TANÁCS 1698/2005/EK rendelete az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról, **2007. január 1-jével** hatályon kívül helyezte a korábbi 1257/1999/EK rendeletet. Az új rendelet szerint az EU teljesen új alapokra helyezi vidékfejlesztési politikáját. **A változások egyik lényegi eleme, hogy egy egységes vidékfejlesztési alap jött létre – Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap, EMVA** (European Agricultural Fund for Rural Development, EARDF) –, a hozzá tartozó egységes finanszírozással. Így egyedülálló lehetőség kínálkozik arra, hogy az új vidékfejlesztési alapból biztosított tagállami támogatások – melyekhez pályázati úton lehet hozzájutni – középpontjába a gazdasági növekedés, a munkahelyteremtés és a fenntarthatóság ösztönzése kerüljön. Éppen ezért **elő kell segíteni a szinergia kialakulását a strukturális, a foglalkoztatási és a vidékfejlesztési politikák között.**

Az 1. melléklet tartalmazza a véglegesen elfogadott, 2008-ban felülvizsgált, **2007-2013-as költségvetési periódusra** vonatkozó pénzügyi keretszámokat. A pénzügyi keret struktúrája is jelentősen megváltozott a 2000-2006-os periódushoz képest, és a korábbi szakmai megnevezésekkel operáló bontáshoz képest (mezőgazdaság, strukturális politika, belső- és külső politikák) az új kerettervben a stratégiai célkitűzések és prioritások szerinti bontás

került megfogalmazásra a Lisszaboni Stratégiával való szorosabb kohézió érdekében. A szerkezeti változásokon túl szembetűnő mennyiségi változások is bekövetkeztek. Sorra véve az egyes tételek jövőbeli alakulását elmondható, hogy az új költségvetési időszakban (2. ábra és 1. melléklet) a fenntartható növekedés pillérének (ide tartozik a kohéziós és strukturális politika) egyre hangsúlyosabb szerepet szánnak az évek során elsősorban a természeti erőforrások megőrzése és kezelése tétel (ide tartoznak az agár- és vidékfejlesztési kiadások) rovására, ami egyértelműen azt jelzi, hogy a KAP kiadásaira fordított támogatási összegek csökkenni fognak.

2. ábra: Az EU-27 rendelkezésére álló 2007-2013 közötti pénzügyi források előirányzatonkénti bontásban (%)
 Forrás: OJ, 2008a adatai alapján saját ábrázolás.

A legnagyobb kiadási tételt a kohéziós politika után az agrár-és vidékfejlesztési politika, valamint a versenyképesség növelését célzó költségek jelentik. Vidékfejlesztési támogatásokra 2007-2013 között a 8. táblázat alapján összesen 88,3 milliárd euró áll rendelkezésre, mely összeg már magában foglalja a modulációt valamint a gyapot- és a dohánytranszfereket (OJ, 2007). Látható, hogy 2013-ra a vidékfejlesztésre rendelkezésre álló összeg 421 millió euróval nő. Amennyiben az ország csoportokat hasonlítjuk össze, szembe tűnik, hogy az EU-15 részesedése a forrásokból (2007-2013 között) majdnem kétszerese (57,9%) a 2004-ben csatlakozottakénak (29,9%). Ez azonban nem azt jelenti, hogy az EU-15-ben egy vidéki lakosra jutó átlagos támogatás mértéke nagyobb lenne, mint az EU-10-ben, ugyanis egy vidéki lakosra³⁶ jutó támogatás összege az EU-15-ben 133,75 euró, míg az EU-10-ben 356,59 euró (EC, 2006; EUROSTAT, 2008a).

³⁶A lakosok száma a 2003. évben a túlnyomóan vidéki és a kiemelkedően vidéki területek lakosait foglalja magába.

8. táblázat: A 2007-2013 közötti időszakra szóló közösségi vidékfejlesztési támogatások ország csoportonkénti bontásban

Ország csoportok	Összeg (millió euró) ³⁷			Megoszlás (%)		
	2007	2013	2007-2013 ³⁸	2007	2013	2007-2013
EU-15	7398	7310	51203	59,9	57,8	57,9
EU-10	3958	3825	26459	32,1	30,3	29,9
EU-25	11356	11135	77662	92,0	88,1	87,9
EU-27	12343	12764	88294	100,0	100,0	100,0

Forrás: OJ, 2007 adatai alapján saját számítás.

A 1698/2005/EK rendelet értelmében a Közösség a vidékfejlesztési források felhasználásával a következő három területen kíván eredményeket felmutatni (OJ, 2005):

- az élelmiszer-gazdaság,
- a környezet,
- valamint a szélesebb értelemben vett vidéki gazdaság és vidéki népesség.

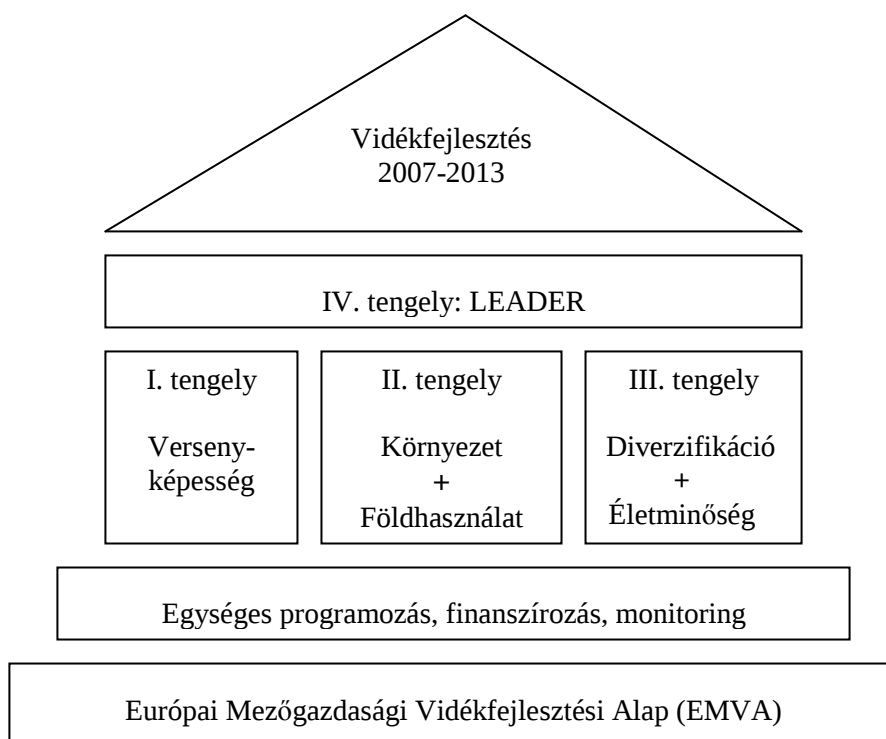
Ezeket a célkitűzéseket a rendeletben meghatározott négy tengely (3. ábra) mentén kell megvalósítani. A négy tengely konkrét intézkedései (2. melléklet) közül **foglalkoztatás szempontjából a III. tengelyt kell kiemelni, mivel ez nyújt a legtöbb segítséget a vidéki területek** helyi infrastruktúrájának és humántőkéjének fejlesztéséhez, valamint a növekedéshez és a **munkahelyteremtéshez szükséges** feltételek valamennyi ágazatban történő **javításához**. Ezen tengely keretében foganatosítható intézkedéseket különösen kapacitásépítésre, szakismeretszerzésre és a helyi stratégia fejlesztésének megszervezésére, valamint annak biztosítására kell fordítani, hogy a vidéki területek a jövő nemzedékek számára is vonzóak maradjanak. A képzés, a tájékoztatás és a vállalkozói szellem előmozdítása során figyelembe kell venni a nők, a fiatalok és az idősebb dolgozók sajátos igényeit. Ezeknek a prioritásoknak való megfelelés érdekében a tagállamokat arra kell ösztönözni, hogy a támogatásaikat a következő kiemelt fellépésekre összpontosítsák (OJ, 2006a):

- a gazdasági aktivitás és a foglalkoztatottsági arány növelése a szélesebb értelemben vett vidéki gazdaságban,
- a nők munkaerőpiacra történő belépésének ösztönzése,

³⁷ Az összegek a 2007-es árakon értendők.

³⁸ A 2007-2013 közti összes vidékfejlesztési forrásból a konvergencia célkitűzés régióinak a részesedése legalább: EU-15: 14608, EU-10: 13935; EU-27: 31232 millió euró.

- a fiatalok képzése a hagyományos vidéki ismeretekre,
- a mikrovállalkozások és a kézműipari vállalkozások fejlesztése, különösen abban az esetben, ha az eszközbeszerzéssel, képzéssel és betanítással jár együtt,
- a falvak újraélesztése,
- az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának és elterjedésének ösztönzése,
- a megújuló energiaforrások biztosításának és innovatív felhasználásának fejlesztése,
- a turizmus fejlesztésének ösztönzése,
- valamint a helyi infrastruktúra modernizálása, különösen az új tagállamokban.

3. ábra: A vidékfejlesztés tengelyei 2007-2013
Forrás: Maácz - Kónya, 2004

3.3.3. Községi vidékfejlesztés a foglalkoztatás tükrében

Az Európai Tanács 2001-es göteborgi ülésén meghatározta, és 2003. júniusában Thessalonikiben meg is erősítette a Lisszaboni Stratégiával kapcsolatos következtetésekben a közös agrárpolitika foglalkoztatási stratégiához való hozzájárulásának irányadó elveit. Ennek értelmében **az új KAP alapja egyrészt egy olyan vidékfejlesztési politika, amely a munkahelyekre, a növekedésre és a fenntarthatóságra összpontosít**, másrészt pedig

egy olyan piacpolitika, ahol az intervenció egyfajta biztonsági háló, és a jövedelem stabilizálását a kölcsönös megfeleltetés rendszere alá tartozó, termeléshez nem kötődő támogatások révén valósítják meg. Ennek következtében 2003. júliusában a Mezőgazdasági Tanács határozatokat fogadott el a vidéki térségekben történő, európai foglalkoztatási stratégia szerinti foglalkoztatás kérdéséről.

A 27 tagúra bővült Unió vidéki térségének foglalkoztatási jellemzői jelentősen megváltoztak a korábbi EU-15-höz képest. A régi tagállamokban a mezőgazdaság a GDP 2%-át, a foglalkoztatottak 4%-át, a 2004-ben csatlakozottak esetén a GDP 3%-át, és a foglalkoztatottak 12%-át, míg Romániában és Bulgáriában a GDP több mint 10%-át, és a foglalkoztatottak 25-35%-át a mezőgazdasági szektor adta (EC, 2006).

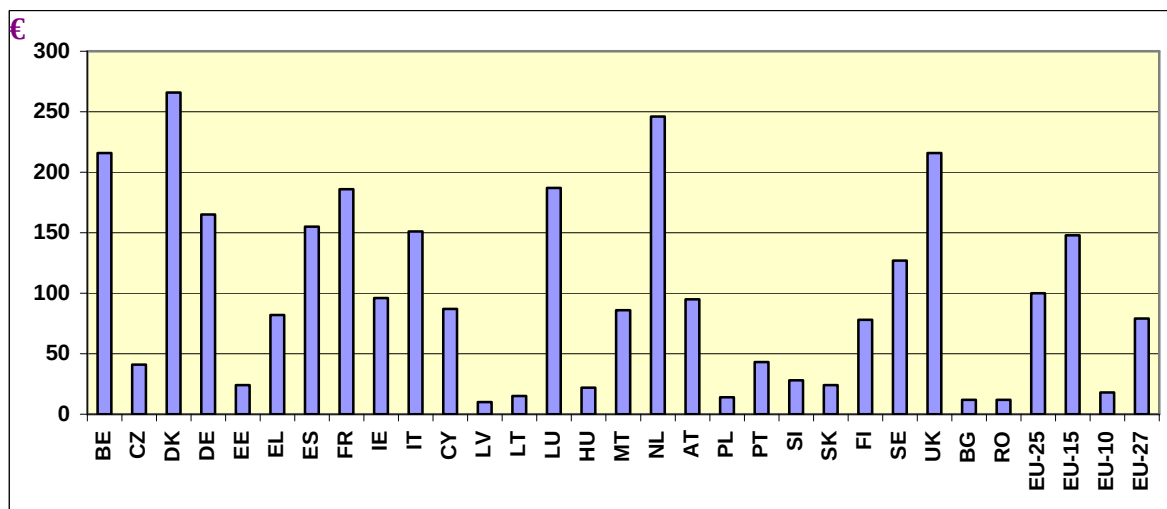
A vidéki térségek gazdasági tevékenységüket tekintve nagyon sokszínűek, éppen ezért helyzetük is nagyon sokféle lehet. A távoli, elnéptelenedő és hanyatlásnak induló területektől kezdve a városközpontok terjedésének nyomására városi peremterületekké váló területekig. Ezek a területek valós lehetőségeket nyújthatnak az új ágazatokban meglévő növekedési tartalékok, a vidéki szálláshelyek biztosítása és a turizmus, a vonzó lakó- és munkakörnyezet tekintetében, valamint fontos szerepet játszhatnak a természeti erőforrások és a nagy értékű tájak gyűjtőterületeként. Azonban azoknak a térségeknek, amelyek nagymértékben függnek a mezőgazdaságtól, valószínűleg az elkövetkező években különleges kihívásokkal kell majd szembenézniük a növekedés, a munkahelyek és a fenntarthatóság terén. E kihívások közé tartoznak az alábbiak:

– **A vidék sajátos helyzete és a primer szektor szerepének jelentősége:**

A népsűrűség alapján a **vidéki térségek az EU-27 területének 93%-át teszik ki. A lakosság 20%-a túlnyomóan vidéki³⁹, míg 38%-a kiemelkedően vidéki területeken él. A vidéki térségek állítják elő a bruttó hozzáadott érték 45%-át, és biztosítják a munkahelyek 53%-át.** A kibővített Közösség túlnyomóan városi térségeiben élőknel az egy főre eső jövedelem csaknem kétszerese a túlnyomóan vidéki térségekben lakókéhoz képest. Az alacsony jövedelemszint megnehezíti a képzett munkaerő megtartását és vonzását. Ez a lemaradás más mutatók alapján is kimutatható (3. melléklet). A legtöbb **vidéki térségben a mezőgazdasági ágazat a munkahelyek kevesebb, mint 10%-át biztosítja, de vannak olyan területek – különösen az EU keleti és déli részén – ahol ez a**

³⁹Lásd 31. lábjegyzet.

részarány 35% feletti. A Közösségen belüli mezőgazdasági munkaerő jelentős termelékenységbeli eltéréseit mutatja a 4. ábra, amely alapján egyértelműen látható a 2004 után csatlakozott tagországok lemaradása az EU-15-höz képest.

4. ábra: A mezőgazdasági munkaerő termelékenysége országokként az EU-25-ök átlagához viszonyítva. (EU-25=16862€/ÉME=100, 2002-2004 átlagában)

Forrás: EC, 2006:77

– A demográfiai viszonyok alakulása:

Az elmúlt évtizedekben nagyjából változatlan maradt a vidéki népesség aránya a Közösség összlakosságán belül. Az általános szinten érvényes látszólagos stabilitás azonban jelentős eltéréseket takar az egyes tagállamok között és azokon belül is. A demográfiai változások tekintetében Európát két jelentős fejlődési tendencia jellemzi: egyrészt az „urbanizáció”, melynek köszönhetően az emberek és a gazdasági szereplők a távolabb eső vidéki térségekből a városi térségekbe költöznek, másrészt pedig az újabb eredetű „ellenurbanizáció”, amely a városi területek felől irányul a megközelíthető vidéki térségek felé (az új közlekedési és információs-kommunikációs technológiák (ICT) infrastruktúrájának köszönhetően). Ennek eredményeként a túlnyomóan vidéki térségek jobban megközelíthető részei növekedési zónának minősülnek, és gazdasági szerkezetük egyre inkább hasonlít a városiakéhoz. Ezzel szemben a kiemelkedően vidéki térségekben, különösen az EU távolabbi részein elhelyezkedőkben, még mindig csökken a népesség és a gazdasági tevékenység. A kormegoszlás tekintetében a **déli tagállamok vidéki térségeiben a legnagyobb a demográfiai előregedés**, míg a nemek tekintetében a legfontosabb tendencia a ritkán lakott északi vidéki területek és az új tagállamok fejletlenebb vidéki térségeinek „elférfiasodása” a fiatal nők kivándorlása következtében (COPUS et al., 2006).

Az EU-25-ben a mezőgazdasági termelők kevesebb mint 10%-a 35 évesnél fiatalabb, és több mint 24%-uk 65 évnél idősebb. Az EU-25 mezőgazdasága 2000-2005 között főként a 25-54 éves korcsoportban vesztett munkaerőt, ezt követte a fiatalabb dolgozók (15-24) csoportja és csak ezután következtek az idősebb dolgozók (55-64). **A fiatalok csökkenő száma a mezőgazdasági ágazatban nehézségekkel járhat a generációs megújulás miatt** (EC, 2006).

– **Az alacsony foglalkoztatási és magas munkanélküliségi ráta (elsősorban a nőknél és a fiataloknál):**

Az EU-25-ben 1996-2001 között a városi térségekben nőtt a leggyorsabban a foglalkoztatás mértéke (+3,6%), szemben a túlnyomóan vidéki térségekkel (+1,9%) (3. melléklet). Ezt a tényt erősíti, hogy 2004-ben az EU-27 tagállamában a foglalkoztatási ráta csaknem 5%-kal volt magasabb a városi térségekben (64,7%), mint a túlnyomóan vidéki térségekben (60,1%). Ezek az adatok is tükrözik **a foglalkoztatás területén mutatkozó egyre szélesebb szakadék kialakulását** a két csoport között (COPUS et al., 2006). Hangsúlyozni kell azonban a vidéki régiók sokszínűségét, ugyanis néhány térségben, különösen a városok közelében magas volt a foglalkoztatási ráta növekedése. A munkanélküliségi ráta általában magasabb a vidéki térségekben, mint a városi térségekben (2004-ben: vidéken 9,9%, városban 7,8%), és ez a különbség még markánsabban jelenik meg a magas munkanélküliségi rátájú országokban. A tartós munkanélküliség csak a kiemelkedően vidéki térségekben magas, ami az alacsony jövedelmű csoportok munkaerőpiacról történő egyre fokozódó kizárását jelezheti. Ezen túlmenően, Európa mezőgazdaságának folytatódó átalakítása és modernizációja sok vidéki térségre súlyos terheket fog még róni. Egy 2006-ban készült uniós tanulmány szerint **2000-2014 között az agrárszektor további 4-5 millió dolgozó, vagyis a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkaerő 28-35%-a fogja elhagyni**. Amennyiben tovább folytatódik a részmunkaidőben dolgozók számának növekedése, akkor a jelentés szerint várhatóan nagyobb lesz az éves munkaerőben mért (AWU) veszteség, melynek mértéke az EU-15-ben 35-47%-ot is elérhet (ez az érték 2-2,5 millió teljes munkaidőben foglalkoztatott számával egyenértékű), ami éves szinten 270.000-340.000 személyt érinthet. Az új 12 tagországra vonatkozóan sokkal nehezebben tudtak becsléseket tenni. Véleményük szerint a strukturális kiegyenlítődesi folyamatok révén 2014-ig a 2004-ben csatlakozott 10 tagállamban várhatóan a mezőgazdaságot a munkaerő 28-59%-a fogja elhagyni, míg Romániában és Bulgáriában pedig 1-2 millió ember. **Ehhez hozzá kell még adni a körülbelül 5 millió rejtett munkanélkülit** (ideértve az alulfoglalkoztatott mezőgazdasági termelőket és a

mezőgazdasági dolgozókat). Ezek a változások érinteni fogják a legtöbb vidéki térséget. A kiemelkedően vidéki térségekben a kihívás az lesz, hogy elkerüljék a képzettség hiányához és az alacsony jövedelmekhez kötődő további lemaradást, míg azokban a távolabbi vidéki térségekben, ahol magas a mezőgazdasági foglalkoztatás aránya, ott az átalakítási folyamat irányítása fog fontos szerepet játszani (COPUS et al., 2006; KOMMISSION DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN, 2006). A nők és a fiatalok helyzete a vidéki térségekben gyakran bizonytalan. Nagymértékben hozzájárul elvándorlásukhoz a képzési infrastruktúra és a megfelelő gyermek-ellátási létesítmények hiánya, ezeken kívül a munkaerőpiacra történő belépésük is gyakran akadályokba ütközik. Esetükben a munkanélküliségi ráta viszonylag magas, hiszen a nőknél 2001-ben 10,6%-os (míg a férfiaknál 7,9%), míg a fiataloknál 16-17,6% volt. A városi térségekben ezek az értékek kedvezőbben alakultak: nőknél 6,8%, férfiaknál 6,2%, fiataloknál 11% (COPUS et al., 2006).

– **Alacsony képzettségi színvonal:**

A képzettség és a humántőke szintje általában alacsonyabb vidéken, mint a városi térségekben, ahol ugyanis körülbelül a felnőtt lakosság 20%-ának van felsőfokú végzettsége, míg a vidéki térségekben csak 15%-nak. Éppen ezért a magasabb képesítéssel rendelkezők gyakorta elvándorolnak eredeti lakóhelyükről a magasabb jövedelemszerzés, valamint a karrierépítés kedvezőbb reményében.

– **A szolgáltató szektor lassú fejlődése:**

A szolgáltató szektor a legnagyobb foglalkoztató Európa vidéki térségeiben is, de a városi területekkel összehasonlítva mégis jóval kevesebb munkalehetőséget tud biztosítani. Ennek egyik oka lehet a magánszolgáltatások fejletlensége, melyek főként a városokban jellemzőek.

Az alfejezet összegezeként elmondható, hogy Európa vidéki térségeiben a foglalkoztatás jelentős kihívásokkal néz szembe. Közösségi és nemzeti szinten is állnak rendelkezésre eszközök és források a vidéki és a városi térségek közötti foglalkoztatási különbségek csökkentésére, azonban ezek nagyságrendje alacsonynak minősíthető a vidék foglalkoztatási problémáihoz mérten. Ösztönözni kell a mezőgazdaságon túlmutató, partnerségen alapuló, multiszektorális, térségi-alapú megközelítéseket, az agrár-élelmiszeripart és a mezőgazdasági turizmust. A vidékfejlesztési intézkedéseket ezen szempontok mentén kell teljes körűen kihasználni, a növekedés és a foglalkoztatás érdekében. Természetesen ennek a folyamatnak a jövőbeli sikere kétpólusú. Egyrészt a

társadalom – azon belül kiemelve a gazdálkodókat – körében egyfajta szemléletváltozást, és összefogást igényel, valamint a másik oldalon megfelelő irányultságú politikai akaratot, és azzal párosuló támogatást.

4. AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ FOGLALKOZTATÁSI HELYZETE AZ ORSZÁGOS ADATOK TÜKRÉBEN

E fejezet kidolgozásakor nem a teljességre törekedtem, hanem az összehasonlításra. Az országos adatokhoz viszonyítva bemutatom és elemezem, majd pedig értékelem az Észak-alföldi régió általános foglalkoztatási helyzetét. Ezt megelőzően ismertetem a 2000. évtől egészen napjainkkal bezáróan a hazai és regionális szintű foglalkoztatási dokumentumokat.

4.1. Nemzeti szintű foglalkoztatási dokumentumok az ezredfordulótól

Magyarországon a foglalkoztatáspolitikai már a rendszerváltást megelőző években is az európai országokhoz hasonló fejlődési útvonalat járt be. A nyolcvanas évek közepén a munkanélküliség kezelésére kidolgozott foglalkoztatáspolitikai programok célja volt, hogy a munkaviszonyt minél hosszabb ideig fenntartsák, valamint a munkanélkülivé váltak számára ellátást biztosítsanak. A kilencvenes évek elejétől azonban előtérbe kerültek a munkanélküliséget megelőző, a munkanélküliek munkához jutását segítő programok is. Ennek következtében hazánkban is, akárcsak a Közösség többi tagországában a passzív, segélyezésen alapuló munkanélküli ellátást egyre inkább az aktív munkaerő-piaci politikák váltották fel, melynek keretében olyan támogatási formák jelentek meg, mint az átképzések, munkahelyteremtés támogatása, vállalkozóvá válás ösztönzése.

A hazai foglalkoztatáspolitikai kialakulásánál döntő lépésnek számított, amikor a Magyar Köztársaság a 1040/2000. (V.31.) Kormányhatározat értelmében, **2000-ben elkészítette Magyarország első Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervét** (MK, 2000). Ezt követően megkezdődött a nemzeti foglalkoztatáspolitikánk fokozatos „ráhangolása” az Európai Foglalkoztatási Stratégiára (HAMZA, 2003; HALMOS, 2006; SZMM, 2004). Ennek módszertani eszköze egy sajátos eljárás, az ún. Közös Értékelés volt. Ez azt jelentette, hogy az Európai Bizottság és hazánk közösen elemezte Magyarország munkaerő-piaci helyzetét és a foglalkoztatáspolitikai főbb vonásait, melyben három fő foglalkoztatáspolitikai célt határozott meg hazánk számára (HAMZA, 2003):

- a foglalkoztatás szintjének jelentős emelését,
- a munkanélküliség szintjének csökkentését,
- valamint a munkaerőpiac rugalmasságának további növelését.

Ezek után a magyar kormánynak évente (első 2002. május, a második 2003. április) úgynevezett „*Követő Jelentést*” kellett készítenie, melyben hazánk gazdasági és munkaerőpiaci helyzetének az átalakulását elemezték (HALMOS, 2006).

Az Unióhoz történő 2004. évi csatlakozásunk után az Európai Foglalkoztatási Stratégia megvalósítását szolgáló hazai lépéseket nemzeti foglalkoztatási akciótervben kellett rögzítenünk. Hazánk 2004. októberében nyújtotta be az EU-Bizottságnak az **első Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervét**, amelyre „*Közös Foglalkoztatási Jelentés*” címen érkezett értékelés (NAGY, 2005; MTA KTI, 2005). A 2004-es akcióterv figyelembe véve az Európai Foglalkoztatási Stratégiában (irányvonalakban) megfogalmazott követelményeket, az alábbiakban nevesítette a hazai célokat (SZMM, 2004):

- az összes foglalkoztatottra vonatkozóan 2006-ra az 59%-os, 2010-re a 63%-os,
- a nők esetében 2006-ra az 53%-os, 2010-re az 57%-os, a férfiaknál 2006-ra a 64%, illetve 2010-re a 69%-os,
- míg az 55-64 évesek esetében 2006-ra a 33%-os, 2010-ig a 37%-os foglalkoztatási rátát érjen el az ország.

Ezek a célok feltételezik, hogy évente hazánkban átlagosan 0,8%-kal fog növekedni a foglalkoztatás mértéke. Ehhez azonban a munkaerő-keresletet és kínálatot befolyásoló intézkedésekre egyaránt szükség van. A munkaerőpiac keresleti oldalán a foglalkoztatás bővítése új munkahelyek létrehozását feltételezi, míg a kínálati oldalon a foglalkoztatás bővítésére irányuló intézkedéseknek a munkanélküliek mellett az inaktív népesség munkaerőpiacra való visszatérésének támogatását is szolgálniuk kell. Figyelemreméltó, és egyben elgondolkodtató tény, hogy hazánknak a **2006-os évre kitűzött célok közül egyedül csak az időskorúakra vonatkozó tervet sikerült teljesítenie**, és éppen ezért kétségesnek tartom a jelenlegi pénzügyi-gazdasági válság időszakában a célkitűzések 2010. évi realizálását is.

Az Európai Bizottság 2005-ben új irányvonalat szabott az Európai Foglalkoztatási Stratégiának, és kidolgozott egy új, egyszerűsített integrált iránymutatási csomagot. Ennek kapcsán valamennyi tagállamnak el kellett készíteni saját nemzeti programját a 2005-2008-as időszakra vonatkozóan. Hazánk 2005. decemberében készítette el a „*Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért*” című – az EU irányelveinek megfelelő – dokumentumot. Az akcióprogram foglalkoztatás-bővítést célzó fejezete a 2004-2006 közötti időszakra vonatkozóan a 2004-ben elkészült első Nemzeti

Foglalkoztatási Akciótervben vázolt intézkedésekből indult ki, ugyanakkor a Lisszaboni Stratégia félidei felülvizsgálatának részeként, 2005-ben Magyarország is újrafogalmazta foglalkoztatási stratégiáját, és azt kibővítette a 2005-2008 közötti időszakra szóló lépésekkel. További célként megfogalmazták, hogy 2008-ra Magyarország érje el (SZMM, 2005) **a munkanélküliségi ráta esetén a 6,9%-ot, míg az aktivitási ráta szintjénél pedig a 62,7%-ot.** A program kiemeli továbbá az üzleti szféra innovációs ráfordításának alacsony szintjét, az innovációs kereslet és -képesség hiányát, valamint a K+F ráfordítások GDP-hez viszonyított tartósan igen alacsony értékét.

Az ESZA, az Európai Foglalkoztatási Stratégia és a nemzeti foglalkoztatási akciótervek végrehajtásának pénzügyi eszköze. A 2007-2013 közötti Uniós költségvetési időszakban azonban tovább erősödött ez a kapcsolat a közösségi források és az akciótervek között azáltal, hogy ezen források felhasználásáról szóló jelentéseket az akciótervvel összehangoltan kell benyújtani (NAGY, 2005). Ennek értelmében minden tagállamnak, köztük Magyarországnak is el kellett készítenie a hét éves időszakra vonatkozó nemzeti fejlesztési tervét. Így a magyar kormány is elkészítette a közösség Kohéziós Alapjából és strukturális alapjaiból a 2007-2013 közötti időszakra előirányzott források eredményes és hatékony felhasználását megalapozó stratégiai keretet, az *„Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-2013”* (ÚMFT) című dokumentumot, amely a *„Foglalkoztatás és növekedés”* alcímet viseli.

A stratégia a helyzetértékelésben feltárt hiányosságok felszámolásával és a meglevő adottságok kiaknázásával az ország fejlődését és a nemzetközi versenyképesség erősítését kívánja szolgálni úgy, hogy az ÚMFT átfogó céljainak a következőket jelölte meg (NFÜ, 2007a):

– **A foglalkoztatás bővítése:**

- a munkaerő-kínálat növelése: az egyén foglalkoztathatóságának javítása,
- a munkaerő-kereslet bővítése: munkahelyteremtés,
- a kereslet és a kínálat összhangját biztosító foglalkoztatási környezet kialakítása.

– **A tartós növekedés feltételeinek megteremtése:**

- a versenyképesség növelése,
- a gazdaság bázisának szélesítése,
- az üzleti környezet fejlesztése, azon belül: az elérhetőség javítása, a szabályozási környezet javítása, az állami szolgáltatások hatékonyságának növelése.

A fenti célokhoz kapcsolódó tematikus prioritások az alábbi hat területre vonatkoznak:

- gazdaságfejlesztés,
- közlekedésfejlesztés,
- a társadalom megújulása,
- környezeti és energetikai fejlesztés,
- területfejlesztés (ezen belül minden régió készített a 2007-2013-as időszakra vonatkozóan saját Regionális Operatív Programot),
- államreform.

Ezekhez a prioritásokhoz operatív programok készültek, melyekben meghatározott intézkedésekre pályázva lehet elnyerni hazánk számára a hét év alatt rendelkezésre álló, folyó áron számított **28,7 milliárd euró** (4. melléklet) **fejlesztési forrást**, amelyet természetesen a hazai társfinanszírozás és a magántőke is kiegészít.

Magyarország 7 régiójának tervezési folyamata a 1076/2004-es kormányhatározat alapján vette kezdetét, melynek keretében hazánk összes régiója – így az Észak-alföldi régió is – elkészítette önálló tervezési programozási dokumentumait, amelyek szükségesek voltak az Európai Unió 2007-2013 közötti kohéziós politikájának megvalósításához és a regionális politikai támogatásainak a felhasználásához. Az Észak-Alföld programozási dokumentuma az „*Észak-alföldi régió stratégiai programja 2007-2013*”. A stratégia komplexitása végett a program megvalósításához közvetlen forrás nem lett hozzárendelve, ezért annak célkitűzései közvetve, európai uniós forrásokból finanszírozott operatív programokon, valamint további európai uniós és hazai fejlesztési források bevonásán keresztül tudnak megvalósulni. Azon programok finanszírozása, melyek közvetve elősegítik a regionális stratégiai program megvalósulását, egyben a stratégia finanszírozási rendszerének alapját is jelentik. Ide tartoznak a következő programok (ÉARFÜ, 2008a):

- **Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013 (ÚMVP):** A program felépítését, prioritásait és forrásait (melyek nincsenek lebontva regionális szintre) közösségi szintű rendeletek szabályozzák, helyi szintű beavatkozásra nincs lehetőség. Az egyes intézkedések számára rendelkezésre álló forrásokhoz pályázati úton lehet hozzájutni. Az **ÚMVP részesedése az ÚMFT-ből** igen alacsony, mintegy **19,5%**. (FVM, 2007a).
- **Észak-alföldi Operatív Program 2007-2013 (ÉAOP):** A program az Új Magyarország Fejlesztési Terv 5. Területfejlesztés prioritásának a megvalósítását támogatja, melyet 3

Regionális Akciótervre bontottak le (2007-2008, 2009-2010, 2010-2013). Az ÉAOP közvetlen foglalkoztatási hatása sajnos nagyon kevés, gyakorlatilag csak a vállalkozások és az oktatási intézményeknek nyújtott képzést tartalmazza. Közvetett hatása már jóval több. Ezek nagy része beruházás (ez szinte teljes mértékben építkezést jelent): ide tartoznak többek között a közoktatási intézmények, turisztikai adottságokkal rendelkező települések, a közúti közlekedés infrastrukturális fejlesztése, illetve inkubátorházak létrehozása. A programszintű hatásindikátor **2015-re** célértékként a **foglalkoztatási ráta** (15-64 éves korosztály) esetében **53%-os** értéket tűzött ki (kiindulás: 2006-ban 51,1%), míg a magindikátor a program hatására teremtett főállású **új munkahelyek számát 1500 db**-ban határozta meg (NFÜ, 2007b).

- **Terület- és Régiófejlesztési Célelőirányzat (TRFC):** kormányrendeletben kerültek kiírásra az előirányzat szakmai programjai, melyek közül közvetlen foglalkoztatási hatással javarészt a közmunkaprogramok bírtak a tavalyi évben, míg közvetett módon pedig az építési beruházások hatottak. A kiírások jelentős része önkormányzatoknak szólt, míg a vállalkozások csak minimális arányban vehettek benne részt. Ezek megvalósítására 2004-2008 között évente egyre növekvő forrás (1-5milliárd forint) állt rendelkezésre. A 2008-ban elkészült az új pályázati rendszer alapja „**Az Észak-alföldi Régió Területfejlesztési Operatív Programja 2009-2010**” (ÉARTOP), mely szerint 2009-től település-kategorikusan, komplex programokra lehet majd csak pályázni. A rendelkezésre álló hazai forrás nagysága 2 évre 10 milliárd forint (ÉRFÜ, 2008b).
- **Észak-alföldi Régió Innovációs Stratégiája és Operatív Programja (RIS):** Ennek keretében olyan K+F programok és akciók kerültek kidolgozásra, melyek a piaci réseket megtalálva, kitörési pontot jelenthetnek a világpiac felértékelődött ágazataiban, ezáltal növelve a régió kis- és középvállalkozásainak a számát, és a létrejött vállalkozások fennmaradását, megerősödését. Ezen akciók közül a **Baross Gábor programot** emelném ki, ugyanis ezen belül közvetlen foglalkoztatási hatása az „*Innováció emberi erőforrásainak a képzése*” nevezetű projektnek van. Ez kizárólag új vállalati igényekre alapozott, technológiai jellegű közép- vagy felsőfokú **szakképzés indítására irányul**. A projekt rendelkezésére álló 200 millió forintra csak konzorcium formájában (melynek kötelezően tartalmaznia kell legalább egy vállalkozást és legalább egy közép- vagy felsőoktatási intézményt) nyújtható be pályamű. A program egyéb projektjeinek minimális mértékű, közvetett hatása van foglalkoztatásra, a 800 millió forintos forrás jelentős része vállalkozásfejlesztésre megy.

Összességében az Észak-alföldi régió stratégiai programját megvalósító programok közvetlen módon csak minimális mértékben, elsősorban a szakképzés és az oktatás területén támogatják a humán erőforrás foglalkoztatását, közvetett módon pedig a különböző fejlesztések és beruházások által. A stratégia realizálására 7 év alatt 5 milliárd euró (9. táblázat) áll rendelkezésre.

9. táblázat: Az Észak-alföldi régió stratégiai programjának megvalósulására elérhető források becsült összege

Forrás típusa	Összeg (euró)
Strukturális Alapok	3 008 000 000
Kohéziós Alap	1 803 273 810
EMVA	500 000 000
Egyéb (EGT Fin., Norvég, Svájci, hazai)	150 000 000
Összesen (2007-2013 között)	5 461 273 810

Forrás: ÉARFÜ, 2008a:121

Úgy gondolom, hogy az előbb röviden bemutatott programok projektjeinek az irányultsága, és a hozzájuk rendelt pénzügyi keret a Régió foglalkoztatási problémájának orvoslására csak minimális módon fog tudni reagálni.

4.2. A Régió általános foglalkoztatási helyzete

Ebben az alfejezetben bemutatom, és elemzem az Észak-alföldi régió foglalkoztatási helyzetét befolyásoló egyes tényezőket az országos adatok tükrében. Elsősorban azoknak a foglalkoztatási indikátoroknak az értékeit vizsgálom, melyeket közösségi szinten is bemutattam. Bizonyos mutatóknál azonban információ hiányában regionális elemzés helyett csak országos szintű eredményekkel tudok szolgálni.

Köztudott, hogy hazánk számos társadalmi-gazdasági aránytalansággal küzd: ilyen a Dunántúl és az Alföld eltérő gazdasági potenciálja, a főváros dominanciája, a munkaerő szóródása és vele fordított arányban lévő szakképzettségi mutatók, amelyet a szinte generációnként jelentkező változások nehezítenek (LÁCZAY, 2008). Disszertációmban azért emeltem ki az Észak-alföldi régió helyzetét, mert nemzeti szinten ez az a régió, amelyben a legkevesebb pozitív irányú változás történt az elmúlt évek, évtizedek során a lakosok foglalkoztatási helyzetét befolyásoló tényezőket figyelembe véve. A munkanélküliek és az inaktív népesség kirívóan magas aránya, a példátlanul alacsony szintű foglalkoztatás, a lakosok kedvezőtlen korösszetétele, a képzettségi szint országos átlag alatti nagyságrendje, a mezőgazdasági tevékenységgel (legtöbbször csak kényszerből)

foglalkozók magas száma, a roma lakosság magas aránya⁴⁰, a térség alacsony beruházási hajlandósága és még hosszasan sorolhatnám mindazon tényezőket, ami miatt ez a Régió egyre inkább lemarad az ország átlagos társadalmi-gazdasági fejlődéséhez mérten.

Az elmúlt másfél évtizedben Magyarországon jelentős gazdasági változások következtek be, melyek területileg eltérő hatásokat eredményeztek, és a már meglévő fejlettségbeli eltéréseket csak tovább erősítették. Annak ellenére, hogy az elmúlt években hazánk minden régiójában növekedett a gazdaság teljesítménye, a területi különbségek azonban továbbra sem mérséklődtek. **Megmaradt, sőt tovább erősödött az ország kelet-nyugat irányú fejlettségbeli megosztottsága⁴¹.**

4.2.1. Demográfiai sajátosságok

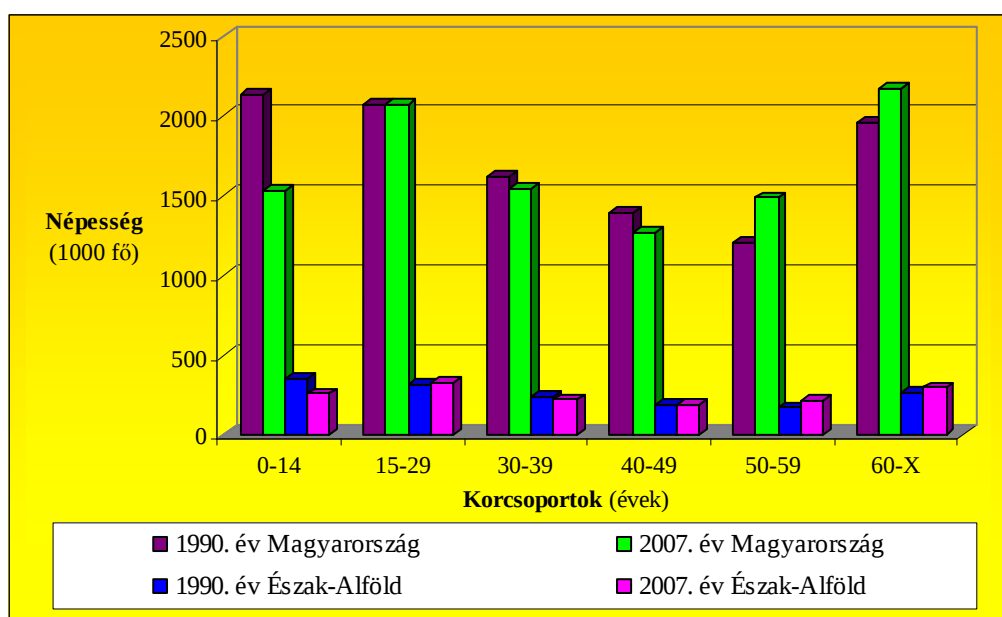
Egy ország, azon belül egy régió lakóinak száma és népességének összetétele döntően befolyásolja a gazdaság potenciális munkaerőforrását, a társadalom eltartóképességét. Munkaerő-összetételének mennyiségi és minőségi szintje pedig közvetlenül hat a térség versenyképességét meghatározó két legfontosabb összetevőire, a munka termelékenységére és a foglalkoztatottság mértékére. A demográfiai folyamatok mennyiségi és minőségi alakulása mind a foglalkoztatás, mind pedig a humán erőforrás-fejlesztés stratégiája szempontjából egyaránt kulcsfontosságú tényezőket jelentenek. **Hazánk egyik legkedvezőtlenebb és tartósan ható demográfiai jellemzője a népesség erőteljes fogyása⁴² és öregedése**, mely jelenséggel neves hazai kutatók (AUGUSZTINOVICS, 2005; ADLER, 2004; POLÓNYI-TÍMÁR, 2002) is foglalkoztak. Magyarország lakónépessége 1990-2007 között 3,0%-os csökkenéssel 10.066.158 főre redukálódott, míg az Észak-Alföldön csak 1,4%-os csökkenés ment végbe (EUROSTAT, 2008a). E folyamat mögött alapvetően a természetes népesedési folyamatok állnak. A Régiót alkotó három megye közül a természetes szaporodás/fogyás egyenlege Szabolcsban volt a legkisebb a 2006-os

⁴⁰ A 2001-es népszámlálás során a régióban a magukat romának vallók aránya a népesség egészén belül 3,1% volt, azonban a szakértők ennek többszörösére, mintegy 10-12%-ra becsülik a roma népesség tényleges arányát (NFÜ, 2007b).

⁴¹ A legfejlettebb régióink – Közép-Magyarország – és a legfejletlenebb, Észak-Alföld között az egy foglalkoztatottra jutó GDP értékében mérve 1,9-szeres, míg egy lakosra jutó GDP-ben mért különbség 2,4-szeres, amely érték öt éve változatlan (KSH, 2006j).

⁴² Az EUROSTAT előrejelzése szerint hazánk lakóinak száma az elkövetkező években tovább fog csökkenni. A becslések szerint 2010-re 10 millióan, míg 2050-re csak 8,9 millióan leszünk. Ezzel a nagymértékű népességfogyással az első öt olyan tagállam közé fogunk majd tartozni, ahol több mint 10%-kal redukálódik a lakosok száma, feltételezve a becslések beigazolódását (EUROSTAT, 2008a). Ezt a hipotézist támasztja alá Polónyi-Tímár szerzőpáros is, akik szerint a foglalkoztatottak száma a következő negyedszázad folyamán csak lassan és kismértékben emelkedik majd, ezt követően a foglalkoztatottak állományának csökkenése várható (POLÓNYI-TÍMÁR, 2002).

évben. Lényegesen rosszabb helyzetben van mind a Régió, mind pedig az előbb említett megye a migrációs folyamatok tekintetében, ugyanis hosszú ideje jelentős népességkibocsátással kell számolnia. **Az Észak-Alföld az ország legfiatalabb korösszetételű térségének** számít, ugyanis évek óta itt a legalacsonyabb az öregedési index értéke, ami 2007-ben 85,6% volt (EUROSTAT, 2008a). A Régióon belül a legjobb helyzetben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye van, amelynek öregedési indexe még 2005-ben is kisebb volt a régiós átlagnál (71,5%), amit a roma népesség fiataljainak magas aránya magyaráz (KSH, 2006i). A Régió népességének öregedő korösszetételét szemlélteti az 5. ábra.

5. ábra: Az Észak-Alföld és Magyarország népességének korcsoportok szerinti összetétele 1990-2007 között

Forrás: EUROSTAT, 2008a; stADAT-táblák, 2008a adatai alapján saját számítás és ábrázolás.

Az 5. ábrán látható, hogy Magyarországon 1990-2007 között a 0-14 évesek aránya jelentősen csökkent, melynek nagyságrendje meghaladta a 0,5 millió főt, míg az 50 éven felüliek csoportja pedig majdnem ugyanilyen mértékben növekedett. A Régióban 2007-ben a 60 éven felüli népességnek az állandó lakosságon belüli aránya az országos átlagtól (21,3%) kedvezőbben alakult 22 kistérségben (legkedvezőbb a Hajdúhadházi kistérség: 15,4%). Azonban az országos átlagtól kedvezőtlenebb helyzetben volt 6 kistérség (legkedvezőtlenebb a Kunszentmártoni kistérség: 23,2%). Ezen változások drámaiságát nem az idősebb korosztály súlyának és gazdasági szerepének a növekedése jelenti, hanem a nála fiatalabb korosztály létszámának jelentős csökkenése, mely régióként, azon belül megyénként, és főleg településtípusonként jelentős különbségeket mutat.

Baranyi Károly kidolgozta még 1999-ben hazánk „*Népesedési modell*”-jét, amely véleményem szerint **Magyarország eredményes népesedéspolitikájának egyedüli, napjainkban is megvalósításra váró megoldási kulcsa lehetne. Lényege, hogy a felnevelt gyermek személyi jövedelem adójának egy része a felnőtt gyermek döntésétől függetlenül növelné szüleinek a jövedelmét vagy nyugdíját.** Ez a modell nemcsak visszaállíthatná a gyermekvállalás korábbi szintjét, hanem hatással lehetne a minőségi oktatásra azáltal, hogy ösztönözné a szülőket gyermekeik minél magasabb szintű taníttatására, remélve, hogy azok foglalkoztatottként a munkaerő-piacra kikerülve versenyképes keresetekkel fognak majd rendelkezni, és így a szülők megélhetését is tudják majd támogatni. Ezen kívül a nyugdíjrendszer előttünk álló óriási problémájára, az adóbevételekre, számos kisebbségi kérdésre megoldást kínálhatna a modell, valamint a családba visszaáramló pénz a háromgenerációs család megújulását és az összetartozás érzését is erősítené (BARANYI, 2004).

4.2.2. Foglalkoztatás

Magyarországon úgy a rendszerváltozás, mint a jelenlegi globális pénzügyi válság hatásait vizsgálva kétségtelennek látszik, hogy az egyik legérzékenyebb területet a munka világa jelenti. A privatizációval, a tulajdonviszonyok radikális megváltozásával együtt járt a gazdaság szerkezetének lényeges átalakulása, az elavult technológiát alkalmazó, összességében veszteséges szervezetek felszámolása (BERDE, 2003). Ilyen körülmények között viszonylag rövid idő alatt – főleg az 1990-es évek elején – jelentős tömegek veszítették el állásukat. A nemzetgazdaság három fő ágazata (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatás) közül a primer szektort érte úgy a társadalmi, mint a gazdasági folyamatokat figyelembe véve a legkedvezőtlenebb hatás. A mezőgazdaságban a szövetkezeti tagok kötelező foglalkoztatásának a megszűnése felszínre hozta az ott felgyülemlett látens munkanélküliséget (SZABÓ, 2001; TÓTH 2000; HAMZA et al., 2001). A 2007-es évben az EU-27 átlagában a foglalkoztatottak 5,8%-a dolgozott főfoglalkozásszerűen a mezőgazdasági tevékenységeket folytató gazdasági társaságokban, szövetkezetekben és egyéni vállalkozóként. Hazánk a közösségi rangsor közepén (legalacsonyabb Belgium, 1,9%; legmagasabb Bulgária, 19,4%) foglalt helyet a 14. helyen, hiszen itt a 15-74 éves lakosságnak a 4,7%-át (183 ezer fő) foglalkoztatta a mezőgazdaság, míg 1990-ben a 15,5%-át (700 ezer fő) (EUROSTAT, 2008a; stADAT-táblák, 2008c). A munkaerőpiac fokozatosan és szűk korlátok között szívhatta fel a termelő szektorból kikerült dolgozók

egy részét. A munka nélkül maradt személyek nagy hányada munkanélküli lett, vagy visszavonult a gazdaságilag aktív tevékenységtől, és a korhatár előtti nyugdíjazás különböző formáit választotta. Mivel ezeknek az embereknek a jelentős része semmilyen képzéssel nem rendelkezett, és korukból, egészségi állapotukból adódóan csak minimális mértékben vállalkoztak átképzésekre, jelentős részük kilátástalannak ítélve meg helyzetét, reményvesztett munkanélkülivé vált. A rendszerváltozásnak ezen folyamatai területileg eltérő hatásokat eredményeztek, és az ország régió közti már korábban is meglévő fejlettségbeli, társadalmi, gazdasági eltéréseket csak tovább erősítették. A Régió egyre kedvezőtlenebb helyzetét szemlélteti a 10. táblázat. Amíg 1990-ben az országos és az Észak-Alföld munkanélküliségi rátája közötti eltérés 0,9 százalékpont volt, a foglalkoztatási ráta esetében pedig 2,7 százalékpontos különbség mutatkozott, addig az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk előtti évre ezek a differenciák a Régió hátrányára csak tovább nőttek. Sőt, 2007-re a munkanélküliségi rátánál majdnem megnégyszereződött, míg a foglalkoztatási rátánál 2,5-szeresére nőtt a Régió kedvezőtlenebb helyzete.

10. táblázat: Az Észak-Alföld és Magyarország 15-64 éves népességének gazdasági aktivitása 1990-2007 között

Év	Foglalkoztatottak		Munkanélküliek		Gazdaságilag aktívak	Gazdaságilag nem aktív ⁴³
	száma (1000 fő)	aránya (%) ⁴⁴	száma (1000 fő)	aránya (%)	száma (1000 fő)	száma (1000 fő)
Észak-Alföld						
1990	628,5	56,2	23,5	3,6	652,0	431,0
2003	531,8	51,6	38,7	6,8	570,5	460,5
2007	517,5	50,5	63,2	10,9	580,7	443,6
Magyarország						
1990	4516,1	58,9	124,8	2,7	4640,9	2734,1
2003	3897,2	57,4	244,3	5,9	4141,5	2694,7
2007	3897,0	57,3	311,7	7,4	4208,7	2591,0

Forrás: KSH, 2001a; KSH, 2001b; KSH, 2006a; stADAT-táblák, 2008b; stADAT-táblák, 2008c

⁴³ Gazdaságilag nem aktívak közé tartoznak az eltartottak és az inaktív keresők. A táblázatban azok a 15-64 éves gazdaságilag nem aktívak szerepelnek, akik a vonatkozási héten nem dolgoztak, illetve nem volt rendszeres, jövedelmet biztosító munkájuk és nem is kerestek munkát, vagy kerestek, de nem tudtak volna munkába állni.

⁴⁴ A foglalkoztatottak aránya, vagy más néven foglalkoztatási ráta, a foglalkoztatottaknak a 15-64 éves korcsoportba tartozó népességhez viszonyított arányát fejezi ki.

Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk sem hozta meg ez idáig a munkaerőpiac területén várt fellendülést. **2003-2007 között a foglalkoztatottak aránya országosan 0,1 százalékponttal csökkent, a Régióban pedig 1,1 százalékponttal.** Ezzel a változással párhuzamosan a **munkanélküliek tábora nemzeti szinten 1,5 százalékponttal, regionálisan 4,1 százalékponttal gyarapodott.** Amíg a gazdaságilag nem aktívak száma nemzeti szinten 1990 óta 5,2%-kal csökkent, addig a Régióban 2,9%-kal nőtt. Ez utóbbi érték változása nem a fiatalkorúak növekvő számának köszönhető, hiszen a Régió lakónépessége folyamatosan csökkent, hanem feltehetően annak, hogy ebbe a táborba kerültek át azok a munka nélkül lévők, akik vagy nem regisztráltatták magukat, vagy lejárt regisztrációjuk, illetve a KSH munkanélküliségi kategóriába sorolás kritériumainak⁴⁵ nem tettek eleget. Az aktív munkaerő száma is visszaesett, ami miatt nagy teher hárul a létszámukban csökkenő foglalkoztatottakra. **Míg hazánkban 1990-ben 100 fő aktív keresőnek „csupán” 123 fő gazdaságilag nem aktív népesség ellátásáról kellett gondoskodnia, addig ez az érték 2007-re már 148 főre nőtt, sőt az Észak-Alföldön még ettől is rosszabb a helyzet, hiszen a tavalyi évben ott 100 aktív keresőre 183 gazdaságilag nem aktív személy jutott** (HAMZA et al., 2001; EUROSTAT, 2008b).

Az ország keleti régiójában a munkaképes korú (15-64 éves) lakosságnak 43,3%-a gazdaságilag nem aktív, tehát 10 emberből minden negyedik. Ennek oka egyrészt, hogy a térségben a lakosság vállalkozói hajlandósága alacsonyabb az országos átlagnál, a külföldi beruházni szándékozók elkerülik az ország keleti részét az alacsony infrastrukturális valamint kedvezőtlen képzettségi szint miatt. Másrészt a roma népesség – különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – magas arányú, akik nagy részének alacsony a képzettsége⁴⁶, munkába állási hajlandósága, valamint munkamorálja, és ezekből kifolyólag megélhetésük legnagyobb részét az állam által nyújtott szociális ellátásoktól

⁴⁵ Munkanélküliek azok a személyek, akik: (1) a vonatkozási héten nem dolgoztak, és nincs is olyan munkájuk, amelytől átmenetileg távol voltak; (2) aktívan kerestek munkát a kikérdezést megelőző négy hétben; (3) munkába tudnának állni két héten belül, ha találnának megfelelő munkát (rendelkezésre állás). A munkanélküliek sajátos csoportját alkotják azok, akik a vonatkozási héten nem dolgoztak, de már találtak munkát, amit legkésőbb 90 napon belül (2000-ig 30 napon belül) elkezdene. Rájuk nem vonatkozik az aktív álláskeresés kritériuma (ILO, 1982; KSH, 2006c).

⁴⁶ Iskolázottságuk – különösen a nőké – igen alacsony szintű: a 15 éves és idősebb roma népesség több, mint fele nem végezte el az általános iskola 8. évfolyamát (a megyei átlag 25%), további négytizedük legfeljebb az általános iskola 8. osztályát fejezte be. Szakmunkás képzettséggel csupán 5%-uk, érettségivel 0,5%-uk, egyetemi vagy főiskolai végzettséggel pedig mindössze 0,1%-uk rendelkezett (NFÜ, 2007b).

remélik⁴⁷. A Régióban a korhatár alatti rokkantnyugdíjasok aránya (2005-ben 18,8%) nem csak az országos átlagot (2005-ben 15,3%) haladta meg, hanem a régiók között is a legmagasabbnak számított, melynek szintén oka egyrészt a lakosok kedvezőtlen (országos átlagtól rosszabb) egészségi állapota, valamint a munkalehetőségek hiánya. A Régió foglalkoztatási helyzete az Unióban is igen kedvezőtlen: 2004-ben az Unió 249 NUTS-2 szintű régiója közül a 230. helyet foglalta el, és a 2004-ben újonnan csatlakozott 10 ország esetében is a 41 régió között a 36. helyen állt (NFÜ, 2007b).

A 11. táblázat adatai jól szemléltetik **első mellék hipotézisemnek a helytállóságát, amely szerint hazánk** (a jelenlegi társadalmi-gazdasági folyamatok közepette) **nem fogja tudni teljesíteni a 2010-es évre kitűzött foglalkoztatási indikátorok megvalósulását.**

11. táblázat: Foglalkoztatási ráták az Észak-Alföldön és Magyarországon (%)

Év	Foglalkoztatási ráta			
	15-24 éves korcsoport	55-64 éves korcsoport	15-64 éves korcsoport	Nők
Észak-Alföld				
2007. év tény	18,3	26,6	50,5	44,1
Magyarország				
2007. év tény	21,0	33,1	57,3	50,9
2010. év terv	-	37,0	63,0	57,0

-: nem lett célkitűzés meghatározva

Forrás: SZMM, 2004; EUROSTAT, 2008a; stADAT-táblák, 2008d

Ma az Észak-Alföldön, és feltételezésem szerint Magyarországon is alapvetően az egyik legnagyobb probléma az inaktív népesség magas aránya, valamint a munkaképes korú népesség bizonyos, jól meghatározott szegmensének az alacsony foglalkoztatási szintje. Nevezetesen: kirívóan alacsony volt 2007-ben a Régióban a 15-24 éves korosztály foglalkoztatási szintje (18,3%) mind az országos (21,0%), mind pedig a közösségi (EU-27-ben 37,2%) átlagadatokhoz mérten. Ennek hátterében vélhetően azok a foglalkozás nélküli, jobb esetben végzettséggel rendelkező diákok állnak, akik olyan tudással hagyták el az általános és középiskolát, amivel nem vagy csak nagyon nehezen tudnak elhelyezkedni. Szintén nagyon alacsony a foglalkoztatás az idősök körében. Habár

⁴⁷ Egy roma szervezetek körében 2003-ban végzett kérdőíves felmérés szerint, a roma lakosság legfőbb jövedelemforrása a családi pótlék, a GYED, GYET, a munkanélküli járadék, az alkalmi munka, a napszám, valamint a közhasznú és a közmunka (NFÜ, 2007b).

2009-től mindkét nemnél a nyugdíjkorhatárt 62 évre tervezik felemelni, mégis napjainkban Simor szerint 57 év a nyugdíjba vonulás átlagéletkora, ami meg is látszik az 55-64 éves korcsoport foglalkoztatási mutatójának az alakulásában (SIMOR, 2008). Éppen ezért úgy gondolom, hogy erőteljesebben kellene ösztönözni az idősök további foglalkoztatását⁴⁸ regionális és országos szinten is, persze csak abban az esetben, ha ezzel nem pályakezdő fiatalokat tartanak távol a munkaerőpiactól. Szintén szükségesnek vélem a korengedményes és a rokkantnyugdíjazás feltételeinek megszigorítását és legfőbbképpen igazságosabbá való tételét, ugyanis (a Régióban található a legtöbb rokkant nyugdíjas) így nemcsak a 2010. évre kitűzött nemzeti szintű foglalkoztatási célt nem fogjuk tudni teljesíteni, hanem az uniós átlagtól való lemaradásunka sem fog csökkenni. Ezen kívül a nők foglalkoztatási rátája is rendkívül alacsony annak ellenére, hogy – Járai Zsigmond, a Magyar Nemzeti Bank volt elnökének a szavaival élve: „... *hazánk működteti Európa leggalánsabb családtámogatási rendszerét. Teszi ezt ráadásul úgy, hogy ennek nemigen van látszata, hiszen a születésszám továbbra is az egyik legalacsonyabb Európában.*” (SIMOR, 2008:2). Véleményével csak részben értek egyet. Ugyanis a hazai családtámogatás a három évig tartó gyereknevelési időszak tekintetében kedvezőnek tekinthető, azonban ez időszak alatt kapott GYED, GYES összege alacsony szintű, és inkább nevezhető segélynek, mint támogatásnak. Úgy vélem, hogy nem kellene hazánknak ezt a rendszert ilyen formában tovább működtetnie, hanem sokkal inkább ösztönzően hatna a gyerekvállalásra, ha magasabb összegre növelnék a gyereknevelési „támogatás” összegét azok esetében, akik a munkaerőpiacról kerültek ki. ezzel párhuzamosan le kellene csökkenteni a GYED, GYES időszakát, ezáltal redukálnódna a nők esetében az aktív munkavégzéssel történő kieső időszak. Az állam számára az ilyen módon történő megtakarításokat önkormányzati bölcsődék létrehozására kellene fordítani, aminek az eredményeképpen újabb munkahelyek keletkezhetnének.

Nemzetközi összehasonlításban az is kirívó jelenség, hogy hazánkban az alacsony foglalkozási ráta relatíve alacsony munkanélküliségi rátával jár együtt (kivétel az Észak-alföldi régió). Az alacsony foglalkoztatási ráta alakulására úgy országosan, mint

⁴⁸ Európában megfordulóban van a szenior- foglalkoztatási trend. Egyre inkább jellemzővé válik, hogy a munkáltatók nem kiűzik az érett munkavállalót a munkaerőpiacról, hanem kihasználják azt az előnyt (a tudás, a munkatapasztalat, a munkakultúra, a versenyképesség, és a megbízható teljesítmény), amelynek a 45 év felettiek a birtokában vannak, s arra törekcszenek, hogy minél tovább benn tartsák őket a munka világában. Franciaországban már léteznek lépcsőzetes nyugdíjazási formák, amelyek lehetővé teszik, hogy a teljes nyugdíjazás előtt folyamatosan csökkenő munkaidő és ezzel arányosan növekvő résznyugdíj mellett, anyagi veszteség nélkül vehessenek részt a szeniorok például a fiatalok betanításában (VADÁSZ, 2007).

regionálisan, egy statisztikailag kimutatott tény részben magyarázattal szolgál Kutasi – Tóth szerzőpáros szerint. Ők a „*legszebb férfikorban élő*”, 30-49 éves férfiak gazdasági aktivitását vélik nagyon alacsonynak, amely érték 81-92% között ingadozik (KUTASI-TÓTH, 2007). Én ezzel nem értek egyet, és úgy vélem, hogy nem ebben a korcsoportba kell keresni az alacsony gazdasági aktivitás okát, hiszen a 2006-os évben hazánkhoz hasonlóan az EU-27-ben is szinte azonos értéket mutatott a közösségi statisztika. **Én inkább a 45-55 éves férfiak** (Észak-Alföldön 72,0%, EU-27-ben 89,5%) **valamint a 25-34 éves nők** (Észak-Alföldön 61,3%, EU-27-ben 76,4%) **aktivitását vélem kirívóan alacsonynak a közösségi átlaghoz képest**, amelyet csak kis mértékben tesz érthetővé számomra két hátrányos helyzetű csoportnak, a romáknak és a fogyatékosoknak a száma, valamint a nők esetében a gyermekvállalás ténye. A területi differenciáltság, az aprófalvas népesség is lehet egyfajta magyarázat, de ennek tényleges hatása még nem mutatható ki.

Véleményem szerint a másik lehetséges magyarázata az alacsony szintű foglalkoztatási rátának, hogy **a hazai munkaerő mobilitása** – nemzetközi szinten – **túl alacsony**. Ennek egyik oka, hogy Magyarországon alacsony a bérlakások száma, továbbá az emberek zöme csak egy bizonyos időmennyiséget hajlandó fordítani a munkavégzés céljából történő napi, heti utazásra, és csak kevesen hajlandóak több tíz, akár több száz kilométert is utazni. Ennek az a magyarázata, hogy a bejárás költség és idővonzata nem teszi kifizetődővé számukra a munkába állást, szemben a lakóhelyükön megkapott szociális és az egyéb állami támogatások nyújtotta lehetőségekkel. A képzettséggel rendelkezők pedig nem tudják kezdetben azt a fajta életszínvonalat, lakókörülményt megteremteni maguk számára egy városban, esetleg külföldön, mint amihez hozzászoktak, vagy éppen nem akarnak távol kerülni a családi kötelekeztől, a család által évtizedek óta felhalmozott vagyoni javaktól, éppen ezért nem is mernek, és nem is akarnak változtatni a megszokott körülményeiken.

Országos szinten nagyfokú leegyszerűsítéssel elmondható, hogy **az elmúlt 10 év átlagában 4%-os gazdasági növekedési ütem mellett 1% alatti volt a foglalkoztatottak növekedése**. Ugyanezen folyamatokat vizsgálva az EU-15-ben az volt tapasztalható, hogy 2%-os gazdaság növekedési ütem mellett 1% feletti volt a foglalkoztatás bővülése (KUTASI-TÓTH, 2007). Ennek az az oka, hogy az uniós országokban nagyobb arányú az atipikus munkavállalás, azon belül is a részmunkaidős foglalkoztatás mértéke. Hazánkban sajnos a részmunkaidős foglalkoztatás bővítésének elemi akadályja az örökölt alacsony kereseti színvonal, ami nem teszi „*kifizetődővé*” az egyén számára az ilyen típusú munkavégzést. **Éppen ezért úgy gondolom, hogy az atipikus munka egyik típusa, a**

távmunka széles körű elterjedése, mint a foglalkoztatási problémák egyik alternatív megoldási lehetősége, jelentősen javíthatna nemcsak az Észak-alföldi régió, hanem az országos foglalkoztatási problémákon is abban az esetben, ha gyakorlatorientált lenne az oktatási rendszerünk. Így a Régió képzett munkaerejének nem kellene elvándorolnia (kényszerből, anyagi okok miatt) eredeti lakhelyéről (ha csak egyéb okok miatt nem szeretne), és így ők is hozzájárulhatnának a térség, a vidéki területek népességmegtartásához, tudásbázisának az emelkedéséhez.

4.2.3. Munkanélküliség

Miközben az 1990-es évek első felének átalakulási válsága Magyarországon a foglalkoztatottak számát közel másfél millióval vetette vissza, addig a munkanélküliek száma feleannyira sem emelkedett, annak ellenére, hogy közben a munkaképes korú lakosság demográfiai okokból mintegy százezerrel gyarapodott. Hazánk valamennyi régióját különböző mértékben, de mindenütt sújtja munkanélküliség. Míg a tőlünk nyugatabbra lévő fejlett országokban Gulyás szerint az erős jóléti állam, illetve az erős gazdaság lehetővé teszi a foglalkoztatási helyzetet javító munkaidőmodellek⁴⁹ alkalmazását, addig a magyar gazdaság helyzete ezt egyelőre nem engedheti meg (GULYÁS, 2008). A sztenderd munkanélküliségi ráta értéke országosan (15-74 éves népességnél) 2007-ben 7,4% volt, míg az Észak-Alföldön elérte a 11,4%-ot (stADAT-táblák, 2008c). A munkanélküliségi ráta ezen értékével hazánk a 27 tagú Közösségen belül a rangsorban (legalacsonyabb Hollandia 3,2%; legmagasabb Szlovákia, 11,1%) a 20. helyen állt (EUROSTAT, 2008a). A napjainkban zajló globális pénzügyi válság egyik közvetett hatásaként a munkanélküliségi ráta további növekedésére lehet számítani. Gábor is rámutatott tanulmányában arra, hogy a konjunktúraingadozás (jelen esetben recesszió) erős szálal kötődik a munkaerőpiachoz. Ezen belül is a munkanélküliek, valamint a foglalkoztatottak arányának a kedvezőtlen alakulására van hatással. Éppen ezért jogosnak tartja azt a feltételezést, hogy a foglalkoztatottak állományának szűkülése és a munkanélküliek állományának bővülése közötti tetemes különbség mögött jelentős részben az elhelyezkedés kilátástalanságába beletörődni kényszerült állástalanok („reményvesztett dolgozók”) rejtett munkanélkülisége áll. Az, hogy a gazdasági aktivitásunk 1990-es évek első felében kimutatott drasztikus visszaesésének jelentős részben reményvesztettségre való visszavezetése legalábbis nem eretnek feltételezés, ezt mutatják az OECD-országok

⁴⁹ Ide sorolható: a munkaidő csökkentés, a staféta-rendszer, a rotációs munkanélküliség és a TB-csökkentés módszere.

munkaügyi szakembereinek körében a reményvesztettség értelmezéséről és méréséről fellobbant viták. Gábor szerint: „Az e vitákban megfogalmazódott legradikálisabb álláspont szerint csak a munkanélküliek és a reményvesztett dolgozók együttes száma adhat reális képet a munkanélküliségi probléma súlyosságáról. De a kevésbé radikális álláspontot vallók szerint is a reményvesztett dolgozók automatikus kirekesztésével a piacgazdaságok munkanélküliségi statisztikája tendenciózusan torz adatokat szolgáltat a politikai döntéshozatalhoz. S a legmérsékeltebb álláspont szerint is – amelyet mind több fejlett piacgazdaságú ország statisztikai gyakorlata követ – a munkanélküliek mellett a formálisan gazdaságilag inaktív, de „marginális munkaerő piaci kötődésű” csoportok („rejtett munkanélküliek”, illetőleg „átmeneti dolgozók”) számának, szociodemográfiai összetételének és gazdasági státuszváltozásainak alakulását is célszerű rendszeresen, a munkaerő-állományban részt nem vevő más csoportokétól elkülönítve nyomon követni.” (GÁBOR, 1998:370).

Ezeket a fenntartásokat erősíti, hogy a reményvesztetteket is magában foglaló munkanélküliségi mutató országok közötti szóródása szignifikánsan kisebb, mint a nélkülük mért munkanélkülisége. Ez ugyanis azt sugallja, hogy egyes országok tartósan kiugróan jónak mutatózó munkanélküliségi teljesítménye – lásd hazánkat – részben pusztán a munkanélküliségük eltérő természetéből, a reményvesztettség nagyobb gyakoriságából fakadó látszat. E fenntartások megalapozottságának tisztázása véleményem szerint az alacsony foglalkoztatási és szintén alacsony munkanélküliségi rátájú Magyarországon különösen nagy gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai jelentőségű. Amennyiben az előbb leírt reményvesztettségről szóló viták megalapozottak, akkor ez azt jelenti, hogy a munkanélküliség adott mértékű csökkentéséhez nemcsak a munkaalkalmak lényegesen nagyobb bővülésére – mint a pillanatnyi munkanélküliségi adatokból következik – lesz szükség a jövőben, hanem speciális munkaerő-politikai programokra is a reményvesztett dolgozók újra-elhelyezkedési hátrányának csökkentéséhez, melyekre már most is nagy szükség van az erősen agrárjellegű Észak-alföldi régióban. A szakmai érdeklődésen túl foglalkoztatáspolitikai megfontolások irányították figyelmemet a reményvesztettség – országos, különösképpen pedig az Észak-alföldi régióra vonatkozó – jelenségének a vizsgálatára.

Míg hazánkban a KSH⁵⁰ a munkanélküliség mértékének a meghatározására csupán csak egy, nemzetközi szinten összehasonlítható hivatalos mutatót számol, addig a tőlünk nyugatabbra fekvő országok egy része az Egyesült Amerikai Államok (USA) példáját⁵¹ átvéve, a saját nemzeti adottságaiknak megfelelően arra törekednek, hogy a munkanélküliség kiterjedésének a mértékét nem csak egy, hanem inkább több, jól definiálható mutatóval határozzák meg. Ezekkel az alternatív munkanélküliségi mutatókkal egyrészt többlet információkat nyerhetnek a lakosság azon csoportjáról, akik szóba jöhetnének rövid időn belül, mint potenciális foglalkoztatottak, illetve a reményvesztettek köre is nagyságrendileg meghatározható.

Mivel hazánk erre vonatkozóan nem számít mutatókat, Kerekes (2007, 2008) nyomán megkíséreltem a KSH munkaerő-felmérésének kérdőívei és adatbázisa alapján az 1994. első és 2005. negyedik negyedévére vonatkozóan a magyar U1-U6 mutatókat létrehozni. A kérdőívek feldolgozása során nem törekedtem az amerikai mutatók tökéletes lemásolására, hanem inkább a hazai sajátosságokhoz próbáltam alkalmazkodni (5. melléklet). Az így kapott hat mutató, és azok tartalma a következő (BREGGER-HAUGEN, 1995; KEREKES, 2007):

- U1-mutató: a tartósan munka nélkül lévők⁵² arányát mutatja a gazdaságilag aktív (15-74 éves) népességhez viszonyítva.
- U2-mutató: azon munkanélküliek arányát mutatja, akik nem önszántukból hagyták el munkahelyüket, tehát az elbocsátottak.
- U3-mutató: az ILO ajánlása szerint számított hivatalos munkanélküliségi ráta⁵³.
- U4-mutató: a reményvesztett vagy más néven passzív munkanélküliekkel⁵⁴ bővített sztenderd munkanélküliségi ráta.

⁵⁰ Magyarországon a KSH 1992-ben vezette be a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal ajánlásai alapján kidolgozott fogalmi rendszeren alapuló munkaerő-felmérést (Labour Force Survey, LFS), amely alkalmas a foglalkoztatás és munkanélküliség nemzetközi szintű konzisztens mérésére, összehasonlítására. Azóta ez a felvétel a foglalkoztatási és a gazdasági aktivitási információk legfontosabb forrása (KSH, 2006c).

⁵¹ Az amerikai munkaerő-felmérést végző hivatal (Bureau of Labour Statistics, BLS) 1976-ban elkészítette az alternatív munkanélküliség mérésére használt U1-U7 mutatósorozatát, amelyet 1994-ben módosított. Így, az eredeti sorozat nemcsak lecsökkent hat mutatóra, hanem bizonyos mutatók tartalma is jelentősen megváltozott (BREGGER-HAUGEN, 1995).

⁵² Tartósan munka nélkül lévőknek nevezi az amerikai statisztika azokat az embereket, akik 15 hétig, vagy azt meghaladóan voltak munka nélkül. Hazánkban ezzel szembe 12 hónap számít a tartós munkanélküliséggel töltött időhossz alapjának (BREGGER-HAUGEN, 1995; KSH, 2006c).

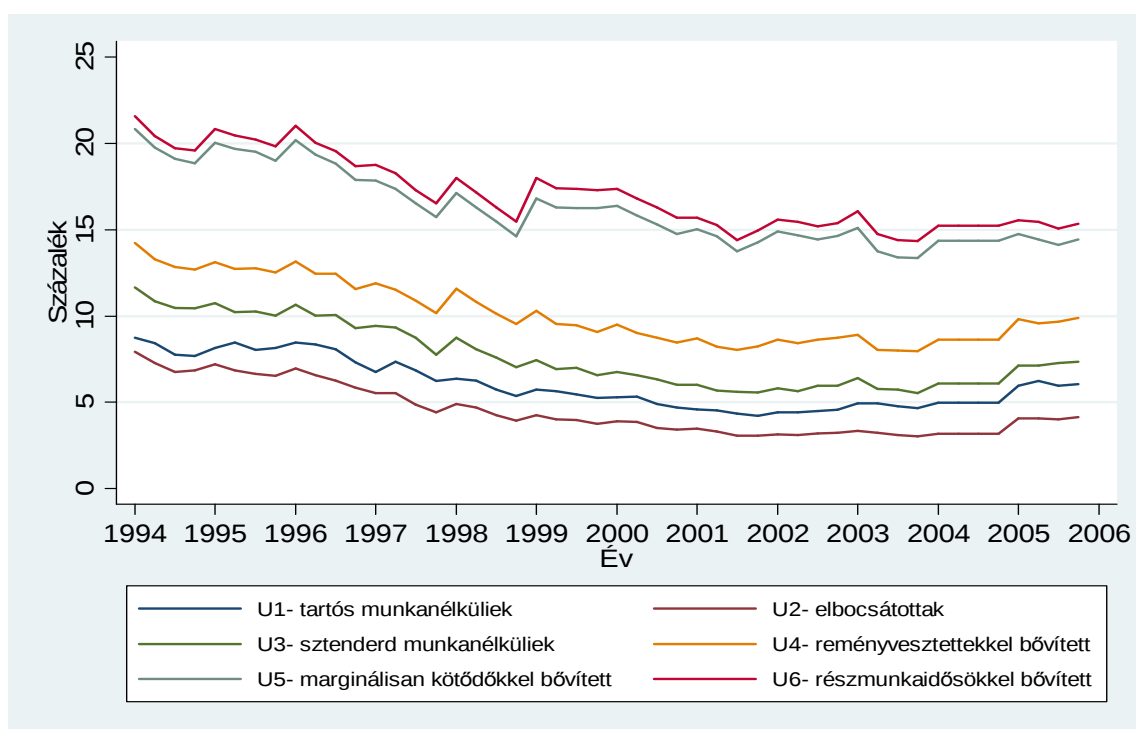
⁵³ Lásd 46. lábjegyzet.

⁵⁴ Ez a sajátos csoport (amely az ILO-ajánlásokban az angol szakkifejezéssel élve „discouraged workers”, azaz reményvesztettek) helyzetét tekintve nagyon közel áll a munkanélküliekhez. Úgy jellemezhetők, hogy ők a munkaerőpiacról kényszerítő körülmények következtében távolmaradók. Passzív munkanélküliek azok a személyek, akik: (1) a vonatkozási héten nem dolgoztak, és nincs is olyan rendszeres, jövedelmet biztosító munkájuk, amelytől a vonatkozási héten átmenetileg távol voltak; (2) szeretnének dolgozni, de nem keresnek aktívan munkát, mert úgy gondolják, hogy úgysem találnának vagy munkaerő-piaci okokból (nincs a

- U5-mutató: az előző mutatót bővíti a munkaerőpiachoz marginálisan kötődők⁵⁵ körével, és ezt viszonyítja a gazdaságilag aktív lakossághoz.
- U6-mutató: a legtágabb terjedelmű mutató, hiszen az U5-mutatót tovább bővíti azok körével, akik valamilyen gazdasági okból kifolyólag kevesebbet dolgoznak, mint amennyit szeretnének. Ezt nevezem a részmunkaidősökkel bővített mutatónak.

A továbbiakban először az ország egészére vonatkozólag vizsgáltam az egyes mutatószámok alakulását, míg azt követően az iparosodott Nyugat-dunántúli és az erősen agrárjellegű Észak-alföldi régiók munkanélküliségi mutatóinak az összevetésére, a kapott eredmények értékelésére és következtetések levonására törekedtem.

A 6. ábra az alternatív munkanélküliségi mutatósornak (U1-U6) az értékeit tartalmazza országos szinten 1994-2005 között.

6. ábra: A munkanélküliség alternatív mutatói Magyarországon 1994-2005 között
 Forrás: KSH, 2008c adatai alapján saját számítás; KERÉKES, 2007; KERÉKES, 2008⁵⁶⁾

szakmájuknak megfelelő munka), vagy kedvezőtlen személyi jellemzőik miatt (hiányzik a szükséges képzettségük, illetve túl fiatalok, vagy túl idősök ahhoz, hogy munkát találjanak); (3) munkába tudnának állni 2 héten belül, ha találnának számukra megfelelő munkát (KSH, 2006c).

⁵⁵ Marginálisan kötődőknek nevezhetők azok, akiknek jelenleg nincsen munkájuk, és nem is keresnek állást, mivel bizonyos körülmények (családi, egészségügyi ok, gyereknevelés) nem engedik azt, viszont kifejezik, hogy akarnak, és hajlandók is a jövőben munkát keresni, és már ezt meg is tették a múltban valamikor (NELSON, 2007).

Az U3-as mutató a sztenderd munkanélküliségi mutató, tehát az az indikátor, amelyet a KSH kiadványaiban közöl. Ezt a mutatót szűkíti tovább az U2 és az U1, bővíti tovább három, az U4-U6 indikátor. Látható, hogy a mutatók értékei egymással párhuzamosan haladnak, kisebb ingadozásokkal, de összességében 1994 óta a munkanélküliek aránya folyamatosan csökken, kivéve a 2004-es esztendő végétől tapasztalható növekedést. Tehát ezeknek a mutatóknak az értékei követik a gazdasági életben végbemenő ciklikus változásokat. **A hivatalos munkanélküliek (U3) 3/4-ét alkotják hazánkban a tartós munkanélkülieknek (U1),** akiknek az aránya az elmúlt évek során lassan, de növekedett. Tartósan munka nélkül lévőknek nevezi az USA-beli statisztika azokat az embereket, akik 15 hétig, vagy azt meghaladóan voltak munka nélkül, míg hazánkban a KSH-nál ezzel szembe 12 hónap számít a tartós munkanélküliséggel töltött időhossz alapjának. Úgy gondolom hogy hazánkban az adott gazdasági körülmények között 12 hónapot munkanélküliséggel eltölteni túl hosszú idő ahhoz, hogy az adott egyénnél negatív irányú mentális, fizikális, és szellemi változások végbe ne mennének. Ezeket a problémákat csak fokozza az a helyzet, amikor a munka nélkül lévő egyéneknek gondoskodnia kellene családjá mindennapi megélhetéséről. Éppen ezért figyelembe véve az USA-beli mutató tartalmát, és a magyar munkaerő-felmérés kínálta lehetőségeket, a tartós munkanélkülinek azokat az egyéneket tekintem a munkaerő-felmérés kérdőívei alapján, akik 1994-ben több mint 15 hete, illetve 1995-től a több mint 3 hónapja voltak munka nélkül.

A sztenderd munkanélküliek 60-70%-a az elbocsátott dolgozók (U2) köréből kerül ki. Az ebbe a csoportba tartozók nem foglalják magukba azokat az egyéneket, akik önszántukból hagyták el korábbi munkahelyüket, vagy a munkaerőpiacra újonnan belépőket, illetve az arra újból visszatérőket sem (US BLS, 2008).

A reményvesztettekkel bővített kategória (U4) a sztenderd mutatónak egy bővített változata. Ezen indikátor segítségével **meg lehet becsülni a passzív munkanélküliek táborát.** Az **1994-2005-os időszak alatt évente mintegy 100-130 ezer fő** vélte kilátástalannak a munkaerőpiacra való visszatérését, akiknek nagyobb része a férfiak közül került ki. Ezeknél az embereknél a munkanélküliség időtartamának és az álláskeresés sikerességének negatív kapcsolata fakadhat a szaktudásuk leépüléséből vagy a tartós munkanélküliség stigmatizáló hatásából. Továbbá eredhet abból is, hogy a magasabb képzettségű, mozgékonyabb, illetőleg eltökéltebb elhelyezkedési szándékú és ezért

⁵⁶ A mutatórendszer kialakításában és számításában nyújtott segítségért köszönetet mondok Kerekes Gézának.

intenzívebb álláskeresést folytató munkanélküliek gyorsabban álláshoz jutnak (HUGHES et al., 1990).

A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete munkatársainak az állásfoglalása szerint (GÁBOR szerk., 2005) a munkanélküliségi ráta (U4) értékére csökkentő hatással lesz a reményvesztett állástalanok – aki száma napjainkban még igen magas – nyugdíjba vonulása. Ők azok, akik a munkaerő-kereslet rendszerváltozást követő drasztikus visszaesése és szakmai-foglalkozási-területi szerkezetének e visszaesést kísérő radikális átalakulása folytán tartósan kiszorultak a foglalkoztatásból, és miután feladták az elhelyezkedéssel való próbálkozást, gazdaságilag inaktívnak minősültek. Ahogyan ez a generáció fokozatosan eléri a nyugdíjkorhatárt, úgy fog a reményvesztettek száma automatikusan csökkenni.

Az ebbe a csoportba tartozó egyéneket úgy kellene kezelnie a mindenkori foglalkoztatáspolitikának, mint a munkaerő-piacon megjelenhető potenciális erőforrásokat. Átképzésekkel, megfelelő munkahelyek biztosításával aktív munkaerő válhat ezekből az emberekből, mivel egyértelműen kifejezték a munkavégzésre irányuló szándékukat, és két héten belül munkába is tudnának állni, ha lehetőségük adódna arra. Ezt azt jelenti – ha feltételezzük az ebbe a kategóriába tartozó személyek teljes munkába állását –, hogy országos szinten a 2005. év végén a foglalkoztatottak számát kb. 100-130 ezer fővel lehetett volna növelni, és így 1,3-1,7 százalékponttal magasabb szintű foglalkoztatási rátát érthetünk volna el. Ez csak egy elméleti feltételezés, mivel a reményvesztettek teljes csoportja véleményem szerint nem képezheti a jövőbeni foglalkoztatottak pótlólagos bázisát. Mindig is lesznek olyanok, akik ebbe a kategóriába fognak tartozni, azonban ezeknek az embereknek egy jelentős részét lehetne (és szükséges is lenne) arra ösztönözni, hogy munkába álljanak.

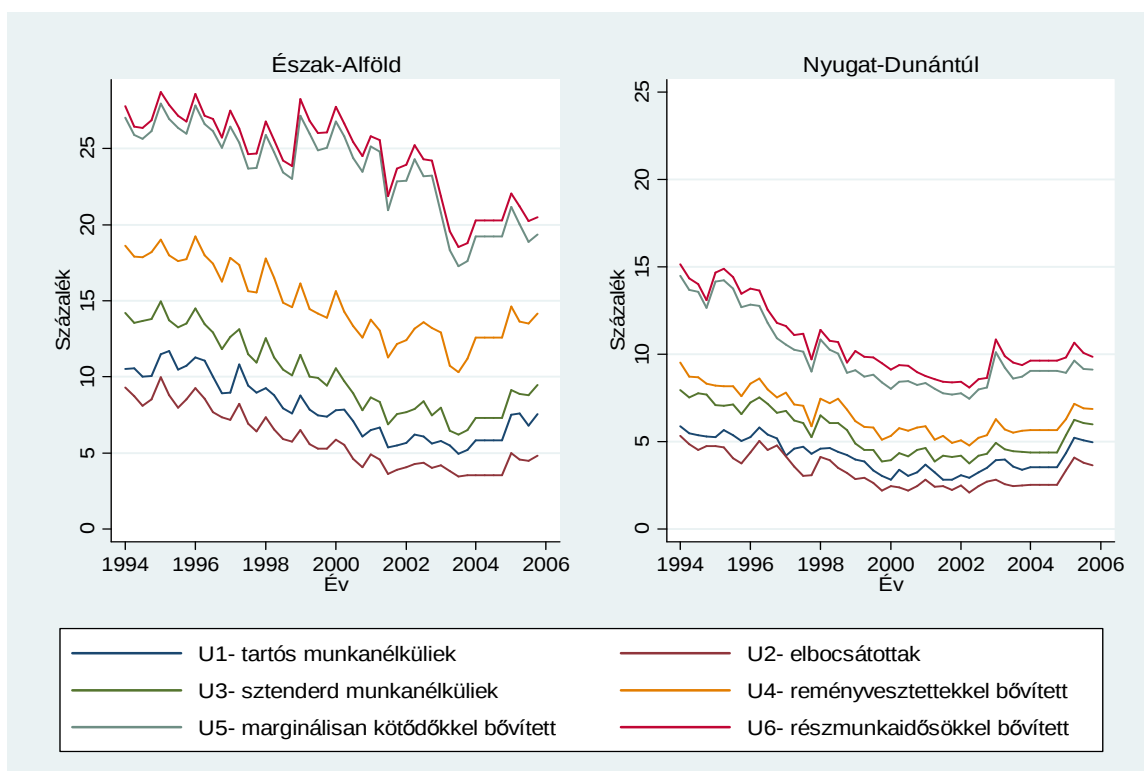
Továbbá az is látható az ábrán, hogy a gazdaságilag nem aktívak közé tartozó **marginálisan kötődőkkel bővített mutató** (U5) – mely csoportba tartozók nagyobb része nő – **aránya (kb. 7%)** nagyságrendileg majdnem megegyezik a sztenderd munkanélküliek (U3) 2005. év negyedik negyedévi mértékével (7%). Ebbe a kategóriába tartozók száma a reményvesztettekkel együtt mintegy 260-300 ezer főre tehető. Amíg hazánkban a KSH kimutatásai a marginálisan kötődőket az inaktív népesség kategóriájába sorolja, addig ez a mutatósor az alternatív munkanélküliekhez. Ugyanis az is lehetséges, hogy egy adott illető

azért folytat inaktív életmódot, mert nem talál munkát, illetve a KSH már nem tartja őt nyilván, mint hivatalos munkanélkülit.

A 2005-ös évben, hasonlóan az elmúlt 10 évhez, országos szinten **40-60 ezer ember** szeretett volna több időt munkával eltölteni, mint amennyit ténylegesen teljesített. **Ennek a pici körnek a munkavégzés iránti hajlandóságát mindenképpen ki kellene használni, hiszen így a társadalom rendelkezésére álló emberi erőforrások egy része kihasználatlan marad.**

Hazánkban a hivatalos munkanélküliségi ráta értéke jelentősen szóródik az ország egyes régiói, megyéi és települései között. Jelentős társadalmi, gazdasági fejlettségbeli különbségek figyelhetők meg az ország keleti-nyugati térségei között (SZABÓ – KATONÁNE KOVÁCS, 2008). Míg az ország keleti régiója agrárjellegét tekintve országos szinten az élmezőnyben állt/áll, addig az ország nyugati részén jóval jelentősebb a szolgáltató, és az ipari szektor szerepe. Nyugaton a rendszerváltás után a külföldi tőke szívesen megtelepedett, és a szolgáltató szektor foglalkoztatási részesedését növelte. Az ország keleti részén a szovjet piacok elvesztésével, a mezőgazdasági szövetkezetek foglalkoztatási kötelezettségének megszűntével, a kárpótlás, és a privatizáció eredményeképpen számottevően megnehezült a lakosság és ezen belül is különösen a mezőgazdaságból élők megélhetése. Az alacsony tőkebefektetési hajlandóság miatt csak minimális mértékben kínálkozott új munkalehetőség a térségben, ezért sokan munkanélküliek lettek. A 7. ábrán jól látható az alternatív mutatók nagyságrendbeli különbsége hazánk legfejletlenebb Észak-alföldi, és a fejlett, Nyugat-dunántúli régiója között. Regionális szinten elemezve ezeknek a mutatóknak az értékeit, a nemzetgazdaság három fő szektorának (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatás) mind a gazdasági életben, mind pedig a munkaerő foglalkoztatásában betöltött szerepét figyelemmel kell kísérni. A legelső dolog ami a két ábrát összehasonlítva szembeötlő, hogy Nyugat-Dunántúlon a munkanélküliségi mutatók mindegyike jóval alacsonyabb szintű, mint a keleti régióban. Különösen nagy különbség mutatkozik a két térség között, amennyiben a sztenderd (U3) és a reményvesztettekkel bővített (U4), valamint a reményvesztettekkel bővített (U4) és a marginálisan kötődőkkel bővített mutatót (U5) vetjük össze.

Látható, hogy az országos tendenciának megfelelően, úgy a keleti, mind a nyugati régióban, a sztenderd **munkanélküliek (U3) 90-95%-át a tartós munkanélküliek (U1) képezték, míg 60-65%-át az elbocsátott dolgozók (U2).**

7. ábra: Alternatív munkanélküliségi mutatók az Észak-Alföldön és Nyugat-Dunántúlon 1994-2005 között

Forrás: KSH, 2008c adatai alapján saját számítás.

A reményvesztettekkel bővített mutató (U4) értéke azonban már jelentős mértékben eltér a két térség között. Míg az **Észak-Alföldön** a mutató értéke a 2005. év negyedik negyedében **majdnem elérte a 15%-ot, ami megközelítőleg 25-28 ezer főt jelentett, addig Nyugat-Dunántúlon az előző értékeknek a felét mutatták ki.** Már a 2003. évtől a keleti régióban jelentős mértékben elkezdett növekedni a reményvesztettek száma, amit az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk csak fokozott. Ugyanis a Régió egykor még meglévő ipari üzeleinek a körében csatlakozásunk nemhogy pozitív irányú változásokat idézett volna elő, hanem éppen ellenkezőleg hatott: a gyárak igen jelentős részét bezárták, tevékenységüket felszámolták. Nemcsak az ipar, hanem a mezőgazdasági kisüzemek, egyéni gazdálkodók, mezőgazdasági tevékenységet kiegészítő tevékenységként folytatók megélhetési helyzete is romlott. Az állattenyésztésben megjelentek a termelési kvóták; az élőmunka-igényes állattartást, a növény-, gyümölcs-, és zöldségtermesztési kultúrákat nem, vagy csak minimális mértékben támogatják a közösségi források. A pályázati úton elnyerhető összegekre pedig a kis-, és közepes gazdálkodók vagy önerő híján, vagy éppen az alacsony termelési méretükből adódóan nem is élhetnek pályázati lehetőséggel. Éppen ezért – különösen a sertés- és baromfitartó egyéni gazdálkodók közül – nagyon sokan

felhagytak a gazdálkodással. Ennek a folyamatnak sajnos koránt sincs vége. A mezőgazdasági tevékenység, és a hozzá kapcsolódó feldolgozó ipar leépülésének (pl. kabai cukorgyár, HAJDÚ-BÉT Rt., mint baromfifeldolgozó) számos negatív hatása van a Régióban. Nemcsak mentálisan, érzelmileg, hanem fizikálisan is megváltozik ezeknek az embereknek az élete, aminek a következménye a rosszabb egészségi állapot, a fokozódó depresszió és a növekvő szegénység lesz. Ezek a problémák azonban egymást generálják, és a korábban meglévő „csak” foglalkoztatási gondok ezek után már szociális és egészségügyi téren is beavatkozásokat igényelnek. *Az alföldi régió magas arányú passzív munkanélküliségének kimutatott következményei:* az itt élő emberek országos átlagtól jóval kedvezőtlenebb egészségügyi állapota, és az ezzel összefüggésben a születéskor várható alacsonyabb átlagos élettartam. Itt azonban nemcsak egy mutatószámot kell látni, hanem a mögötte lévő emberek sokaságát, azok eltérő életkörülményeit, lehetőségeit, korlátait, egészségügyi állapotát. Ez a mutató tehát jóval többet jelent egy mérőszámnál, mivel körvonalazza a munkanélküliségből eredő egyéb, megoldásra váró problémák sokaságát.

A marginálisan kötődők (U5) aránya szintén a duplája az Észak-Alföldön. Ez érthető is, hiszen az itt élő emberek átlagos életszínvonala kedvezőtlenebb, mint a nyugati országrészben. Ennek egyik következménye a kedvezőtlen egészségügyi állapot miatti, jobb esetben csak átmeneti távolmaradás a munkaerőpiactól, valamint munka híján, a gyermekgondozási, és egyéb segélyekre történő berendezkedése a családnak. (Az utóbbi különösen a roma családok körében elterjedt magatartás). Ez azt jelenti, hogy a **Régió munkaképes népességéből 25-29 ezer fő azok száma, akik a jövőben, mint potenciális munkaerőforrások szóba jöhetnek.** Úgy gondolom, hogy ha nem is teljes mértékben, de ennek a csoportoknak egy jelentős részét különböző képzések, átképzések nyújtásával mindenképpen vissza kellene csalogatni a munkaerőpiacra.

A részmunkaidőseket is magába foglaló mutató (U6) értéke többször került átfedésbe az U5 mutatóval az elmúlt 10 év során az alföldi térségben. Ennek feltehetően az az oka, hogy az itt élő emberek a térség kínálta minimális foglalkoztatási lehetőség, és a magas arányú munkanélküliség miatt csak igen csekély mértékben gondolnak arra, hogy esetleg másodállásban dolgozzanak. Természetesen ez nem igaz a mezőgazdasági munkát kiegészítő tevékenységként, pótlólagos jövedelemforrásként vagy önellátás céljából végzőkre. Ebbe a kategóriába tartoznak az őstermelők, és a mezőgazdasági tevékenységet végző egyéni vállalkozók azon része, akik főtevékenységű munkával is rendelkeznek.

Látható, hogy az alternatív munkanélküliségi **mutatósor értékei jóval több információt hordoznak magukban**, mint maga a KSH által közölt sztenderd munkanélküliségi mutató. Mivel a KSH negyedéves munkaerő-felmérésekor a mutatók (U1-U6) kiszámításához szükséges valamennyi információval rendelkezik, ezért meg tudná határozni elsősorban a foglalkoztatáspolitikai számára nemcsak regionálisan, hanem akár megyei bontásban is ezen alternatív mutatók körébe tartozó egyének sokaságát. Mivel ezt a mutatósort még tovább lehet részletezni (pl. nemek, iskolai végzettség, segélyekben való részesülés módja), ezért az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök típusait és a hozzájuk rendelt források nagyságrendjét országon belül jobban lehetne differenciálni. Ezáltal azokat a térségeket, amelyekben az országos átlaghoz mérten kiemelkedően súlyos foglalkoztatási problémák merülnek fel (Észak-Alföld), azokat célzottabban lehetne támogatni és elősegíteni a felzárkóztatásukat. **Úgy gondolom, hogy a mutatósor értékeinek gyakorlatban történő alkalmazása nemcsak a foglalkoztatással és a vidékfejlesztési források elosztásával kapcsolatos döntések megalapozását segítené elő jobban az ország regionális és központi vezetői számára, hanem a munkaerő foglalkoztatásával igen szoros kapcsolatban álló, átalakításra váró oktatási rendszerünk modernizálásának is egyik kiinduló adatbázisul szolgálhatna. Ezért javasolom az alternatív mutatósor értékeinek rendszeres kiszámítását és közzétételét.**

2007 decemberében a Régióban egy üres álláshelyre 72 munkanélküli jutott, ami az országos átlagnak több mint a háromszorosa (KSH, 2008f). A Régió magas munkanélküliségi rátája mellett még meg kell említeni, a munkanélküliség kedvezőtlen minőségi jellemzőit is. Egyrészt a nyilvántartott álláskeresők 29-30%-a a 2006-os évben már több mint egy éve munka nélkül volt, valamint a pályakezdő munkanélküliek arányát vizsgálva szintén a Régió rendelkezik a legrosszabb mutatókkal. Az ország pályakezdő munkanélkülijeinek 2003-ban a 27,3%-a, míg 2007-ben már a 30,1%-a a térségben (54% Szabolcs; 33% Hajdú, 13% Jász-Nagykun-Szolnok megyében) élt (ÁFSZ, 2008). A záhonyi kistérségben volt a legkedvezőtlenebb (20,6%) a pályakezdők arány a nyilvántartott álláskeresőkön belül, míg a legkedvezőbb értékkel a törökszentmiklósi kistérség (5,7%) rendelkezett. Ezek az adatok is azt igazolják, hogy az itt élő fiataloknak az országos átlagnál nehezebb munkához jutniuk. Amennyiben egy fiatal hosszú időre elveszíti vagy meg sem találja a kapcsolatot a munkaerőpiaccal annak hosszú távon igen komoly, kettős hatása lehet a társadalom egészére nézve: egyrészt az ilyen személy egyre nagyobb mértékben függ majd a szociális transzferektől, másrészt pedig az állami pénzből

támogatott oktatással megszerzett tudása is veszendővé válhat (FAZEKAS-TELEKDY, 2007).

4.2.4. A tudásháromszög alkotóelemeinek a foglalkoztatásban betöltött szerepe

Minden társadalomban az oktatás és a képzés az előfeltétele a jól működő tudásháromszögnek (oktatás – kutatás – innováció), mely kulcsfontosságú szerepet játszik a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás előmozdításában. A továbbiakban ennek a három összetevőnek a szerepét vizsgálom foglalkoztatási szemszögből. A foglalkoztatás minőségi jellemzőjében az elmúlt másfél évtizedben jelentős változások történtek, éppen ezért több hazai szakember is foglalkozott ezzel a témával: POLÓNYI-TÍMÁR, 2004; KAPRONCZAI, 2003; ADLER, 2004; GÁBOR, 2005; KERTESI-VARGA, 2005; FALUSINÉ SZIKRA, 2001.

A társadalmi-gazdasági átalakulása előtt hazánk a felsőfokú képzés méretét tekintve kedvezőtlenebb helyzetben volt, mint az Unió. Ezt követően azonban példátlan mértékben elkezdett növekedni a felsőoktatási intézményekbe járó fiatalok száma. Ennek eredményeként a diplomások állománya a másfél évtizeddel korábbiak több mint másfélszeresére nőtt (12. táblázat).

12. táblázat: A 14 éves kornál idősebb népesség aránya a befejezett legmagasabb iskolai végzettség szerint (%)

Iskolai végzettség	1990	2001	2005
Általános iskola	57,5	45,0	40,5
Középiskola	33,7 ⁵⁷	44,0	46,5
Egyetem, főiskola (oklevéllel)	8,8	11,0	13,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, 2006d

Több szakember (FALUSINÉ SZIKRA, 2001; POLÓNYI-TÍMÁR, 2004; GÁBOR, 2005) azonban úgy véli, hogy ez a gyors felfutás túlzott mértékű volt: nem állt összhangban a magyar gazdaság munkaerő-keresletének szerkezetével. Amennyiben a 17. táblázat alapján megfigyeljük a csak általános iskolai végzettséggel rendelkezők arányát országos szinten, akkor azt tapasztaljuk, hogy 15 év alatt a legalacsonyabb képzettségi szintű csoportba

⁵⁷ A középiskolai végzetteken belül az érettségivel nem, de szakmai oklevéllel rendelkező 50 éven felüliekről nem állt rendelkezésre adat, így az 1990-ben középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya alacsonyabb a valóságos szintnél.

tartozók részesedése 17 százalékponttal csökkent. A hazai iskolarendszer és a foglalkoztatáspolitikai valódi nagy gondjának nem a túlzott iskolai expanzió, hanem az alul levők krónikus iskolázatlanságát tartja **Kertesi – Varga**. A szerzőpáros **Magyarország kirívóan magas foglalkoztatásbeli lemaradását az EU átlagához mérten az iskolázatlanok nagy számára vezeti vissza**, ugyanis véleményük szerint ez az a csoport, akik a gazdaság szerkezeti problémái miatt nehezen is foglalkoztathatóak (KERTESI – VARGA, 2005).

Az Észak-Alföldön, hasonlóan az országos változásokhoz, 1990-2005 között jelentős változások mentek végbe az iskolai végzettség területén (13. táblázat). A fejlődést jól tükrözi, hogy a Régió 18 éves és idősebb népessége körében a legalább középiskolai érettségivel rendelkezők aránya az 1990. évi 23,5%-ról 2005-re 35,2%-ra, a diplomásoké pedig – a 25 éven felülieket figyelembe véve – 7,6%-ról 11,3%-ra nőtt.

13. táblázat: Az Észak-Alföld népességének iskolai végzettsége a megfelelő korúak százalékában (%)

Iskolai végzettség	Népesség összesen (%)	
	1990	2005
10-x éves, az általános iskola első évfolyamát sem végezte el	1,9	0,8
15-x éves, legalább általános iskola 8 osztálya	73,0	88,6
18-x éves, legalább középiskolai érettségi	23,5	35,2
25-x éves, főiskola, egyetem, oklevéllel rendelkezők	7,6	11,3

Forrás: KSH, 2007c

A közép-, de különösen a felsőfokú oktatásban résztvevők számának elmúlt másfél évtizedben történő számottevő bővülése még inkább visszatükröződik a foglalkoztatottak képzettségi szintjének az emelkedésében (14. táblázat).

14. táblázat: A foglalkoztatottak legmagasabb iskolai végzettség szerint Magyarországon és az Észak-Alföldön (%)

Évek	Általános iskola 8 osztálya és annál kevesebb		Szakmunkásképző, szakiskola		Középiskola érettségivel		Főiskola, egyetem	
	Magyarország	Észak-Alföld	Magyarország	Észak-Alföld	Magyarország	Észak-Alföld	Magyarország	Észak-Alföld
1990	38,6	42,0	24,4	26,3	24,8	21,7	12,2	10,0
2003	15,1	18,0	32,2	34,4	33,8	30,5	18,9	17,1
2007	12,6	14,4	31,9	34,7	33,9	32,1	21,6	18,8

Forrás: KSH, 2006d adatai alapján saját számítás; KSH, 2007c

Látható, hogy a Régió foglalkoztatottjainak iskolázottsági szintje továbbra is alacsonyabb az országos átlagtól: míg 2007-ben a foglalkoztatottak majdnem fele középiskolai érettségivel alacsonyabb fokú végzettséggel rendelkezett a Régióban, addig országos szinten hasonló értéket 2001-ben mutattak ki. Országos átlagban 1990-2007 között nagyobb mértékben nőtt a főiskolát, egyetemet végzettek aránya mint a Régióban, szemben az érettségizettek körével. Ennek következtében hazánkban 2007-ben már majdnem minden ötödik foglalkoztatott rendelkezett valamilyen diplomával.

Az iskolai végzettség szintje meghatározza a jövedelmi viszonyok nagyságát. Az Észak-Alföldön az egy főre jutó bruttó jövedelem az országos átlagnak tartósan nyolctizede, mely vidéki viszonylatban az alacsonyak közé tartozik. A Régió 2007. évi nettó átlagkeresete az országos átlagnak csupán a 85%-át tette ki (stADAT-táblák, 2008c).

Polónyi – Tímár szerint a hazai oktatás, különösen a felsőoktatás minősége jelentősen romlott, éppen ezért a **főiskolai-egyetemi képzés túlzott mennyiségi fejlesztése a jövőben várhatóan tovább fogja növelni a diplomások munkanélküliségét és a jól képzett technikusok és szakmunkások hiányát**. Mélyen egyetértek a szerzőpáros azon gondolatával, hogy figyelembe kellene vennie az ország mindenkori vezetőinek azt, hogy az oktatáspolitikai gyengesége és hibái a munkaerőpiacon törnek a felszínre, társadalmi-gazdasági nehézségeket (inaktivitás, munkanélküliség, gyorsan változó bérarányok) okoznak, a szűkös erőforrások pazarlásával járnak és súlyos feszültségekhez, növekvő társadalmi, gazdasági elégedetlenségekhez is vezethetnek (POLÓNYI – TÍMÁR, 2004).

Az alacsony iskolázatlansági szintnek a foglalkoztatásra gyakorolt kedvezőtlen hatását belátható időn belül nem fogja megoldani a magas szintű középiskolai beiskolázás és az alacsonyan képzett réteg kiöregedése a munkavállalási korból. Ugyanis a Társadalomkutatási Intézet szerint a népesség iskolázottsági szerkezete csak lassan képes módosulni, annál is inkább, mert a kutatások szerint a mai fiatalok mintegy egyötöde továbbra is az általánosnál nem magasabb befejezett iskolai végzettséggel hagyja el az iskolarendszert, azaz **a képzetlen réteg replikálja önmagát**. Előrejelzéseik szerint 2015-ig a 1-8 osztályt végzett népesség részaránya nem csökken majd 25% alá. Ennek az összetétel-változásnak köszönhetően a Közösséghez mért **10% körüli foglalkoztatási lemaradásunkból 10 év alatt legfeljebb 1,5 százaléknnyit hozhatunk be** (MTA TKI, 2007)!

A kutatás-fejlesztés (K+F) jelentősége napjainkban egyre inkább felértékelődik, ami elsősorban a gazdasági növekedésben betöltött szerepének a következménye. A tudományos kutatásban és fejlesztésben elért eredmények hosszabb távon lényeges tényezőivé válhatnak az ország gazdasági potenciáljának, a versenyképesség növelésének. Magyarországon éles vita folyik a tudományos kutatás stratégiai szerepéről, annak pénzügyi, intézményi hátteréről, az állami támogatások szükségességéről. Abban viszont mindenki egyetért, hogy az ország adottságai miatt tudásigényes, nagy hozzáadott értékű tevékenységekre kellene koncentrálnunk. Bógel szerint globális verseny folyik a mérnöki szolgáltatásokért, a kutatási megbízásokért, a kutatói állásokért, a kutatási eredmények hasznosításáért (BÖGEL, 2007). Míg a fejlett országokban éves szinten a megtermelt GDP 2-3%-át fordítják K+F-re, addig Magyarországon 2007-ben csak a GDP 0,9%-át (245,7 milliárd forint) költötték ilyen célokra, aminek a döntő részét (több mint 50%-át) az állam finanszírozta. Az EU-27-ben 2006-ban már a dupláját (1,8%) fordították hasonló célokra, és itt a finanszírozásban már 1995-ben is a magánszektor forrásainak volt nagyobb szerepe (KSH, 2008i).

A hazai K+F tevékenységét országos szinten a következőkkel lehetne jellemezni:

- A ráfordítások szintje – melyek elsősorban állami finanszírozásúak, és az elosztásuk területileg kiegyensúlyozatlan – igen alacsony.
- A kutatás-fejlesztési infrastruktúra elavult.
- A kutatói állomány fokozatosan örepszik.
- A vállalati szektor és a tudományos terület közötti kapcsolat gyenge.
- A magánszféra innovatív képessége alacsony szintű.

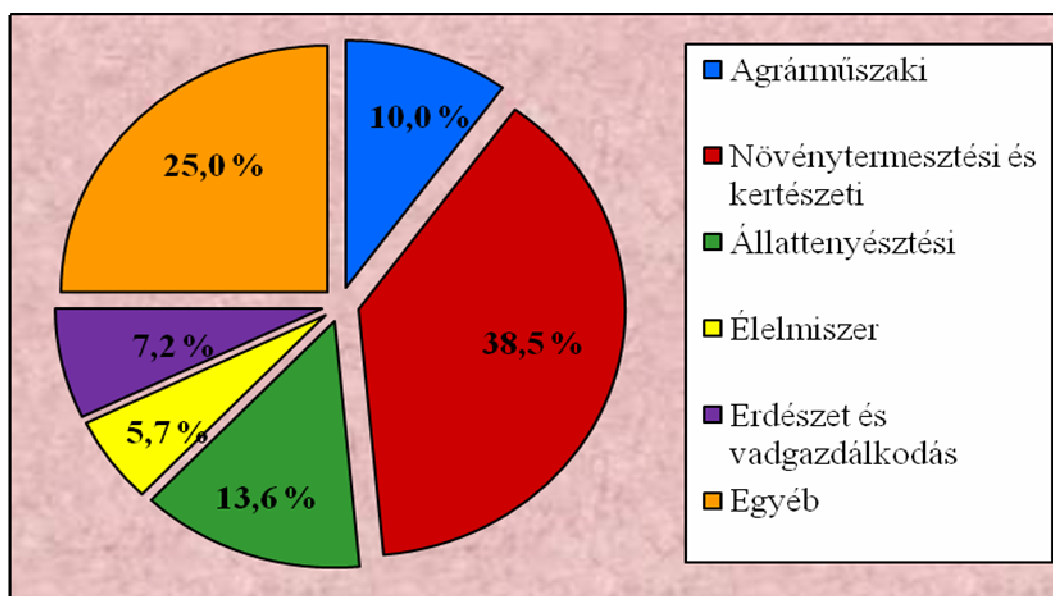
Országos szinten **2007-ben mezőgazdasági témájú kutatásokra 246 milliárd forintból 8,1%-ot**, azaz 20 milliárdot **fordítottak, melynek 12%-a** (2,4 milliárd forint) **a Régióba került. Ez utóbbi ráfordításnak** (aminek a forrása 30%-ban a vállalkozói, 2%-ban a nonprofit szféra, és 68%-ban az állami szektor volt) a döntő hányadát a költségek tették ki, és csak mintegy **9,9%-át fordították beruházásokra**. A mezőgazdaság, mint kutatási terület ugyan továbbra sem tartozik a favorizált témák körébe – a ráfordítások GDP-hez viszonyított aránya országosan alig 0,1% –, mégis a fejlődésére utal, hogy a ráfordítások összege a 2004 óta csaknem megkétszereződött (15. táblázat). A Régió K+F helyeinek 2007-ben 54%-a vállalalkozási K+F hely, 8%-a K+F intézet és egyéb kutatóhely, míg 38%-a felsőoktatási kutatóhely volt.

15. táblázat: Mezőgazdasághoz kapcsolódó kutatás-fejlesztés

Megnevezés	Észak-Alföld		Magyarország	
	2004.	2007.	2004.	2007.
Kutató-fejlesztő hely (db)	50	52	280	317
Kutató, fejlesztő (fő)	234	293	1391	2220
K+F-re jutó ráfordítás (milliárd Ft)	1,2	2,4	11,1	20,1

Forrás: KSH, 2008h

A mezőgazdaság területén országosan 2007-ben csaknem 2400 kutatási témát regisztráltak, több mint négytizedét Közép-Magyarországon. A rangsorban az Észak-Alföld a 4. helyen szerepelt (294 db kutatás) közvetlenül a nyugat-dunántúli és dél-alföldi régiók után. A Régióban a kutatási téma összetétel szerint: 34%-a kísérleti fejlesztés, 12%-a alapkutatás és 54%-a pedig alkalmazott kutatás volt. Kutatási területek megoszlása szerint már változatosabb a kép (8. ábra). A források 6 kutatási terület között oszlottak szét: a növénytermesztés és a kertészet részesedése kiemelkedő volt, azonban az élelmiszer célú kutatások aránya igen alacsony.

8. ábra: Mezőgazdasági témájú kutatásokat folytató K+F helyek megoszlása kutatási területek szerint 2007-ben az Észak-Alföldön

Forrás: KSH, 2008h

Az utóbbi két évtized változásai sok új innovációs terület megnyitását indokolnák a kutatók számára, de az ezekhez szükséges anyagi források sajnos hiányoznak. Néhány ezek közül: agrár-környezetvédelem; energetika; erdészet-faipar; gyógynövény; vízkár, fagykár, szárazság okozta kár kivédése; vidékfejlesztés komplex kutatása. Az ÚMFT-ben is megfogalmazásra került, hogy a **hazai üzleti szféra innovációs ráfordításának a szintje,**

valamint az **innováció iránti kereslet csekély**. Az ÚMFT Gazdaságfejlesztési Operatív Programjának, illetve az egyes régiók Operatív Programjainak kiemelt prioritásaiban megfogalmazott fejlesztési iránya a hazai innováción nyugvó műszaki haladást és az innováció terjedésének felgyorsítását helyezi a középpontba. A Társadalomkutatási Intézet azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy elméleti és empirikus kutatások szerint a termelékenységi határhoz közel eső országokban az innováció, a **termelékenyebb országoktól jelentősen elmaradó gazdaságokban azonban az adaptáció képes a növekedést leginkább gyorsítani**. Másodsorban a **gazdasági szerkezet eltolódása az új technológiát és képzett munkaerőt alkalmazó cégek felé** segíthet ugyan fenntartani, esetleg kis mértékben növelni a közép- és felsőfokon képzett munkaerő ma is magas foglalkoztatási szintjét, de **csak közvetetten** – a gazdasági növekedés jelentős felgyorsítása esetén (ami hazánkra jelen helyzetben nem jellemző) – **segíthet életben tartani azt a „low-tech szektort”,** mely a képzetlen munkaerő első számú foglalkoztatója az OECD hozzánk valamelyest hasonló fejlettségű országaiban. **A műszaki haladás, ezen belül az informatika térnyerése hosszabb távon nem csak a fizikai, hanem a középfokú végzettségű szellemi munkaerő keresletét is csökkentheti** (MTA TKI, 2007). **Napjaink új tulajdonosi rétegének, valamint az oktatói rétegnek egy jelentős részére jellemző az innováció-szegénység.** Emellett a jelenlegi támogatási (vidékfejlesztési) rendszer is innováció ölő, ugyanis kevesebb energiába kerül új támogatást szerezni, mint az innováción „agyalni”. Ehhez még az is hozzájárul, hogy az innovatív munkaerő a hazai fogadóképтелenség miatt elvándorol(hat) hazánkból.

Véleményem szerint a tudásháromszög összetevőinek a jelenlegi szintjére építve a **termelékenység és a foglalkoztatás együttes növelése egyelőre inkább csak vágyott cél lehet hazánk számára,** ugyanis a termelékenység (és az azt növelő innováció), illetve a foglalkoztatás között (általában véve) nem pozitív oksági kapcsolat érvényesül. Foglalkoztatási szempontból a **legfontosabb és a legelső megoldásra váró terület** – a tudásháromszög összetevőin belül – **az oktatás helyzetének koncepcionális rendbetétele,** amelyet a munkaerőpiac igényeihez mérten kell megreformálni. Ezt követné rangsorban a **kutatás-fejlesztési ráfordítások szintjének növelése,** elsősorban a magánszféra bevonásával, amihez szorosan kapcsolódna a **technológiai innováció⁵⁸ és azon belül az adaptáció helyes arányának a kialakítása az egyes szektorokban, ágazatokban.**

⁵⁸ A technológiai innováció a gazdasági tevékenység hatékonyságának, jövedelmezőségének javítása, kedvező társadalmi és környezeti hatások elérése érdekében végzett tudományos, műszaki, szervezési,

4.2.5. A termelékenység és a foglalkoztatás kapcsolata

A termelékenység növekedése általában csökkenő foglalkoztatás mellett következik be. Ez a folyamat történt hazánkban is. Az 1990-es évek elején mind a termelékenység, mind a foglalkoztatottság visszaesett, majd a termelékenység egy viszonylag gyors ütemű növekedési pályára állt, a foglalkoztatottság viszont tovább csökkent, és csak az 1990-es évek végétől kezdett el lassan növekedni. **Tizenegy évre visszatekintve a területi GDP és a munkatermelékenységi indikátorok számítása során az ország hét régiója közül az Észak-Alföld minden évben az utolsó, jobb esetben az azt megelőző helyet foglalta el** (KSH, 2006j). Ezt bizonyítja a 16. táblázat is. A termelékenységi mutatók regionális értékei az elmúlt évek során javultak, azonban 1997-2005 között a Régió egy foglalkoztatottra és egy főre jutó GDP-jének az országos átlagértékhez viszonyított aránya romlott. Ezzel is jelezve a térség fokozódó leszakadását.

16. táblázat: A termelékenység néhány mutatója Észak-Alföldön és Magyarországon 1997-2007 között

Térség	1997		2005		2007
	Érték	Változás (%)	Érték	Változás (%)	Érték
Egy foglalkoztatottra jutó GDP⁵⁹					
Észak-Alföld	19 998	81,4	27 295	72,9	-
Magyarország	24 563	100,0	37 428	100,0	40 622
Egy főre jutó GDP⁶⁰					
Észak-Alföld	2 783	71,4	5 606	63,7	-
Magyarország	3 900	100,0	8 800	100,0	10 100
Egy foglalkoztatott által ledolgozott munkaóra jutó GDP⁶¹					
Észak-Alföld	-	-	-	-	-
Magyarország	11,9	-	18,8	-	20,4

-: nem áll rendelkezésre

Forrás: EUROSTAT, 2008a; EUROSTAT, 2008b; stADAT-táblák, 2008d adatai alapján saját számítás

Amennyiben a munkatermelékenység ezen három mutatójának az adatit összevetjük a Közösség hasonló indikátorainak az értékeivel (44. oldal), akkor hazánk, és ezen belül az Észak-Alföld kedvezőtlen helyzete igen csak meglepő lehet számunkra. A Régió

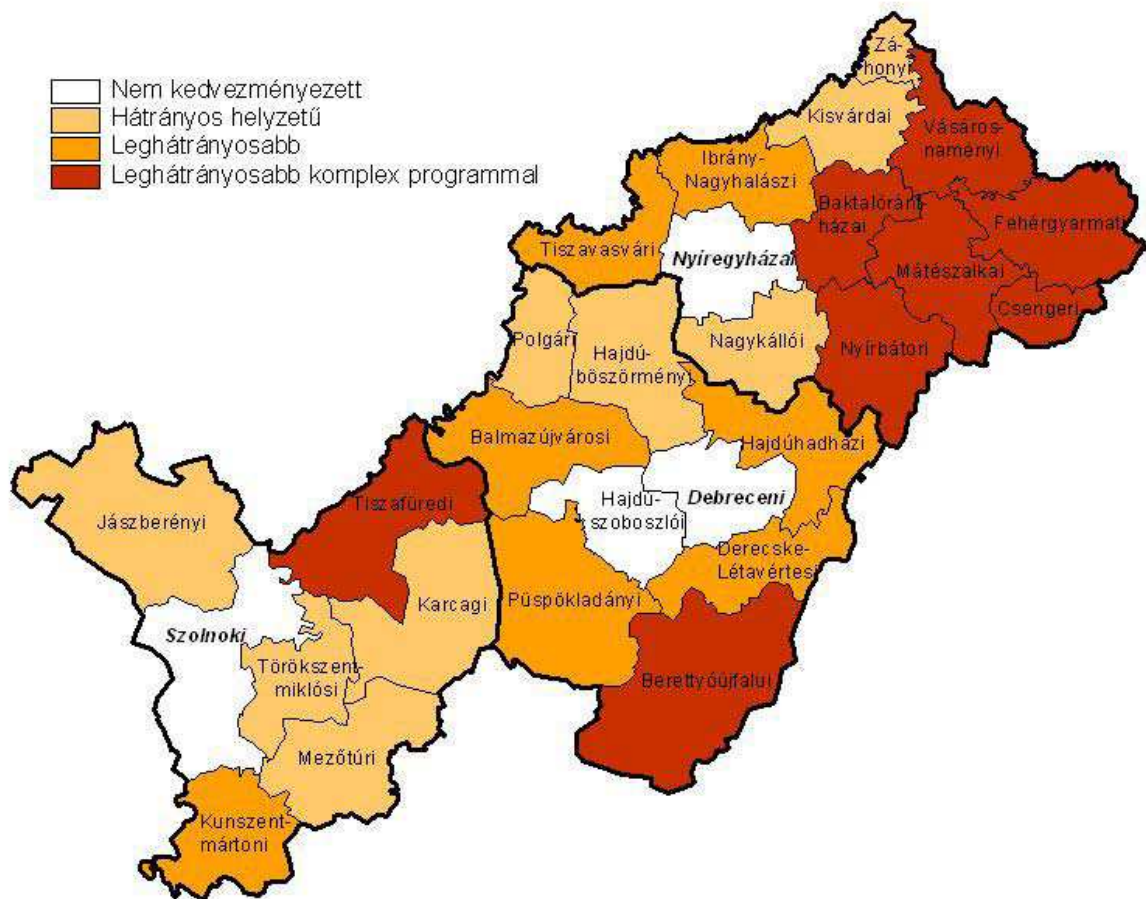
gazdálkodási, kereskedelmi műveletek összessége. Eredményként új, vagy lényegesen módosított termékek, eljárások, szolgáltatások jönnek létre, és ezek alkalmazására, piaci bevezetésére sor kerül (MK, 2004).

⁵⁹ A mutató számlálója folyóáron és vásárlóerő paritáson, míg a nevező a 15-64 éves korcsoport.

⁶⁰ A mutató folyóáron, euró/főben kifejezett érték.

⁶¹ A GDP folyóáron, vásárlóerő paritáson.

kedvezőtlen helyzetére, valamint az azon **belüli nagymértékű területi különbségekre** utal az is, hogy az itt található 28 tervezési-statisztikai kistérségből (9. ábra) 2007-ben 15 a leghátrányosabb, melyből a 8 legfejletlenebb komplex programmal segített kistérségek csoportjába került (MK, 2007).

9. ábra: Észak-Alföld kistérségei kedvezményezettség szerint 2007-ben
Forrás: KSH, 2008g:14

A Régió egy lakosára jutó GDP alacsony aránya szoros kapcsolatban áll a beruházások kedvezőtlen helyzetével. A gazdasági szervezetek országos szinten 2001-2005 között évente átlagosan 2.850 milliárd forintot fordítottak beruházásra, amelyből az időszak átlagában az Észak-Alföld részesedése 10,3% volt, amely a beruházások értékét tekintve a régiók csökkenő sorrendjében az 5. helyet jelentette. 2005-ben a beruházások területi allokációjában ez a térség az előző évek átlagánál kissé kedvezőbb helyzetbe került, és a 11%-os részesedésével az országos beruházásokból a régiók között a harmadik helyet szerezte meg. **Népességarányosan tekintve** azonban változatlanul az utolsó előtti, azaz a **Régió egy főre jutó 243 ezer forintos beruházási teljesítményértéke nem éri el az**

országos átlag (337 ezer forint) háromnegyedét, és mindössze fele a két legfejlettebb régió (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl) átlagának (KSH, 2006i).

Véleményem szerint egy ország, egy régió gazdasági növekedése a többletberuházástól, a többletfoglalkoztatástól és a jelentős mértékű többlettermelékenységtől függ. Sajnos hazánk beruházási rátájának a szintje a 2000-es évek eleje óta elmarad nemcsak a visegrádi országok, de a 1990-es évek második felét jellemző beruházási aktivitástól is. A 2001. év óta szinte nincs foglalkoztatás-bővülés, holott ennek a szintje Európa országai közül hazánkban az egyik legalacsonyabb, ugyanakkor évek óta folyamatosan csökken a termelékenység növekedésének az üteme. Ennél még rosszabb helyzetben van az Észak-alföldi régió, hiszen az elmúlt évek adatait figyelembe véve ebben a térségben csökkent legjobban a foglalkoztatottak és nőtt a munkanélküliek száma. A térségbe irányuló beruházási hajlandóság még mindig alacsony, aminek eredményeképpen a Régió nemhogy felzárkózna, hanem egyre inkább leszakad.

A fejezet összefoglalásaképpen megállapítható, hogy a jövőben Magyarország számára az egyik legégetőbb társadalmi kihívás a népesség öregedéséből adódó problémák megfelelő módon történő kezelése, valamint a foglalkoztatási szint növelése lesz. Az idősebb korosztályok súlyának megnövekedése azt jelenti, hogy egyre kisebb munkavállalói körnek kell gondoskodni a társadalom többi részének eltartásáról. A terhek aránytalan növekedése, illetve az eltartásra szorulóknak rendkívül alacsony életszínvonala csak úgy kerülhető el, ha megváltozik a jelenlegi szemlélet és gyakorlat a foglalkoztatást illetően. Ez egyfelől a munkaadók toleranciájának növelését igényli az idősebb munkavállalókkal szemben, másfelől pedig elengedhetetlen az érintett korosztályok tudásának felfrissítése, karbantartása a munkában tarthatóság érdekében (**élethosszig tartó tanulás**), de legalább ilyen fontos önbizalmunk helyreállítása a hosszú idő óta tartó leértékelő társadalmi magatartás ellensúlyozására. Ugyanilyen lényegesnek tartom a foglalkoztatásra és a szociális támogatási rendszerre ható reformok bevezetését. Az OECD Magyarország számára 2008-ban készített tanulmányát⁶² elemezve, és a 4.2. fejezetben leírtakat összefoglalva úgy vélem, hogy hazánkban a munkaerő foglalkoztatásával összefüggő problémák kezeléséhez a következő javaslatok megfontolására lenne szükség úgy régiós, mint országos szinten:

⁶² A tanulmánynak az 5. fejezete foglalkozik a foglalkoztatási és szociális politikai témákkal (OECD, 2008).

- A nők számára a munka és a családi élet összeegyeztethetőségét meg kellene könnyíteni különböző támogatásokkal (rugalmas munkaidő, tényleges gyermekfelügyelet biztosítása a bölcsődei férőhelyek számának jelentős növelésével) ezzel elérve a munkapiacon való (ismételt) megjelenésüket.
- A minimálbér jelenlegi magas szintjének olyan mértékű megállapítása, amely biztosítaná az alacsony képzettségi szinttel rendelkező egyének foglalkoztathatóságát – ugyanis a munkabérek magas adóvonzata miatt sok vállalkozás nem tud több munkahelyet biztosítani –, vagy a személyi jövedelemadó rendszerének jelentős módosítása.
- A munkanélküli segélyezési rendszer olyan mértékű és struktúrájú átalakítását kellene végrehajtani, amely munkakeresésre ösztönözné az állás nélkül maradt egyéneket, nem pedig huzamosabb időn keresztül segélyezéssel a munkakeresés iránt érdektelenné váló emberekké tenné őket. Természetesen ehhez szükséges –főleg a 45-55 évesek esetében – az a pozitív jövőkép, melyben esélyét látják, láthatják az ismételt foglalkoztatásuknak.
- Csak azokat a tartós egészségkárosodástól mentes, alanyi jogon segélyezésre szoruló egyéneket segíteni állami támogatásokkal, akik munka hiányában aktívan keresnek állást.
- **Az oktatási rendszert úgy kellene átalakítani, hogy az mennyiségileg és minőségileg is nemzetközi szinten versenyképes szakmákkal, képesítésekkel rendelkező egyéneket neveljen ki.**

Ezekből kiindulva úgy vélem az a legfontosabb, hogy az egyes szakágazati politikákat – ideértve az oktatási, képzési politikát, amely a munkaerő rugalmasságát szolgálja, a beruházás-ösztönzési politikát és a K+F politikát, amely alapvetően a termelékenység javítását szolgálja, és magát a foglalkoztatási és szociális politikát is természetesen –, összehangoltan, egymással egyeztetve határozzák meg a kormányzati szereplők. Ugyanis ez vezethet el ahhoz, hogy a gazdasági növekedés kiegyensúlyozottabb legyen, csökkenjen a polgárok létbizonytalansága és ezáltal biztosabb jövőképet alkothassanak önmaguk számára.

4.3. A Régió mezőgazdasági foglalkoztatása

Az Észak-Alföld mezőgazdasági területét figyelembe véve Magyarország második legnagyobb agrár régiója Dél-Alföld után. Ebből kifolyólag a mezőgazdasági ágazat

rendszerátalakítás követő nemzetgazdaságon belüli szerepvesztése érzékenyebben, és mélyebben érintette a térségben foglalkoztatott munkaerőt, amint az országos szinten érzékelhető volt. Ennek ellenére még mindig ebben a térségben található a legtöbb mezőgazdasági, erdőgazdálkodási, halászati besorolású társas vállalkozás, de az egyéni gazdálkodók száma is csak a Dél-Alföldön magasabb. A szolgáltató szektor strukturális átalakulása az északi régióban később indult el, és lassabban is zajlott, mint az ország egyéb, dinamikusan fejlődő térségeiben. Koncz szerint az Alföld északi részén még mindig magas a kereskedelem és a közszolgáltatásokban dolgozók aránya, amelyek további potenciális munkaerő-kibocsátó ágazatokká válnak a következő néhány évben (KONCZ, 2008).

Dolgozatom ezen alfejezete alapvetően két adatbázison alapul: egyrészt a Központi Statisztikai Hivatal stADAT-tábláinak, valamint a Gazdaságszerkezeti Összeírás 2003, 2005, és 2007. évi adatain. Az adatbázisok egymással való összevetése néhol akadályba ütközött az információk különböző csoportosítása, megnevezése miatt. Ennek ellenére lehetőségeimhez mérten törekedtem a legfrissebb (2007-es, 2008-as) adatokat felsorakoztatni ezen alfejezetben is. E téma kutatása során az előbb említett adatbázisok mellett, Fóti – Lakatos, 2004; Kapronczai 2003; Tóth, szerk. 2002; Forgács, 2006; Forgács 2008; Szabó, 2008; Varga, é.n. munkái szolgáltak számomra hasznos információkkal.

4.3.1. A mezőgazdasági foglalkoztatottak mennyiségi és minőségi jellemzői

A mezőgazdaság foglalkoztatási, termelésbeli jelentőségét egy nemzetgazdaságon belül elsősorban a GDP-hez való hozzájárulása alapján ítélik meg. Ez alapján hazánkban a primer szektor súlya 1990-2007 között jelentősen csökkent, hiszen a GDP-hez való hozzájárulása a mezőgazdaságnak 12,5%-ról 3,6%-ra esett (azaz 1/3-ára), és ezt a drasztikus csökkenést követte a foglalkoztatásbeli szerepvesztése is. Én azonban úgy gondolom, hogy **a mezőgazdaság** előbb említett két **szerepét** nem elsősorban csak ezen mutató alapján **kellene megítélni**, támogatni és fejleszteni, hanem **a háztartások fogyasztási szerkezete alapján**. Ugyanis a lakosság elkölthető jövedelmének a fogyasztási szerkezeten belüli megoszlása reális képet fest a népesség azon szükségleteiről, amelyeket magának a nemzetállamnak ki kellene elégítenie. Ez alapján, hazánkban a 2006-os esztendőben **a háztartások egy főre jutó kiadásai**ban **a mezőgazdasági szektorhoz közvetlenül kapcsolódó tételek** (23% az élelmiszerek és az alkoholmentes italok, 3,2% a

szeszes italok és a dohányáruk) **26,2%-ot képviseltek**, tehát a fogyasztási szerkezet 1/4-ét a mezőgazdasági ágazat által termelt alapanyagok feldolgozott termékei képezték. Felmerül a kérdés: Ha a lakosságnak ilyen mértékű igénye van a primer szektor hazai (és nem külföldről származó) termékeire, akkor miért 5% alatti a szektor GDP-hez való hozzájárulása illetve foglalkoztatási részesedése, vagy éppen miért pazaroljuk el a rendelkezésünkre álló természeti erőforrások (termőföld, víz) kínálta lehetőségeket, és azokat miért nem hasznosítjuk körünk körülményeinek megfelelően? Ugyanis hazánk se nem ipari, sem pedig szolgáltatásokat kínáló ország. **Kézenfekvő lehetőségként a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés kínál számunkra** (nem megfélemezve a globalizáció negatív következményeiről) **kitörési lehetőséget, amelyhez legalább középtávú mezőgazdasági és vidékfejlesztési stratégiára szükségünk van.**

A mezőgazdaság foglalkoztatási kérdése a rendszerváltozást követő időszakról egészen napjainkig sajnálatos módon nem tartozik az agrár-közgazdasági szakma kedvelt vizsgálati témái közé. Nemcsak hazánkban, hanem világszerte érvényesülő megatrend, hogy a mezőgazdaság eltartóképesége, a mezőgazdaságban főfoglalkozásszerűen tevékenykedők száma és annak az összfoglalkoztatottakon belüli aránya folyamatosan csökken (SZABÓ – KATONÁNY KOVÁCS, 2007). **A mezőgazdasági népesség és a mezőgazdasági foglalkoztatottak megoszlásának** – mind az Észak-Alföldön, mind pedig országosan is – **a változása egyrészt az ágazat foglalkoztatási, gazdasági jelentőségének egyértelmű csökkenését mutatja, másrészt jelzi azokat a területeket, amelyekben a mezőgazdaság eltartóképesége, megélhetésben betöltött szerepe a visszaesés ellenére sem elhanyagolható.**

Amíg 1980-ban országos szinten az agrárszektor foglalkoztatottjainak száma megközelítette az 1 millió főt, ami a teljes magyar nemzetgazdaságban foglalkoztatottként dolgozók közel egyötödét (19%-át) jelentette, addig 1992-re arányuk a 17. táblázat adatai alapján 11,4%-ra, sőt 2007-re 4,7%-ra csökkent (FÓTI – LAKATOS, 2004; KSH, 2001; SZABÓ, 2001). A Régió mezőgazdasági foglalkoztatottainak aránya mindig is meghaladta az országos átlagot. Sőt, regionálisan egyedül az Észak-Alföldön nőtt 2005-2007 között a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya. **Ezen mutatók értékei alapján látható, hogy a mezőgazdaság jelentősebb szerepet tölt be a Régió lakosainak a megélhetésében, mint az ország átlagában.**

17. táblázat: A foglalkoztatottak (15-74 éves) száma nemzetgazdasági szektorok szerint
Észak-Alföldön és Magyarországon

Évek	Mezőgazdaság ⁶³		Ipar		Szolgáltatás		Összesen (ezer fő)
	(ezer fő)	(%)	(ezer fő)	(%)	(ezer fő)	(%)	
Észak-Alföld							
1992	85,0	16,0	187,9	35,2	260,6	48,8	533,5
2005	36,8	7,1	166,5	32,2	314,1	60,7	517,4
2007	38,8	7,4	175,0	33,6	307,9	59,0	521,7
Magyarország							
1992	459,9	11,4	1431,7	35,5	2136,7	53,1	4028,3
2005	194,0	5,0	1264,0	32,4	2443,5	62,6	3901,5
2007	182,9	4,7	1281,3	32,6	2462,0	62,7	3926,2

Forrás: KSH, 2001; KSH, 2006a; KSH, 2007a; KSH, 2007b; KSH, 2008a

Az agárnépesség aránya régióként nagymértékben függ a termőhelyi adottságoktól, a térség mezőgazdasági jellegétől, termelési hagyományaitól, illetve a nemzetgazdaság más ágazatának munkaerő lekötésétől, foglalkoztatási részesedésétől. A mezőgazdálkodással foglalkozók körét befolyásolja más nemzetgazdasági ágazatokból kikerült, főként munkanélkülivé, inaktívvá válók létszáma, a foglalkoztatási gondok erőssége is. A Régióban a mezőgazdasághoz hasonlóan az ipar is csökkentette (habár jóval mérsékeltébb ütemben) foglalkoztatottainak részesedését, míg a szolgáltató ág ezzel ellentétben növelte azt. **A kérdés csupán ezzel kapcsolatosan az, hogy lesz-e ebben a térségben megfelelő fizetőképes kereslet az egyre növekvő szolgáltatások iránt, és hogy ez a szektor milyen mértékben tudja felszívni a más ágazatokból kiszabadult munkaerőt?**

A mezőgazdasági tevékenységet folytatók aránya a 15 éven felüli népességcsoporton belül, a nem foglalkoztatottak esetében a vizsgált Régióban volt a legmagasabb 2005-ben. Míg országosan 20%-uk, addig az Észak-Alföldön majdnem 30%-uk végzett különböző mértékben mezőgazdasági munkát (18. táblázat). Az ország többi régióját is számításba véve megállapítható, hogy **minél nagyobb egy adott térség munkanélküliségi mutatójának az értéke, annál magasabb azok aránya a nem foglalkoztatott népességben belül, akik mezőgazdasági munkát végeznek.**

⁶³ A mezőgazdasági foglalkoztatottak alatt értem: a mezőgazdaságban, az erdőgazdálkodásban, a vadgazdálkodásban és a halászatban foglalkoztatottak létszámát.

18. táblázat: A 15 évnél idősebb, nem foglalkoztatott népesség mezőgazdasági munkavégzés szerinti megoszlása 2005-ben

Terület	Nem foglalkoztatottak száma (fő)	Nem foglalkoztatottak közül mezőgazdasági munkát végzők					
		száma (fő)	aránya (%)	száma (fő)	aránya (%)	összesen (fő)	aránya (%)
		< mint 90 nap		> mint 90 nap			
Hajdú-Bihar	262 628	51 272	88,2	6 875	11,8	58 147	22,1
Jász-Nagykun-Szolnok	202 151	34 953	80,7	8 332	19,3	43 285	21,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	296 457	105 372	91,0	10 462	9,0	115 839	39,1
Észak-Alföld	761 236	191 597	88,2	25 674	11,8	217 271	28,5
Magyarország	4 668 887	750 962	80,1	186 159	19,9	937 121	20,1

Forrás: KSH, 2006h adatai alapján saját számítás.

A nem foglalkoztatottak között mezőgazdasági munkát végzők aránya a Régió három megyéje között (**Szabolcsban 39,1%**, Hajdúban 22,1%, Jászban 21,4%) jelentősen szóródott. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében volt a legmagasabb (91,0%) azok aránya a nem foglalkoztatottak körén belül, akik kevesebb, mint 90 napot foglalkoztak mezőgazdasági munkavégzéssel. Ezek az adatok jól kirajzolják azt a térséget, ahol a mezőgazdaság társadalmi funkciói közül a szociális elemnek jelentős szerepe van. **Elsősorban Szabolcs megyében, de összességében az egész Régióban sokan munka hiányában a mezőgazdaságban kényszerültek megtalálni családjuk közelében azt a fajta menedéket, egyfajta mentsvárat, ami nagyon szerény mértékben, de hozzájárulhat megélhetésükhöz, ellátásukhoz.**

A mezőgazdasági kiegészítő tevékenység jelentőségét foglalkoztatás szempontjából már – hasonló formában és tartalommal, mint a 2005. évi mikrocenzus esetében – a 2001. évi népszámlálás alkalmával is felmérték. Akkor a kiegészítő tevékenységet folytatók száma 1 millió 550 ezer fő volt (az érintett népesség 18,5%-a), míg 2005-ben ez a szám 1 millió 618 ezerre emelkedett, ami az érintett népesség 19,2%-ának felel meg. Ennek a tevékenységnek a folytatása elsősorban a munkanélküliek körében nőtt meg, azonban az inaktív keresők között is az átlagos szintnél jobban emelkedett ez a fajta munkavégzés. Fóti – Lakatos szerint a **2005-ös évben** a háztartásokban élő 9 millió 883 ezer személy közül – a mezőgazdasági foglalkoztatottakat is figyelembe véve – **2 millió 861 ezren (28,9%) éltek olyan háztartásban, amelyben valaki mezőgazdasági munkát végzett** (FÓTI –

LAKATOS, 2006; KSH, 2006b). Ezek a számszerű adatok véleményem szerint jelzik a mezőgazdaságnak, mint főfoglalkozásnak a nemzetgazdaságon belüli súlycsökkenését, azonban megjelenítik nemcsak az agrárjellegű Észak-Alföldön, hanem az egész ország területén **a mezőgazdaságnak egy újfajta szerepét is, mégpedig a szociális ellátó szerepet, hiszen egyre többen végeznek ilyen jellegű tevékenységeket részben jövedelem-kiegészítés miatt, részben pedig munka hiányába a megélhetésért.**

A nem főfoglalkozású mezőgazdasági munkaerő számbavétele nemcsak Magyarországon, hanem a világ valamennyi országában gondot okoz. E gondok áthidalására vezette be az Európai Unió az ún. Éves Munkaerőegység (ÉME) számítását, melyet a KSH 1998-tól alkalmaz⁶⁴. A 19. táblázatban látható, a fizetett/nem fizetett mezőgazdasági munkaerő nagysága. Ennek a két kategóriának az egymáshoz viszonyított aránya úgy országosan, mint az Észak-Alföldön az elmúlt 10 évben lényegében nem változott (21-25% fizetett; 79-75% nem fizetett munkaerő), csupán a munkaerőegységek száma lett lényegesen kevesebb. Az EU-27 átlagában 2008-ban hazánkhoz hasonló értéket mutattak ki: 22% fizetett, 78% nem fizetett munkaerő volt (EUROSTAT, 2008c).

19. táblázat: A mezőgazdasági munkaerő-felhasználása (ÉME)

Munkaerőegység	1998	2001	2006	2008
Észak-Alföld				
Fizetett	31 118	25 103	21 925	-
Nem fizetett	125 053	107 589	82 576	-
Összesen	156 171	132 692	104 502	-
Magyarország				
Fizetett	163 645	135 175	112 738	107 722
Nem fizetett	580 871	507 762	402 644	329 734
Összesen	744 516	642 937	515 382	437 456

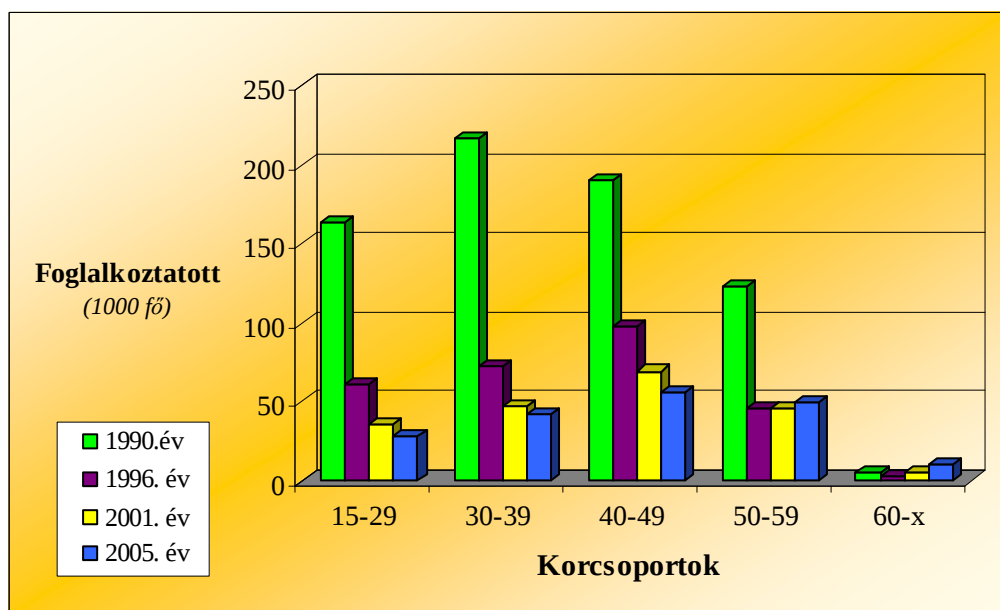
–: nem áll rendelkezésre.

Forrás: KSH, 2008d (A Régió adatai becsült adatok.)

⁶⁴ A munkateljesítmény mértékegysége: egy teljes munkaidőben foglalkoztatott, koránál és egészségi állapotánál fogva teljes értékű munkavégzésre alkalmas dolgozó éves munkaidő-teljesítménye, munkaórában. A KSH a mezőgazdasági foglalkoztatást, illetve annak változásait éves munkaerőegységben (ÉME) méri annak érdekében, hogy a részmunkaidőt és az időnőmunkát is figyelembe tudja venni. Megkülönböztet fizetett és fizetés nélküli ÉME-t, amelyek együttesen teszik ki az ÉME-k teljes mennyiségét (1 ÉME = 1800 munkaóra = 225 munkanap). A fizetett munkaerő-felhasználásban elszámolt munkamennyiség értéke megfelel a mezőgazdasági számlarendszer „munkavállalói jövedelem” során elszámolttal. A közölt eredmények az Általános Mezőgazdasági Összeírás, az intézményi munkaügyi statisztika és a munkaerő-felmérés adatain alapulnak. Az Agrárgazdasági Kutató Intézet kalkulációi során 2200 munkaórával számol.

Úgy gondolom ezen adatok alapján **egyértelműen megállapítható, hogy mind a létszám szerinti adatok, mind pedig az ÉME alapján számított munkaóra ráfordítások alapján csökken a mezőgazdaság eltartóképessége! A mezőgazdaság társadalmi szerepe elsősorban az ágazat eltartóképességét jelenti**, amelynek egyik mutatója a foglalkoztatottak bruttó, illetve nettó átlagkeresete, illetve ezek viszonya a nemzetgazdasági átlaghoz. Hazai viszonylatban a teljes munkaidőben foglalkoztatottak nettó mezőgazdasági átlagkeresete (86.540 forint) 2008. januárjában, a megnövekedett támogatások ellenére, továbbra is elmaradt mind a nemzetgazdasági átlagtól (ami 125.122 forint volt) 30,8%-kal, mind pedig az építőipar nélküli ipari átlagtól (112.094 forint) 22,8%-kal (KSH, 2008b). **A vidéki népesség helyben tartásának egyik kulcsfontosságú eleme lehet a jövőben a multifunkcionális mezőgazdasági tevékenységekből származó jövedelmek szintjének legalább a nemzetgazdasági átlaghoz történő mielőbbi felzárkóztatása.**

A mezőgazdasági foglalkoztatottak egyik minőségi jellemzője azok korösszetétele. A nemzetgazdaság három fő ága közül az agrárszektor foglalkoztatottainak a korösszetétele a legkedvezőtlenebb. Országos szinten míg 1990-ben a 15-39 év közötti korcsoportok alkották az agrárfoglalkoztatottaknak több mint felét (54,4%), addig hat évvel később jelentős mértékben (65%-kal) csökkent a szektor munkaerő-állománya, és egyben elkezdődött az öregedés folyamata is (10. ábra).

10. ábra: A mezőgazdaságban foglalkoztatottak korcsoportok szerinti összetétele 1990-2005 között

Forrás: KSH, 2006e

Másfél évtizeddel a rendszerváltás után a foglalkoztatottaknak valamivel több mint 1/3-a (37,8%) tartozott az előbb említett korcsoportba, míg az 50 éven felüliek aránya pedig az összes foglalkoztatotton belül 13,8%-kal növekedett, és így elérte a 32,1%-ot.

Szintén ezen szektor foglalkoztatottainak a képzettségi színvonala a legalacsonyabb. A mezőgazdasági munkaerő iskolai végzettség szerinti összetételében egyértelműen pozitív változás történt a rendszerváltás óta (BERDE, 2003). Amíg 1990-ben az ágazatban dolgozók több mint felének (55,3%-nak) csupán általános iskolai végzettsége volt, addigra 2005-ben már csak 1/3-uk tartozott ebbe a kategóriába, és a foglalkoztatottak közel 60%-a középfokú végzettséggel rendelkezett (20. táblázat). A mezőgazdasági szektorban foglalkoztatott felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya is nőtt öröndetes módon 1990-hez képest, azonban ez az érték (9,2%) továbbra is messze elmarad a három szektor (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatás) országos szintű átlagától (21,6%). Ennek az lehet az oka, hogy egyre kevesebb fiatal látja pozitívnak a mezőgazdaság jövőjét, hiszen a mezőgazdaság hagyományosan alacsony eltartó- és jövedelemtermelő képessége nem kecsegteti őket. (Az államilag támogatott nappali képzésben részesülő hallgatók beiskolázási létszámának az utóbbi években történt drasztikus csökkentése az agrár-felsőoktatási intézményekbe, kedvezőtlen tendencia kibontakozását vetíti előre).

20. táblázat: A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a befejezett legmagasabb iskolai végzettség szerint (%)

Iskolai végzettség	1990	2001	2005
Általános iskola	55,3	39,3	33,4
Középiskola	39,2	53,3	57,4
Egyetem, főiskola (oklevéllel)	5,5	7,4	9,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, 2006f

Az ágazat képzettségi színvonalának előbb említett kedvező irányú változása elsősorban a mezőgazdaság szervezeti és tulajdoni átalakulásával együtt járó, erőteljes munkaerő-kibocsátással függ össze. Az átalakult gazdálkodó szervezetek ugyanis legkorábban képzetlen dolgozóiktól váltak meg, ami már önmagában is a képzettségi szint emelkedését idézte elő.

4.3.2. Az egyéni gazdaságok foglalkoztatásban betöltött szerepe

Az egyéni gazdaságok⁶⁵ szerepének elemzése az elmúlt két évtizedben a szükségesnél kevesebb figyelmet kapott az agrár-közgazdasági szakma részéről. Az utóbbi években azonban több olyan publikáció (FORGÁCS, 2006; SZABÓ, 2008; SZABÓ – KATONÁNE, 2008) is napvilágot látott, mely feltárta ezen gazdálkodói csoport társadalmi-gazdasági jelentőségének számos vonását. Az Agrárgazdasági Kutató Intézet által gondozott tesztüzemi rendszer eredményeit tartalmazó, évente rendszeresen megjelenő kiadvány értékes adatbázisát a szakma a szükségesnél és a lehetségesnél szerényebb mértékben hasznosítja.

Kevésbé ismert, hogy a Nemzeti Számlák alapján, a hazai **mezőgazdaság bruttó kibocsátásának 2005-ben 44%-át, a bruttó hozzáadott értékének pedig 59%-át nem a vállalati (gazdasági társaságok, szövetkezetek) szféra, hanem a háztartási kategóriába (egyéni vállalkozók és a háztartások saját fogyasztása) sorolt mezőgazdasági termelők állították elő** (SZABÓ, 2008). **Ez a számítás a legszélesebb értelemben vett mezőgazdasági termelői kör (mintegy másfél millió mezőgazdasági termelő) teljesítményét veszi figyelembe. A KSH által meghatározott gazdasági méretküszöböt ezeknek a fele sem éri el.** A 2007. évi mezőgazdasági gazdaság szerkezeti összeírás (GSZÖ 2007) adatai alapján **országosan 7405 mezőgazdasági tevékenységet végző gazdasági szervezet és 619 ezer egyéni gazdaság működött.** 2000-2007 között mind a gazdasági szervezetek, mind az egyéni gazdaságok száma változott. Országosan az előbbieké 6,5%-kal nőtt, míg az utóbbiaké 35,5%-kal csökkent. **Az Észak-Alföldön a változás mértéke kisebb volt, hiszen itt a gazdasági szervezetek száma 3,3%-kal nőtt (2007-ben 1329 db), míg az egyéni gazdaságok száma 32,4%-kal csökkent (2007-ben 148.938 db),** így az országban lévő egyéni gazdaságoknak majdnem az 1/4-ét (24,1%) alkották (KSH, 2008e).

A továbbiakban először a KSH GSZÖ 2003, 2005. és 2007. évi adatait elemzem, melyek a mintegy 619.000 gazdaságküszöböt elérő valamennyi egyéni gazdaságra vonatkoznak. Ezt követően az AKI tesztüzemi adatbázisa alapján végzett vizsgálatok reprezentatív jellegű

⁶⁵ Egyéni gazdaság, a mezőgazdasági tevékenységet folytató háztartás és az adószámmal rendelkező egyéni vállalkozás által működtetett gazdaság. Míg az egyéni gazdálkodó, pedig a mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó háztartás és az adószámmal rendelkező egyéni vállalkozás (KSH, 2006c).

számbavétele csak a 2 EUME nagyság feletti, árutermelőnek tekinthető egyéni gazdaságokra vonatkoztak.

A 2007. évben a **mezőgazdasági területet használó egyéni gazdaságok (91,5%) átlagosan 3,6 hektár mezőgazdasági területet műveltek, s ezek 3/4-e használt 1 hektárnál kisebb területet.** Jellemzően túl sok az apró, biztonságos megélhetést nem nyújtó gazdaság, melyek különösen a kritikus foglalkoztatási helyzetű régiókra (különösen az Észak-Alföld) jellemzőek. Szerepük, hatásuk kettős. Egyrészt **a túlzott területi tagoltság,** továbbá a tulajdoni tisztázatlanság miatt **fékezik a társadalmi-gazdasági fejlődést,** másrészt az alapvető élelmiszerek megtermelésével **tompítják az éles szociális feszültségeket.** Sok szakember hangoztatja a **birtokkoncentráció szükségességét,** amivel én is egyetértek **azzal a kiegészítéssel, hogy mezőgazdasági termelésünk hatékonyabbá tételénél (az első lépések között) a termőföld adottságaiból kell kiindulnunk.** Ugyanis **hazánkban 31 fő talajtípus található meg, melyből Szabolcsba mintegy 23 fordul elő** (az ország megyéi közül itt a legtöbb) (SZÉNÉGETŐ, 2008). Ezért abban az esetben, ha versenyképes mezőgazdasági (különösen a növénytermesztésnél és a zöldség-gyümölcsstermesztésnél) termelést akarunk folytatni, akkor minden művelésre alkalmas talajt talajtani vizsgálatoknak kell alávetni. Ezáltal meg lehet határozni a rajta gazdaságosan termeszthető kultúrák körét, és csak ezek után dönteni a birtokkoncentrációról. Ugyanis minden talajtípus eltérő tulajdonságú és viselkedésű, ebből eredeztetve más-más terméshozamokra és termésminőségre képesek. Így a magas szintű talajtani követelmény elkerülhetetlen a földhasználótól. Éppen ezért **első lépésben meg kellene határozni minden mezőgazdasági termelésre használt termőföld talajadottságait, és csak azután dönteni a birtokkoncentrációról!**

Mind az alaptevékenységek, mind az igen szerény mértékű kiegészítő tevékenységek elvégzéséhez az egyéni gazdaságokban a gazdálkodók a saját és a segítő családtagok munkáján kívül állandó illetve idegymunkások segítségét is igénybe veszik. A Régióban 2007-ben az egyéni gazdaságoknál 1.121 fő állandó, és 12.658 fő időszakos alkalmazott végzett mezőgazdasági munkálatokat. A 2007-es évben is, hasonlóan az azt megelőző évekhez, az egyéni gazdaságokban az időszakos alkalmazottak száma átlagosan (11,8 fő) magasabb volt az országos átlagnál (10,1 fő), ami jelzi a főként élömunka igényes, zömében zöldség és gyümölcsstermesztéssel foglalkozó lakosság szezonális munkaerő-szükségletét (KSH, 2008e). Az egyéni gazdaságokban az alkalmazottak mellett mintegy

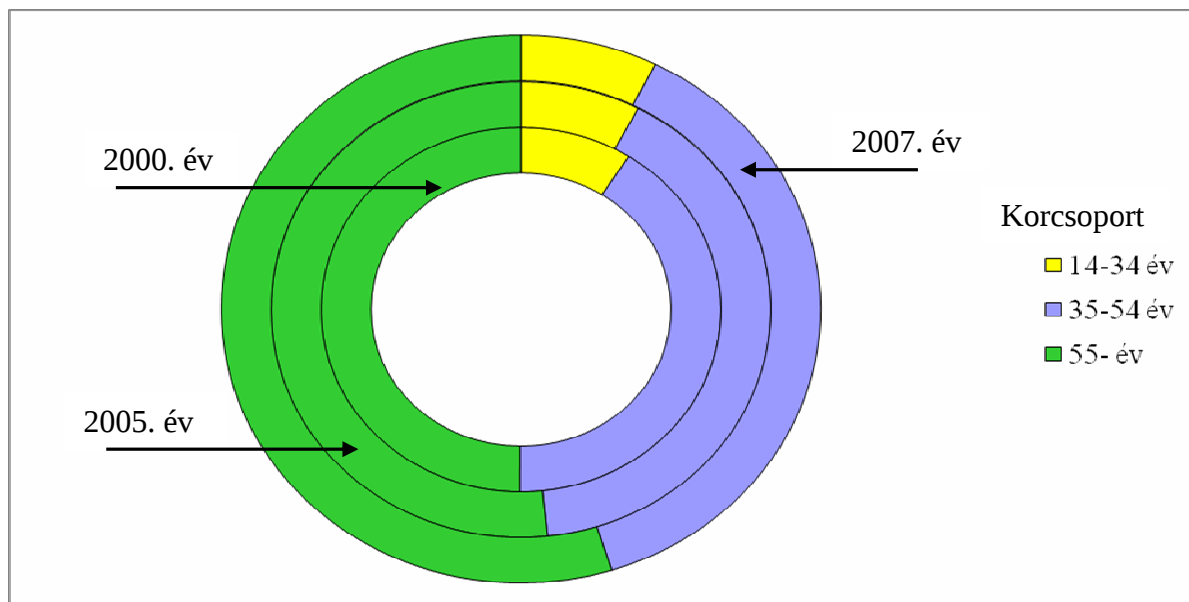
570.161 fő, a gazdaságokhoz tartozó családtag (nem fizetett munkaerő) végzett kisebb-nagyobb mértékben mezőgazdasági munkát. Az egyéni gazdaságok családi munkaereje országosan közel 11%-kal (150 ezer fő) csökkent 2005-höz képest a gazdaságok alacsonyabb száma miatt. Az egy gazdaságra jutó családi munkaerő nagysága (1,92 fő) lényegében nem változott. A gazdaságok 2/3-ában 2–3 fő, 1/3-ában 1 fő családi munkaerő dolgozott (KSH, 2008e).

Egy gazdaságnak a jövedelemtermelő és eltartó képessége függ a termelés típusától és céljától. A gazdaságok 45%-a 2007-ben kizárólag növénytermesztéssel, több mint egynegyede csak állattartással – ezen belül is a juhászat, valamint az abrakfogyasztókon belül a tyúkfélék tartása dominált –, és 29%-a mindkettővel foglalkozott. 2000-hez mérten csökkent a vegyes termelési típus aránya a növénytermesztés és az állattenyésztés javára. **A növénytermesztés profilon belül közel azonos arányban foglalkoztak szántóföldi növénytermesztéssel és az élőmunka-igényes ültetvényes gazdálkodással. A szőlő- és gyümölcsültetvények területének 80-90%-át egyéni gazdaságok művelik, szerepük a zöldségfélék termelésében is meghatározó** (KSH, 2006g).

Az egyéni gazdaságok esetében sokatmondóak a **termelés céljára** (önellátó, felesleget értékesítő, árutermelő és szolgáltató) vonatkozó adatok. A gazdaságok számának ezen cél szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy 2000-ben túlnyomó részt az önellátásra termelő gazdaságok aránya volt meghatározó úgy országosan (60,4%-os), mint az Észak-Alföldön (52,4%). Hét év elteltével, ha csökkenő mértékben is, de továbbra is megmaradt a csak saját fogyasztásra termelők túlsúlya, azonban részesedésük csökkent (országosan 52,1%, regionálisan 45,5%) mégpedig elsősorban az értékesítésre termelők javára, akiknek részesedése így országosan 15,5%-ra, a vizsgált Régióban pedig 18,8%-ra nőtt. Az utóbbi kategóriába tartozó egyéni gazdaságok között 2007-ben is a növénytermesztő gazdaságok aránya (67%) volt a meghatározó, míg az állattartók voltak a legkevésbé piacorientáltak (5%).

Az egyéni gazdaságok eltartó- és jövedelemtermelő képességével összefüggésben fontos a **munkaerőforrás minőségi jellemzőinek**, a gazdálkodók és a családi munkaerő korösszetételének és szakképzettségi szintjének a vizsgálata. Továbbá megfigyelésem tárgyát képezte az egyéni gazdaságokban tevékenykedők gazdasági aktivitása és jövedelemszerző tevékenysége is.

Az egyéni gazdálkodók és családtagjaik **korstruktúrája** a jelen, de még inkább a jövő szempontjából fontos, a gazdaság további működését meghatározó egyik jellemző. Az országos tendenciának megfelelően az egyéni gazdálkodók korösszetétele tovább romlott 2000-hez képest (11. ábra).

11. ábra: Az egyéni gazdálkodók megoszlása korcsoportok szerint országosan 2000-2007 között

Forrás: KSH, 2006g; KSH, 2008e

A 2000-2007 közötti időszakban országosan a fiatal (34 éves és az alatti) gazdálkodók aránya 9,0%-ról 7,6%-ra (regionálisan 8,9%), a 35-54 év közötti korosztályé 41,0%-ról 38,0%-ra csökkent, ugyanakkor az idősebbek (55 év felettiek) aránya 50,0-ről 55,0%-ra nőtt. Ez utóbbi korcsoporton belül a 64 éven felüliek aránya országosan 27,8% (regionálisan 26,7%) volt. Összességében a Régió gazdálkodóinak korösszetétele némileg kedvezőbb az országos átlagtól. Ezen kívül a segítő családi munkaerő korösszetétele is kedvezőbb volt 2007-ben (< 34 évesek aránya regionálisan 28,7%, országosan 26,0%; > 64 évesek aránya regionálisan 11,9, országosan 13,9%).

Aggasztó jelenség, hogy az egyéni gazdálkodók mezőgazdasági végzettségében 2000 óta nem történt jelentős változás sem regionálisan, sem országosan (21. táblázat). Úgy a felsőfokú képesítéssel rendelkező egyéni gazdálkodók, mint a segítő családtagok aránya csökkent. A többi kategóriába az egyéni gazdálkodók körében minimális mértékű pozitív változás ment csak végbe. Ebből kiemelném az alapfokú képesítéssel rendelkezőket a Régióban, hiszen azok aránya majdnem 40%-kal növekedett. Ennek feltehetően az a

magyarázata, hogy a képesítéssel nem rendelkezők a Régióban zajló ezüst és aranykalászos gazdatanfolyamokon részt vettek, vagy jelenleg vesznek részt, ezáltal gyakorlati ismereteiket szakmai tudással is bővíthetik. Ennek következményeként csökkent a csak gyakorlati ismeretekkel rendelkezők aránya.

21. táblázat: A gazdálkodók és a segítő családtagok legmagasabb mezőgazdasági végzettség szerinti aránya az Észak-Alföldön és Magyarországon (%)

Év	Legmagasabb mezőgazdasági végzettség					Összesen
	nincs	csak gyakorlati tapasztalat	alapfok	középfok	felsőfok	
Észak-Alföld egyéni gazdálkodók						
2003	4,0	84,3	5,1	4,7	1,9	100
2007	7,3	79,0	7,1	5,0	1,6	100
Észak-Alföld segítő családtagok						
2003	19,4	75,4	2,0	2,3	0,9	100
2007	22,3	72,3	2,7	1,9	0,8	100
Magyarország egyéni gazdálkodók						
2003	8,5	79,1	4,8	5,5	2,1	100
2007	11,3	75,6	5,7	5,6	1,8	100
Magyarország segítő családtagok						
2003	20,8	73,3	1,9	3,0	1,0	100
2007	26,1	68,1	2,4	2,5	0,9	100

Forrás: KSH, 2004; KSH, 2008e

Elgondolkodtató tény azonban, hogy miért nőtt a táblázatban látható módon úgy a Régióban, mint az ország átlagában a képesítéssel nem rendelkező gazdálkodók illetve segítő családtagok aránya. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy egyre több a lakosságon belül azok aránya, akik munkanélküliek, és ezáltal egyre többen megélhetésük érdekében mezőgazdasági tevékenység végzésébe kezdenek annak ellenére, hogy nem rendelkeznek ezen a téren sem gyakorlati, sem szakmai ismeretekkel. Ebből a szempontból nézve tehát újból megjelenik, sőt egyre inkább felerősödik a mezőgazdaságnak a szociális ellátó szerepe. Ezekből az adatokból is látható, hogy **amennyiben a mezőgazdasági termelés termelékenységét, jövedelmezőségét szeretnénk javítani, akkor legelső lépésként a mezőgazdasági tevékenységet folytatók szakképzettségi szintjét kell minél előbb javítani.** Ugyanis hiába vannak uniós források, melyekből új gépek, berendezések, fejlesztések valósíthatóak meg, hogyha nincsenek olyan emberek, akik ezeket szakszerűen, gazdaságosan és hatékonyan tudják hasznosítani. Annak érdekében pedig, hogy a vidéki területek kultúrállapotban maradjanak, feltétlenül szükséges, hogy ezeknek az egyéni gazdálkodóknak a megélhetését biztosítani tudják a tulajdonukban, vagy éppen bérletük

alatt álló mezőgazdasági területek. Ennek pedig **legalapvetőbb, és legelső kiinduló lépése a gazdatársadalom szakképzése! Sajnos hazánkban jelenleg nincsen átfogó, valójában a hatékony termelés irányába terelő üzemszerű, gazdálkodói képzés! A különféle kalászos tanfolyamok csak felszínes, részleteiben nem elmerülő képzést tudnak biztosítani, mert azokat többségében nem az adott térség mezőgazdasági adottságait (talajtani, víztani) ismerő, lelkiismeretes szakemberek tartják!**

A gazdaságok eltartó képességét, a gazdálkodó és családtagjainak megélhetését nagymértékben befolyásolja, hogy a gazdaság tagjainak milyen a **gazdasági aktivitása**, a családon belül mekkora arányt képviselnek az aktív keresők, ellentétben a munkanélküliekkel, a nyugdíjasokkal illetve az inaktívakkal. Míg 2000-2007 között a mezőgazdasági tevékenységet végző egyéni gazdaságokban a foglalkoztatott státuszbeliek aránya országos átlagban kissé csökkent (2,9 százalékponttal), addig a nyugdíjasok aránya némileg nőtt (0,9 százalékponttal). **A munkanélküliek részaránya 2003-tól folyamatosan nő az egyéni gazdálkodók körében (2003-ban 3,0%, 2007-ben 3,6%).**

2007-ben **gazdaságon kívüli jövedelemhez** a gazdálkodók kisebb része (országosan 37,8%, regionálisan 37,0%) jutott, míg a többségüknek (országosan 62,2%, regionálisan 63,0%) nem volt gazdaságon kívüli jövedelemszerző tevékenysége. Az első érték a 2000. évi adatokhoz mérten csökkent, míg a második nőtt.

Az eltartóképesség, a jövedelemtermelő-, és versenyképesség növelése érdekében országos szinten 2005-ben az egyéni – zömében növénytermesztő és vegyes típusú – gazdaságok 4,8%-a, míg az Észak-Alföldön 4,2%-a a hagyományos agrártevékenységeken túl diverzifikálta tevékenységét (22. táblázat). Látható, hogy az üzemméret növekedésével egyre nagyobb a diverzifikált gazdaságok aránya úgy regionálisan, mint országos szinten. Ebből kivételnek számít Hajdú és Jász megye, mivel itt a 40 EUME feletti egyéni gazdaságok diverzifikációja jóval alacsonyabb szintű, mint a 8-40 EUME közti üzemek esetében. **Szabolcs megye** is kiemelkedik a Régió belül mind az alsó, mind a felső üzemi méretkategória esetén, ugyanis itt nemcsak a regionális, hanem **az országos átlagot meghaladó mértékű volt a diverzifikáció 2005-ben.** Itt végezték Bács-Kiskun megye után az országban a diverzifikált **egyéni gazdaságok által végzett termékfeldolgozás** – második legnagyobb – **14,3%-os arányát**, ami elsősorban a gyümölcs és a kertészeti termékek feldolgozását jelentette. Hajdú-Bihar megye országos szinten – az első helyen

állva – a fafeldolgozás 21,0%-át végezte, míg Jász-Nagykun-Szolnok megye pedig vendéglátásával érte el a megyék rangsorában szintén az első helyet (12,8%).

22. táblázat: A diverzifikált egyéni gazdaságok méretkategóriák szerint 2005-ben az Észak-Alföldön és Magyarországon

Megye, régió	Összes egyéni gazdaság	Diverzifikált egyéni gazdaság					
		száma (db)	aránya (%)	aránya az össze gazdaságból az egyes méretkategóriákban, (%)			
				< 1 EUME	1-8 EUME	8-40 EUME	40 < EUME
Hajdú-Bihar	57239	1573	2,7	1,7	5,6	13,6	7,3
Jász-Nagykun-Szolnok	29830	1519	5,1	3,1	10,4	15,8	7,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	81266	3932	4,8	3,8	7,9	11,1	27,1
Észak-Alföld	168335	7023	4,2	3,0	7,6	13,0	14,6
Magyarország	706895	33589	4,8	2,7	11,6	17,6	21,5

Forrás: HAMZA, 2008:79

Országosan a 2005. évhez képest 2007-re az egyéni gazdaságok kisebb aránya diverzifikálta tevékenységét (országosan 13, regionálisan 31 százalékpontos csökkenés), azonban ezen gazdaságok esetében a tej- fafeldolgozás, megújuló energia termelése, a kézművesség, a fuvarozás és a szállítás aránya csökkent, míg nőtt a gyümölcs és zöldségfeldolgozás, a takarmánykeverés és a vendégfogadás aránya (KSH, 2008e).

Az Észak-Alföldön 2006-ban a leginkább élőmunka-igényes ágazatoknak – amennyiben a 100 ha mezőgazdasági területre jutó éves munkaerőegység szükségletét vesszük figyelembe – a zöldségtermesztés és az ültetvényes gazdálkodás bizonyult.

Az AKI teszttüzemi rendszerében szereplő egyéni és a társas gazdaságok éves munkaerőegységben kifejezett mezőgazdasági munkaerő változásának keresztmetszeti összehasonlításakor láthatjuk a 23. táblázatban. A csatlakozásunk előtti három év átlagához képest az egyéni gazdaságok kisebb mértékben (7,5%-kal) csökkentették munkaerő-szükségletüket, mint azt, ahogy a társas gazdaságok (11,9%) tették az azt követő szintén négy év átlagában.

23. táblázat: A mezőgazdasági munkaerő-állomány országos változása tesztüzemi adatok alapján (ÉME/100 ha MT)

Gazdasági forma	2001-2003	2004-2007	Változás mértéke (%)
Egyéni gazdaságok	4,5	4,2	-7,5
Társas gazdaságok	4,1	3,6	-11,9
Összesen	4,3	3,9	-9,4

Forrás: KESZTHELYI, 2007; KESZTHELYI, 2008

Ennek az lehet a magyarázata, hogy amíg a társas gazdaságok – akik a pályázati úton elnyerhető közösségi forrásokból nagyobb mértékben részesedtek úgy csatlakozásunk előtt, mint azt követően –, termelőeszközeiket könnyebben tudták modernizálni, ezáltal ugyanannak a munkának az elvégzése már kevesebb élőlómunkát igényelt számukra. Emellett még azt is meg kell jegyezni, hogy míg a társas gazdaságok inkább eszközigényes mezőgazdasági munkát végeznek, addig az egyéni gazdaságok inkább élőlómunka-igényes tevékenységeket folytatnak, éppen ezért ők látható módon a munkaerő kisebb mértékű csökkentésére kényszerültek.

Az egyéni gazdaságokat munkaerő-lekötés szempontjából az előbb említetteken kívül a következőkkel jellemezném:

- az üzemméret növekedésével egyre nagyobb az éves munkaerő-szükségletük, melyen belül azonban a családi munkaerő arány egyre alacsonyabb,
- a gazdaság területi növekedésével egyre kevesebb a 100 ha mezőgazdasági területre, valamint az egy európai méretegységre eső éves munkaerő-szükséglet.

Az egyéni gazdaságok esetében országos szinten 2007-ben – a 2001-es évhez képest – nagyobb mértékben nőttek az egyéb bevételeken belül az agrártámogatások (288%-kal), mint a társas vállalkozásoknál (262%). 2007-ben az egyéni gazdaságok a csökkenő hozamok ellenére jövedelmüket az előző évhez képest 18%-kal tudták növelni, ami egy hektárra vetítve 66 ezer forint adózás előtti eredményt jelentett számukra. Ennek a jövedelemnek azonban fedezetet kellett nyújtania a gazdaságok személyi jövedelmeire is, ami az előbbi eredményüket már csak 46 ezer forint/hektárra csökkentette (amely így is meghaladta a társas vállalkozások esetén az egy hektárra jutó jövedelmet, ami 32.700 forint volt). Összességében 2003-tól ezeknek a gazdaságoknak a jövedelme folyamatosan nő. Ennek ellenére, a beruházási támogatások uniós csatlakozásunk utáni csökkenésének az lett az eredménye, hogy 2004-től ezeknél a gazdaságoknál a nettó beruházási értékek növekvő

ütemű negatív értékeket mutattak a 2006-os évig. Azonban 2007-ben az azt megelőző négy év folyamatosan tartó kedvezőtlen beruházásai helyzete pozitív irányba fordult. Az egy hektárra jutó bruttó beruházás értéke növekedett, de sajnos ahhoz nem volt elegendő, hogy a nettó beruházás összegét pozitívvá váltsa (-2,7 ezer Ft/ha). Így a befektetések 2007-ben elsősorban csak az értékcsökkenést, valamint a selejtezett/értékesített eszközök pótlását szolgálták, nettó eszköz-állomány növekedést nem idéztek elő. Azaz a növekvő beruházások csak a lemaradás ütemét lassították, a felzárkózás az egyéni gazdaságok esetében még 2007-ben sem kezdődött el (KESZTHELYI, 2008).

Az egyéni gazdaságok döntő hányada (2005-ban 93,4%-a) az igen kicsi, 2 EUME alatti üzemi méretet ért csak el. Mivel hazánkban az árutermelő gazdaságok alsó küszöbértéke 2 EUME, tehát az egyéni termelők zöme ebből a szempontból nem tekinthető árutermelőnek, a mezőgazdasági tevékenységük jövedelemtermelő kapacitása igen szerény. **Az egyéni gazdaságok eltartóképességét tovább árnyalhatja, hogy kétharmaduk (2005-ben 80,4%-uk, 568 ezer gazdaság) kimutatható gazdasági teljesítménye 0,5 EUME (150 ezer Ft SFH érték, mintegy 400 ezer Ft bruttó termelési érték) alatti, amely alig haladhatja meg az önellátás színvonalát** (KSH, 2006g). Ezt erősíti meg Nagy is, aki a mezőgazdaság, a családi gazdaságok eltartó képességét vizsgálva megállapította, hogy az AVOP (Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program) keretében, a gazdasági életképesség kritériumaként meghatározott 5 EUME gazdasági méretegység kizárólag a gazdálkodásból származó jövedelem esetén nem fedezi egy, legalább 2 főből álló család elfogadható szintű jövedelmét (NAGY, 2006).

Az EUROSTAT adatai alapján a 2007-es évben a **Régióban működő 150.000 gazdaságnak** (egyéni és társas együttvéve) **87,9%-a kevesebb, mint 5 ha-os földterülettel rendelkezett**, és a térség mezőgazdasági területének csupán 8,5%-át művelték. Ezeknek a gazdaságoknak a jövedelemtermelő képessége nagyon alacsony, ugyanis **91,2%-nál az ökonómiai üzemméret nagysága 4 EUME alá** (ezen belül 85,1%-nak 2 EUME alá) esett (EUROSTAT, 2008c). Ez azért elkeserítő, mert ezeknek a gazdaságoknak az eltartó és megtartó képessége is nagyon alacsony. Ezek jelentős hányada nem piacorientált, hanem teljes egészében, vagy döntően önellátó. Tovább súlyosbítja helyzetüket, hogy a Közösség az EU-15-ök mezőgazdasági támogatásának csak egy részét nyújtotta az új tagállamok, közte hazánk számára is. Így a kikényszerített versenyképesség növekedésének a számláját hazai szinten lényegében a termelőinktől, ezen belül is

kiemelve a kistermelőket, fizetteti meg. Ezt a kialakult helyzetet csak tovább rontotta az a tény, hogy 2007-2013 között közösségi forrásokhoz csak a 4 EUME feletti gazdaságok pályázhatnak. Ezzel a kisgazdaságok szerepe megpecsételődött. Ezeknek a folyamatoknak a társadalmi következménye igen súlyos. Az elmúlt, és a még előttünk álló évek mutatják az igazi veszteségeket: egyes vidéki területek elszegényedését, elöregedését, a fiatalok elvándorlását, a vidéki területek megindult és folytatandó elnéptelenedését. Éppen ezért egyetértek Forgáccsal, aki tanulmányában azt írja, hogy azon kistermelők, akik vidéken maradva, piaci értékesítéssel kívánnak kiegészítő jövedelemhez jutni, vagy így akarják családjukat eltartani, akkor azoknak komoly változtatásokat kell végrehajtaniuk: gazdasági méret növelés, kooperációs hajlandóság növelése, növekvő minőségi követelményeknek való megfelelés, technológiafejlesztés (FORGÁCS, 2006; FORGÁCS, 2008). Mindezt véleményem szerint (nagy volumenben) a gazdálkodók oktatásával, szaktanácsadásával kell kezdeni!

A piacgazdaság kiépítésének korszakában a mezőgazdasági kisüzemek fennmaradásának nem lehet egyedüli kritériuma a gazdasági versenyképesség. A mezőgazdasági termelők tevékenységének – társadalmi, gazdasági, környezeti – megítélése társadalmi érdek, éppen ezért a vidék népességeltartó képessége, a lakosok helyben tartása nem várható kizárólag a mezőgazdaságtól, de nélküle egyszerűen el sem képzelhető! Megállapítható tény ugyan, hogy a hagyományos mezőgazdasági tevékenység eltartóképesége feltartóztathatatlanul csökken. Teljesen nyilvánvaló, hogy a redukálódás üteme csupán mérsékelhető, de ki nem küszöbölhető, éppen ezért a foglalkoztatási szempontokat szem előtt tartva a jövőbeni feladatként a következőket javaslom:

- Egy olyan **megyei bontású, minimum középtávú agrárgazdasági és vidékfejlesztési stratégia létrehozását, mely az egyes megyék komparatív előnyeinek és lehetőségeinek a kiaknázására épül.**
- **A gazdálkodók képzettségi szintjének mielőbbi növelését (lehetőleg kötelező iskolarendszerű képzéssel)!**
- A mezőgazdasági termelők érdekérvényesítő képességének gazdasági megalapozását **termelői szerveződések**en keresztül annak érdekében, hogy csökkentsék a feldolgozóiparral és a kereskedelemmel szembeni kiszolgáltatottságukat, valamint növeljék versenyképességüket.

- Az eltartóképeség szempontjából pozitív szerepet játszó közepes méretű gazdálkodó egységek számának és arányának növelését.
- Foglalkoztatási szempontból a nagyobb élők munkára igényes kertészeti, valamint abrak takarmány fogyasztó – saját takarmánytermesztéssel – állattenyésztési ágazatok, illetve az ültetvényes gazdálkodás előtérbe kerülését a szántóföldi növénytermesztéssel szemben.
- A többfunkciós (multifunkcionális) mezőgazdaság hagyományos termelési funkciói mellett a társadalom számára hasznos új, piaci jellegű (például a turizmus különböző fajtái, biotermesztés, bioenergia előállítása), illetve a nem piaci szolgáltatások (környezet-termesztés- és tájvédelem) erőteljesebb hangsúlyozását és támogatását.
- A mezőgazdasági jövedelem szintjének legalább a nemzetgazdasági átlaghoz való felzárkóztatását, valamint a mezőgazdasági termelők által előállított alapanyagok, feldolgozott termékek méltányos áron történő felvásárlását.
- Valamint **kiemelkedő fontosságúnak vélem annak a nézetnek az elterjesztését a vidéki, főleg a mezőgazdasági tevékenységet végző lakosság körében, hogy a külföldről betörő nagy multinacionális vállalatokkal szemben csak akkor tudják felvenni a versenyt, ha a helyben előállított termékek minél nagyobb hányadát helyben dolgozzák fel és helyben is értékesítik!** Ehhez természetesen szükség van a lakosság elsősorban helyi szintű összefogására. Úgy vélem ahhoz, hogy a vidéki térségek megőrizték arculatukat, és az itt élő emberek a jövőben méltányos módon meg tudjanak élni, ahhoz nélkülözhetetlen ennek a nézetnek a gyakorlatban történő mielőbbi megvalósítása.

4.4. Vidékfejlesztési programok foglalkoztatási hatásának elemzése

Ebben a fejezetben bemutatom az ezredfordulótól egészen napjainkig terjedően azokat a közösségi támogatások segítségével megvalósult/megvalósuló hazai vidékfejlesztési programokat, melyek kapcsolódnak a vidéken élő, mezőgazdasági tevékenységet végző lakosság foglalkoztatási helyzetéhez. Elsőként a már lezárt SAPARD Programnak (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development, Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Különleges Csatlakozási Program) a foglalkoztatásra gyakorolt hatásait értékelem, majd pedig az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) munkahely megtartásban, illetve létrehozásban elért eredményeit vizsgálom. Ezen két programon belül ahol adatok állnak rendelkezésemre az Észak-alföldi régióra vonatkozóan, ott regionális

kitekintést is teszek az országos értékelések mellett. Ezt követően az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013-nak (ÚMVP) a foglalkoztatás területére vonatkozó célkitűzéseit mutatom be.

4.4.1. A SAPARD Program értékelése

Disszertációmnak ennek a részében nagymértékben támaszkodom a SAPARD Programnak az ex-post értékelését végrehajtó Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság Területpolitikai és Információsztáratási Igazgatóságának (VÁTI TII) az Elektronikus Monitoring Irányítási Rendszer (EMIR) adatbázisát felhasználó elemzésére.

Az 1999. március 24-25-én megrendezett Berlini csúcson a Közösség 15 tagállamának állam és kormányfői elfogadták az Agenda 2000 című programcsomagot, amely megjelentette a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés szempontjából fontos, új előcsatlakozási eszközt a SAPARD Programot (CSER, 2003). Ez volt az a Program, amelynek a megjelenése a hazai agrárszakma figyelmét egyre inkább az addig még kevésbé kutatott tudományterületre, a vidékfejlesztésre terelte. Hazánkban mind a mai napig ez az egyedüli olyan közösségi és nemzeti támogatásból megvalósult vidékfejlesztési program, melynek hatásait rövidtávon igaz, de már lehet értékelni.

Magyarországon csak a kilencvenes években indultak el kutatások a vidékfejlesztés területén. Magának a vidékfejlesztésnek a területi lehatárolására, a vidéknek a fogalmi definiálására számos hazai és külföldi szakember tett kísérletet, de egy egységes, és mindenki által elfogadott definíció még most sem létezik. Fehér „*A vidékgazdaság és a mezőgazdaság*” című könyvében több, egymástól eltérő jellegű, tudományos igényű, egzakt mutató alkalmazásához kötődő javaslatot sorolt fel a fogalom meghatározására, melyek nagy része abban megegyezik, hogy a definíció meghatározásának egyik nélkülözhetetlen eleme a népsűrűség (FEHÉR, 2005). Tikász ezen kívül még azt is kiemeli, hogy maga a definíció állandóan együtt fejlődik a társadalmi, gazdasági és ökológiai változásokkal (TIKÁSZ, 2007). Lukács „*A vidékfejlesztés kézikönyve*” című könyvében nemcsak az előbb említett definíciók meghatározására törekedett, hanem bemutatta a vidékfejlesztési stratégia készítésének nélkülözhetetlen elemeit (a célcsoportok lehatárolásától kezdve, a településmarketingen és a finanszírozáson át teljesen a monitoring

rendszer működtetéséig), ezzel egy jó kiindulási alapot nyújtva annak gyakorlati megvalósításához, és a vidékfejlesztés elméleti oktatásához (LUKÁCS, 2004).

Az OECD számára és ajánlásait figyelembe véve készült „*Videkfejlesztés Magyarországon*” című ország-tanulmány alapján a KSH kistérségi besorolást végzett. Ennek alapján úgy találta, hogy **az ország területének 97,7%-a vidéki jellegű, a népesség 75,4%-a pedig vidéki kistérségekben él.** A 138 statisztikai kistérségből 1 városi, 94 alapvetően vidéki, 43 pedig jellemzően vidéki. Több mint 50 kistérségben egyetlen település sem akadt, melynek népsűrűsége elérte volna a 150 fő/km² határértéket (FEHÉRDORGAI, 1998).

2003-ban⁶⁶ ismét megtörtént Magyarország területének besorolása, aminek alapján a fentiekől eltérően az ország területének 87%-a vidéki térségnek⁶⁷ minősült, ahol – a települések 96%-ához tartozóan – a népesség 47%-a élt. Ezen meghatározások ellenére az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013 sem rögzíti konkrétan a mutató tartalmát, csak arra utalt, hogy a vidéki térségek lehatárolási kritériumai: a népsűrűség, a kedvezőtlen demográfiai helyzet és a korstruktúra, valamint a gazdasági-infrastrukturális elmaradottság (FVM, 2007a).

Úgy gondolom, az előbb említett lehatárolások közül bármelyiket is vesszük figyelembe, mindenképpen **megállapítható, hogy hazánk területének több mint 4/5-e vidéki térségnek minősül.** Amennyiben a vidékfejlesztésről beszélünk, akkor azt úgy kell felfognunk, mint a vidék egészét átfogó, többszektorú tevékenységet, melyben központi cél a vidék általános gazdasági fejlődése, valamint a mezőgazdasági lehetőségek hasznosítása. Egy dolgot azonban nem szabad elfelejteni: **a vidék nem azonos a mezőgazdasággal!**

⁶⁶ Azért csak 2003-ban történt hazánk területeinek a besorolása, mert az előcsatlakozási SAPARD Programnak csak a „*Vidéki térségek adaptációs képességének erősítése*” című prioritás tartalmazta azt a jogosultsági kritériumot, hogy csak az ún. vidékinek minősülő településeken megvalósuló fejlesztések juthatnak támogatáshoz. Ennek a jogosultsági feltételnek leginkább a 120 fő/km² vagy 10.000 fő alatti települések feleltek meg. A Közös Agrárpolitika uniós támogatási forrásainak igénybevételére csak csatlakozásunk után lettünk jogosultak, és csak ezeknek a forrásoknak az igénybevételéhez kellett elvégeznie hazánknak a már több szempontot figyelembe vevő területi kategorizálást.

⁶⁷ A vidéki térségek azt a sajátos térségtípust foglalják magukba, ahol a népsűrűség alacsonyabb, mint 120 fő/km², jellemző a mezőgazdasági tájhasználat, valamint általános a nem urbánus jellegű (falusi, kisvárosi, egyes régiókban pedig a tanyás) településszerkezet. A vidéki területek lehatárolása azonban az ÚMVT III. intézkedéscsoportjának egyes intézkedéseinél a specifikus célcsoportok illetve intézkedések jellegzetességeinek megfelelően változik.

A SAPARD Programnak (továbbiakban: Program), mint előcsatlakozási programnak, vidékfejlesztési és foglalkoztatási szempontból egyik kiemelt célja volt, hogy hozzájáruljon a vidék életképességének növeléséhez azáltal, hogy elősegíti a vidéki térségek adaptációs képességének a növelését, és támogatja a munkahelyteremtést, a munkahelymegőrzést, valamint a vidéki térségek népességmegtartó képességét erősíti (FVM, 2000).

A Program megvalósítása az eredeti hét évről Magyarország 2004-es uniós csatlakozása miatt négy évre csökkent. Ennek következtében a tervezett 354 millió euró **támogatás** is redukálódott, melynek összege a pótlólagos forrásokkal⁶⁸ együtt majdnem elérte a **233 millió eurót**. Ez a közösségi támogatás **összesen 264 millió euró saját erőt mozgatott meg a hazai mezőgazdaságban és a vidéki településeken. A Program zárásáig a módosult források 102,4%-a került lekötésre, tehát a támogatás felhasználást tekintve hatékonnak értékelhető** (VÁTI TII, 2007).

A Program eredményeinek foglalkoztatási szempontból történő elemzése előtt le kell szögezni, hogy magának a SAPARD Terv-nek a megfogalmazott specifikus céljai és az azokhoz kapcsolódó intézkedések (indikátorok) között sajnos nincsen meg a megfelelő összhang (6. melléklet). Éppen ezért nem elegendő csak azokat az intézkedéseket vizsgálnom, amelyek specifikus célként foglalkoztatási szempontból – mint a munkahelymegőrzés- és teremtés, valamint a vidéki területek népességmegtartása – nevesítve lettek, hanem szükséges a többi intézkedés elemzése is.

A hazai SAPARD Program forrásainak intézkedésenkénti megoszlását tartalmazza a 24. táblázat. Nagyon elgondolkodtató tény, hogy a Program készítői **a vidéki térségek adaptációs képességének erősítése** prioritás alá tartozó három intézkedés közül miért éppen a tevékenységek diverzifikálása elnevezésűnek – amely leginkább hozzájárulhatott volna a vidéki munkahelyek megőrzéséhez, és újak létrejöttéhez – csökkentették a legnagyobb mértékben a támogatási összegből való rendelkezését, holott magának a prioritásnak a részesedése nem sokat változott az eredeti tervhez képest.

⁶⁸ A kamatokkal és a Nemzeti Vidékfejlesztési Tervből történő átcsoportosítással növelt összeg.

24. táblázat: A SAPARD Program intézkedéseinek tervezett, módosított és megvalósult forrásainak az aránya (%)

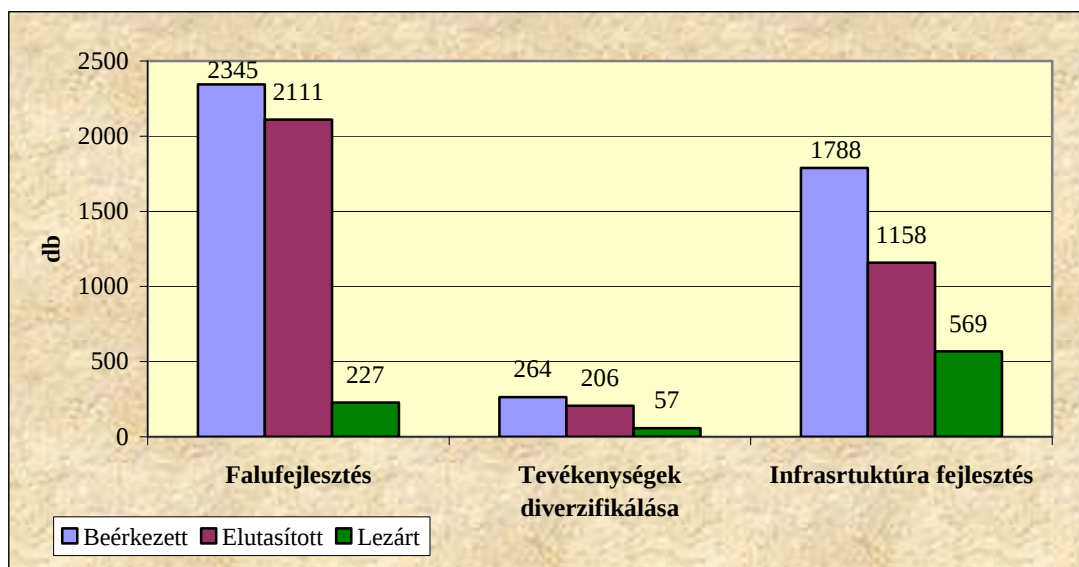
Intézkedések	Forráсарány (%)		
	tervezett ⁶⁹	módosított	megvalósult ⁷⁰
Falufejlesztés és felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése	9	9	9
Tevékenységek diverzifikálása, alternatív jövedelemszerzést biztosító gazdasági tevékenységek	16	1	1
Vidéki infrastruktúra fejlesztése és javítása	12	22	23
I. Prioritás összesen: A vidéki térségek adaptációs képességének erősítése	37	32	33
Mezőgazdasági vállalkozások beruházásainak támogatása	28	38	39
Mezőgazdasági és halászati termékek feldolgozásának és marketingjének támogatása	21	30	28
A szakképzés támogatása	2	0	0
Termelői csoportok felállítása és működtetése	7	0	0
II. Prioritás összesen: Az agrárgazdaság versenyképességének növelése	58	68	67
Agrár-környezetvédelmet és tájfenntartást szolgáló termelési módszerek elterjesztése	4	0	0
III. Prioritás összesen: A környezetvédelem szempontjainak előtérbe helyezése	4	0	0
Technikai segítségnyújtás	1	0	0
Intézkedések összesen	100	100	100

Forrás: VÁTI TII, 2007 adatai alapján saját számítás.

A 12. ábrán látható, hogy az I. prioritás alá tartozó **falufejlesztés** intézkedésre a mindösszesen rendelkezésre álló 3,5 hónap alatt igen nagy számú pályázati anyag érkezett be országos szinten, melynek 90%-át elutasították, döntő részben kerethiányra hivatkozva. A SAPARD Tervben ennél az intézkedésnél nem nevesítettek foglalkoztatási indikátort – ami véleményem szerint a terv hibájaként említhető –, éppen ezért nem lehet annak teljesülését sem vizsgálni.

⁶⁹ Magyarország SAPARD Terve 2000-2006 című dokumentum pénzügyi táblázatai alapján.

⁷⁰ Az MVH 2007. október 2-ai adatbázisa alapján történő kötelezettségvállalás, amely nem tartalmazza a meghíúsult pályázatokat.

12. ábra: A vidéki térségek adaptációs képességének erősítése prioritás alá tartozó intézkedések pályázatainak száma országos szinten
Forrás: VÁTI TII, 2007

A **tevékenységek diverzifikálása** című intézkedésre viszonylag kevés számú pályázat érkezett be egyrészt szintén a rendelkezésre álló idő rövideje (3,5 hónap) miatt, valamint a pályázat összetettsége következtében. A zömében kerethiány miatti elutasítások eredményeként csupán csak a beérkezett pályázatok 22%-át részesítették pozitív döntésben. Annak ellenére, hogy ennek az intézkedésnek az egyik célja volt az alternatív tevékenységek és jövedelemforrások létrehozása a vidéki térségekben, és ezáltal munkahelyek megőrzése és új munkahelyek biztosítása a vidéki népesség számára, mégsem határoztak meg itt sem a célértékeket (FVM, 2000). Ennek ellenére az EMIR monitoring adatbázisból vett reprezentatív minta alapján elmondható, hogy az intézkedés eredményeként az **évenként kötelezően bejelentett teljes munkaidős átlagos állományi létszám átlagosan 6%-kal növekedett.**

Egyazon célkitűzés alá tartozó három intézkedés közül mind nagyságrendileg, mind pedig a beérkezett pályázatok számához viszonyítva a legtöbb pozitív támogatás a **vidéki infrastruktúra fejlesztésénél** történt. Annak ellenére, hogy ez az intézkedés csak közvetetten – az adott vállalkozás versenyképességének növelése által – tud új munkaerőt foglalkoztatni, illetve megtartani, az EMIR adatbázisa alapján **16.199 db munkahelyet**

őrzött meg (tervezett: 40 662 db), és 659 db (tervezett: 559 db) új munkahelyet hozott létre⁷¹.

A Program további két, forrással rendelkező intézkedése (mezőgazdasági üzemek beruházásai, valamint a mezőgazdasági és halászati termékek feldolgozásának és marketingjének támogatása) sokkal inkább hozzájárult a vidéki lakosok foglalkoztatásához, mint az előbb bemutatott három intézkedés.

A **mezőgazdasági üzemek beruházása** volt a SAPARD legnépszerűbb és a legnagyobb forráskerettel rendelkező intézkedése. Társadalmi-gazdasági hatását elemezve a VÁTI megállapította, hogy a Program egyik fő célja – a vállalkozások versenyképességének növelése – teljesült. Az általa megkérdezett – ebben a pályázatban részt vett – gazdálkodók 78%-a számolt be versenyképességének javulásáról, valamint jövedelmének a tervezett értéket meghaladó mértékben történt növekedéséről. A monitoring adatbázisból nyert adatok alapján a támogatott gazdaságok **megőrzött munkahelyeinek száma 19.242 darab, a létrehozott munkahelyek száma pedig 770 darab volt.**

A SAPARD Tervben **mezőgazdasági és halászati termékek feldolgozásának és marketingjének támogatása** című intézkedésnél szintén nem fogalmaztak meg foglalkoztatási indikátorokat. Ennek ellenére az EMIR adatbázisa alapján itt valósultak meg a leghatékonyabban a foglalkoztatási célkitűzések, ugyanis **11.459 db új munkahely jött létre és az egy munkahely létrehozásához felhasznált támogatás ebben az esetben volt a legalacsonyabb (6.054 euró).**

A hazai és az uniós támogatási források térbeli megoszlását elemezve elmondható, hogy az a várt eredménynek megfelelően alakult. Számítani lehetett arra, hogy az ország alföldi régióiba fog kerülni a támogatások nagy része, mivel ezek azok a területek, amelyek agrárjellege országosan leginkább meghatározó. **Összesen 233.163.459 euró került kifizetésre országos szinten – a lekötött összeg 99,8%-a –, melynek majdnem 1/5-e (19%-a) az Észak-Alföldre, míg majdnem 1/4-e (24%-a) pedig a Dél-Alföldre jutott.** A 25. táblázatban látható, hogy közel hasonló arányban történt mindkét régióban a támogatási források intézkedések közötti felhasználása, azonban a Dél-Alföldre jóval több pénz jutott

⁷¹ Meg kell jegyezni, hogy az adatbázis hiányos volta miatt, ezeknek az adatoknak a megbízhatósága a VÁTI szerint nem garantálható.

minden intézkedés – kivéve a tevékenységek diverzifikálását – esetében, aminek oka a déli régió vidékiesebb, agrárosultabb jellege.

25. táblázat: A két alföldi régió SAPARD intézkedéseire kifizetett nemzeti és közösségi támogatások összege, és aránya

Intézkedések	Észak-Alföld		Dél-Alföld	
	összeg (euró)	arány (%)	összeg (euró)	arány (%)
Falufejlesztés és felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése	3 882 013	9	5 372 068	10
Tevékenységek diverzifikálása, alternatív jövedelemszerzést biztosító gazdasági tevékenységek	329 235	1	4 957	0
Vidéki infrastruktúra fejlesztése és javítása	8 851 894	20	11 761 849	21
Mezőgazdasági vállalkozások beruházásainak támogatása	17 291 484	40	20 245 783	36
Mezőgazdasági és halászati termékek feldolgozásának és marketingjének támogatása	12 878 545	30	18 343 507	33
Összesen	43 233 171	100	55 728 164	100

Forrás: VÁTI TII 2007 adatai alapján saját számítás.

A SAPARD Programnak a foglalkoztatás területén elért hatásait elemezve elmondható:

– Általános probléma volt minden intézkedésnél, hogy a célok nem egy logikusan felépített célhierarchiában lettek meghatározva, és ezért a mutatók (ezen belül a foglalkoztatási indikátorok) sem kapcsolhatók ehhez a nem létező struktúrához. Így a begyűjtött indikátorok sokszor nem alkalmasak az egyes célok teljesülésének mérésére. Az egyes intézkedések eredményessége, de az intézkedéseken belüli mutatók teljesülése is éppen ezért változó.

– A SAPARD csak programszinten rögzítette az általa **elvárt foglalkoztatási hatást: 25 ezer megtartott és újonnan létrehozott munkahely a mezőgazdaságban**, illetve, a mezőgazdasági termelés 10% -át érintő korszerűsítés (FVM, 2000).

– A foglalkoztatásra vonatkozó célok megvalósulását értékelő EMIR adatbázisa alapján megállapítható, hogy **a fejlesztések eredményeként létrejött új munkahelyek száma: 12.969 db (ebből részmunkaidős 4.141 db)**, amely az arányosított célérték – 16.500 db – 79%-a úgy, hogy az nem tartalmazza a megtartott munkahelyek számát. Ez az érték véleményem szerint igen jó arálynak mondható. Azonban a monitoring adatbázisban szereplő foglalkoztatási mutató meghatározásának módszere még nem tisztázott, így az adatbázisban szereplő gazdálkodók, vállalkozások közül sokan a teljes vállalkozás

állománybővülését adták meg, nem pedig a fejlesztés hatására létrejött új munkahelyeket. **A csaknem 13.000 új munkahelyből mindössze 770 db jött létre a beruházások támogatása által** (ennek az adatnak a megbízhatósága is megkérdőjelezhető). **A megtartott munkahelyek száma 72.873 db**, ami valószínű, hogy nem a fejlesztés hatására megőrzött munkahelyeket jelenti, hanem legtöbb esetben a kedvezményezettek teljes állományát. Ezek alapján **második hipotézisem** – SAPARD Programra vonatkozó részének – **a helytállósága csak részben bizonyult igaznak**, mivel a rendelkezésre álló adatok pontatlansága alapján nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a Program foglalkoztatási célkitűzései nem valósultak meg.

– Ha azt feltételezzük, hogy az előbb említett adatok helyesek, legalábbis nagyságrendileg helytállóak, és arányában véve annyi megtartott illetve új munkahely jött létre, mint ahogyan a támogatási források eloszlása történt az ország egyes régiói között, akkor az azt jelenti, hogy az **Észak-Alföldön 2464 db új álláshely jött létre, és 13.846 db munkahelyet sikerült megtartania a SAPARD Programnak.**

– **Összességében foglalkoztatási szempontból a Programnak csekély mértékű kedvező hatása volt az Észak-alföldi régiót és az ország egészét illetően** annak ellenére, hogy az eredeti cél a versenyképesség növelése volt, amelynek nem automatikus velejárója a munkahelyteremtés. **A vidék általános problémájára – öregedés, fiatalok elvándorlása, munkanélküliség – csak minimális hatása volt a Programnak egyrészt a szűkös forráskeret, másrészt a támogatott tevékenységek jellegéből, valamint a támogatásra jogosultak (ezen belül is a nyertes) köréből következően.** Ugyanis a források jelentős része nem a gazdatársadalom felzárkózását támogatta, hanem a már tőkeerős vállalkozások modernizációját, illetve infrastrukturális feltételeit.

4.4.2. Vidékfejlesztés 2004-2006 között

Magyarország 2004. május 1-én csatlakozott az Európai Unióhoz, és így jogosulttá vált az EU strukturális alapjainak és a Kohéziós Alapnak a támogatásaira. Ezeknek **az alapoknak az elsődleges célja, hogy** – a gazdasági és szociális kohézió erősítése érdekében – **segítsék a tagállamok, valamint régiók közötti fejlettségi különbségek csökkentését.** A strukturális alapok általános szabályozásáról szóló 1260/1999/EK Tanácsi Rendelet értelmében az alapok igénybevételéhez az 1. célkitűzés hatálya alá tartozó, kevésbé fejlett régiókkal⁷² rendelkező tagállamoknak, így hazánknak is két fejlesztési tervet kellett

⁷² Ahol az egy főre jutó GDP nem éri el a Közösség átlagának 75%-át.

készítenie a 2004-2006-os időszakra vonatkozóan, mivel az Unió az egyes vidékfejlesztési prioritásokat az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EMOGA) két külön szekciójából finanszírozta (OJ, 1999). Az EMOGA Garanciális Szekciójából támogatta a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) intézkedéseit, míg az EMOGA Orientációs Szekciójából pedig az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Operatív Programot (AVOP), mint a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) szerkezetébe illő dokumentumot. Míg az NVT elsősorban a környezetvédelemmel kapcsolatos feladatok megoldását segítette elő, addig az AVOP a foglalkoztatás szempontjából a vidék fenntartható fejlődésének kulcsfontosságú eszköze, éppen ezért a továbbiakban csak ennek a programnak az elért eredményeit elemzem (MÁRTHA, 2005).

Az AVOP a versenyképesebb és fenntarthatóbb agrárszektor (ideértve a mezőgazdaságot, a halászatot és az élelmiszeripart) támogatásával, valamint a vidéki lakosság jövedelemszintjének és munkavállalási lehetőségeinek javítására irányuló integrált vidékfejlesztés előmozdításával segíti elő az NFT stratégiai célkitűzéseinek megvalósítását. A specifikus célkitűzésként a következőket jelölte meg (FVM, 2003):

- A mezőgazdasági termelés és az élelmiszer-feldolgozás versenyképességének javítása.
- A vidék felzárkóztatásának elősegítése.

Hasonlóan a SAPARD Programhoz az AVOP célkitűzései is prioritásokhoz⁷³ kötött intézkedéseken keresztül valósultak meg, és azok teljesülését indikátorok mérték. **Második hipotézisem reálisnak bizonyult** ezen program esetében, **mivel az AVOP foglalkoztatásra vonatkozó programszintű elvárásait** és annak megvalósulását (26. táblázat) **nem sikerült teljesíteni. A létrehozott és megtartott munkahelyek számára vonatkozóan még a kitűzött érték fele sem realizálódott** (ha feltételezzük, hogy 1 db munkahely egyenlő 1 egységnyi AWU-val). **A foglalkoztatási szint 25%-kal romlott vidéken** a 2001-es állapotokhoz mérten és az elvándorlás mérséklődését nemcsak, hogy nem lehetett megfordítani, de még stabilizálni sem, sőt a rendelkezésre álló adatok alapján **tovább folytatódott a vidéki területek elvándorlási folyamata.**

⁷³ Az ide tartozó prioritások a következők: 1. versenyképes alapanyag-termelés megalapozása a mezőgazdaságban; 2. a mezőgazdasági termékek feldolgozásának és értékesítésének fejlesztése; 3. a vidéki térségek fejlesztése.

26. táblázat: Az Agrár-és Vidékfejlesztési Operatív Program összesítő foglalkoztatási indikátorai⁷⁴

Indikátor megnevezése	Tervezett érték (2004-2006)	Megvalósult eredmény
A mezőgazdasági és egyéb diverzifikációs tevékenységek támogatásával létrehozott és megtartott munkahelyek száma, (darab), (FTE, AWU ⁷⁵)	3 500	286,737 FTE 1 657,492 AWU
A foglalkoztatási szint növekedése a vidéki térségekben, % (2001. évi = 100%)	1	-25%
Az elvándorlás mérséklődése a vidéki térségekből, % (2002-2003. évi átlag = 100%)	2	-1%

Forrás: FVM, 2007b:23

A 27. táblázat tartalmazza egyrészt az AVOP azon prioritásainak intézkedéseit, melyekhez foglalkoztatási mutatót határoztak meg, másrészt a program megvalósult 2006. évi és a 2007. évi eredményeit is. A táblázatban szereplő indikátorok megvalósulását vizsgálva egyből feltűnik, hogy vannak olyan mutatók, melyeknél 2006-ra közöltek értékeket, míg a 2007. évre vonatkozóan nem. Sőt a LEADER program esetében a 2006. évi országos szintű mutató értéke magasabb, mint az azt követő évé. Az, hogy a tervezett mutatók értékei konkrétan mire vonatkoznak, a létrehozott vagy a megtartott munkahelyekre, azt a program nem tisztázza. Ebből kiindulva a megvalósult eredményeket sem tudjuk egy tervezett értékhez hasonlítani. Magának a program prioritásainak és a hozzájuk tartozó intézkedéseknek az egymás alá való rendeltsége sem tisztázott. Ezt bizonyítja, hogy míg a versenyképes alapanyag-termelés prioritásra nem, csak az alá tartozó négy intézkedés közül háromra lett foglalkoztatási indikátor tervezve. Ezekből kiindulva úgy vélem, hogy **az AVOP esetében is (haszonlóan a SAPARD-hoz) erőteljes feltételezéssel lehet csak kezelni a foglalkoztatási indikátorokat!** Az 1. prioritás (versenyképes alapanyag-termelés) alá tartozó intézkedések egyikénél sem sikerült pozitív eredményt elérnie. Ezzel szemben a 3. prioritásnak (vidéki térségek fejlesztése), és ez alá tartozó egyes intézkedéseknek (az előbb említett feltételezések közepette) már volt kedvező irányú hozadéka a foglalkoztatási helyzetre. Ezek közül az infrastrukturális beruházások esetén úgy országosan, mint regionálisan a tervezett értékeket sikerült túlteljesíteni, míg a LEADER+ intézkedésnél az Észak-alföldi régió 2006. évi eredményeit értékelhetjük kiemelkedően.

⁷⁴ A táblázat adatai a 2006. december 31-i állapotnak megfelelőek, mivel a 2007-es évről készült jelentés már nem tartalmazza a program összesítő foglalkoztatási indikátorokat.

⁷⁵ FTE mutató a projekt megvalósulása érdekében befektetett összes munkaóra száma. Számítása: A projekt futamideje hetekben/(40 óra/hét). Az AWU (magyarul ÉME) 1800 munkaórának felel meg (MVH, 2008).

27. táblázat: Az AVOP foglalkoztatási indikátorai 2004-2007⁷⁶

Prioritások foglalkoztatási intézkedései	Tervezett érték	Megvalósult eredmény	
		2004-2006	2004-2007
1. Prioritás: Versenyképes alapanyag-termelés megalapozása mezőgazdaságban	-	-	-
1.1. Intézkedés: Mezőgazdasági beruházások támogatása			
a támogatásnak köszönhetően létrehozott vagy megtartott munkahelyek száma (db), munkaerő egyenértékben (FTE, AWU)	2 490	264,9 FTE 1 615,7 AWU	-
1.2. Intézkedés: Halászati ágazat strukturális támogatása			
a támogatásnak köszönhetően létrehozott és megtartott munkahelyek száma (db), munkaerő egyenértékben (FTE, AWU)	180	0,4 FTE 10,7 AWU	-
1.3. Intézkedés: Fiatal gazdálkodók induló támogatása			
a támogatásnak köszönhetően létrehozott és megtartott munkahelyek száma (db), munkaerő egyenértékben (FTE, AWU)	274	31 db 21,4 FTE 31,1 AWU	-
3. Prioritás: Vidéki térségek fejlesztése: a támogatásnak köszönhetően a vidéki térségekben létrehozott és megőrzött munkahelyek száma (db)	500	643	létrehozott:351 megtartott:3591
3.1. Intézkedés: A vidék jövedelemszerzési lehetőségeinek a bővítése			
a támogatásnak köszönhetően létrehozott és megőrzött munkahelyek száma (db), melyből:	260	41,5	létrehozott:74 megtartott:58
- az Észak-Alföld (db)	49	8	létrehozott:14 megtartott:5
3.2. Intézkedés: A mezőgazdasághoz kötődő infrastruktúra fejlesztése			
a támogatásnak köszönhetően létrehozott és megőrzött munkahelyek száma (db), melyből:	100	372	létrehozott:205 megtartott:2650
- az Észak-Alföld (db)	19	23	létrehozott: - megtartott:184
3.4. Intézkedés: LEADER+			
a támogatásnak köszönhetően létrehozott és megőrzött munkahelyek száma (db), melyből:	1 398	217	létrehozott:1 megtartott:167
- az Észak-Alföld (db)	27	130	létrehozott: - megtartott: -

-: nem lett érték meghatározva

Forrás: FVM, 2007b; FVM, 2008

⁷⁶ A táblázat adatai a 2006. és a 2007. december 31-i állapotnak megfelelőek (FVM, 2008).

Összességében az AVOP foglalkoztatási területen elért hatását elemezve elmondható, hogy az sajnos nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A program készítői láthatóan túlzottan nagy elvárásokat támasztottak a foglalkoztatási indikátorokkal szemben. Ennek az lehet az oka, hogy a program indításakor olyan intézkedéseket hirdettek meg első körben, melyek a tőkeerős vállalkozásokat támogatták. Ezek a pályázók (akik közül némelyek egy év során többször is nyerhettek) az elnyert támogatási forrásokból elsősorban olyan modernizációt hajtottak végre, ami élőmunkát szabadított fel, nem pedig megtartott vagy növelt. A pályázati kiírás során vállalt munkaerő-megtartást pedig az agrárium helyzetének a romlására való egyszerű hivatkozással egy módosító szerződés segítségével igen könnyen átléphették mindenféle jogi, vagy pénzügyi következmény nélkül. Azok az intézkedések, amelyek foglalkoztatási szempontból ténylegesen tudtak volna a vidék helyzetén segíteni, azokat túl későn hirdették meg, és a hozzájuk rendelt forrásokat pedig rendkívül alacsony szinten határozták meg. Elmondható, hogy a **vidék foglalkoztatási helyzetének javítása érdekében nem történtek jelentős pozitív irányú változások 2000-hez képest.** Szinte ugyanazokat a hibákat követték el az AVOP pályázati ideje alatt a program megvalósulásáért felelősök, mint azt a SAPARD-nál tették. Ennek feltehetően az lehet az oka, hogy **még mindig nincsen hazánkban egy minimum közép, de jobb esetben hosszú távú agrárstratégia,** amely kijelölné a követendő utat az agráriumban dolgozók, és a stratégia megvalósulásáért felelősök számára.

4.4.3. Új Magyarország Vidékfejlesztési Terv 2007-2013

Magyarországon a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium a 1698/2005/EK Tanácsi Rendelet 15. cikk (2) bekezdésével összhangban elkészítette az „*Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007-2013*”-at úgy, hogy az az ország teljes területére vonatkozik, azaz a NUTS 2 szintjén mind a 7 adminisztratív régiót lefedi (OJ, 2005). A 2006/595/EK Bizottsági Határozat értelmében a Konvergencia célkitűzés keretében a 2007-2013-as időszakban finanszírozásra jogosult mind a hét régió, kivéve a Közép-Magyarországot (OJ, 2006c). Itt ugyanis meghaladja az egy főre jutó GDP az EU-25-ök GDP-jének 75%-át, ezért a regionális versenyképességi és foglalkoztatási célkitűzés hatálya alá esik, és a 2006/597/EK Bizottsági Határozatnak megfelelően átmeneti és egyedi alapon jogosult támogatásra (OJ, 2006d). Az ÚMVP finanszírozását döntően (3/4 részben) az EMVA teremti meg, amely különböző komplex fejlesztések révén a strukturális alapok és a Kohéziós Alap elérhető forrásaival, valamint nemzeti támogatásokkal, kedvezményes

hitelekkel is kiegészülve integrált fejlesztéseket finanszíroz. **Az ÚMVP 2007-2013 közötti megvalósítására rendelkezésre álló közösségi forrás az ÚMFT-nek a 19,5%-át teszi csak ki annak ellenére, hogy hazánk területének több mint 4/5-e vidéki térségnek minősül. Az ÚMVP közvetlen foglalkoztatást generáló intézkedéscsoportjai közül „A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása” (III. intézkedéscsoport), és a „LEADER program” (IV. intézkedéscsoport) közpénzekből való aránya az ÚMVP forrásainak még az 1/4-ét sem éri el (18,7%), ami az ÚMFT 2007-2013-nak a 3,6%-át (897 millió euró) teszi ki (28. táblázat).**

28. táblázat: Az ÚMVP hazai és közösségi forrásainak megoszlása intézkedéscsoportonként

Intézkedéscsoport	Összes forrás (Millió Ft)	Források aránya (%)
I. A mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességének növelése	643 655	45,9
II. A környezet és a vidék fejlesztése	442 464	31,5
III. A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása	187 868	13,4
IV. LEADER program	74 081	5,3
Technikai segítségnyújtás	55 210	3,9
Összesen	1 403 278	100

Forrás: FVM, 2007a

Ez egyrészt azért sajnálatos, mivel ezen intézkedéscsoportok egy részénél nevesítettek csak a foglalkoztatásra vonatkozó indikátorokat, azaz csak ennél a két intézkedésnél lehet majd nyomon követni az ÚMVP vidéki térségekben végbement foglalkoztatási hatásait. Másrészt a vidéki térségekből történő elvándorlás, és annak eredményeként bekövetkező kedvezőtlen társadalmi-gazdasági és környezeti folyamatok tovább fognak folytatódni, és azok az emberek, akik még hajlandóak továbbra is mezőgazdasági tevékenységet folytatni, azok életszínvonala feltehetően csökkenni fog. Úgy vélem, hogy ha hazánk a Közösség fejlettebb tagországai közé szeretne tartozni, akkor **tudomásul kell venni Magyarország minden lakójának, hogy a vidék az a terület, amely eltartja az országot.** Éppen ezért mindaddig, amíg rendelkezésünkre állnak közösségi források, addig legalább az eddiginél jóval nagyobb mértékben, célzottabban, hatékonyabban és stratégiai szemléletben gondolkodva kellene a vidéki térségek számára támogatásokat juttatni. Mindezt addig folytatni, amíg az itt élők fel nem tudnak zárkózni a városi térségekben élők társadalmi, gazdasági életszínvonalához!

Az ÚMVP (29. táblázat) a hét év alatt létrehozandó vidéki munkahelyek számát 14.064 darabban célozta meg. Ezen kívül a „falumegújítás és- fejlesztés” című intézkedés – specifikus indikátorként – a program befejezését követő 5 év átlagában mintegy 20%-kal kívánja csökkenteni a vidéki területekről elvándorlók arányát.

29. táblázat: Az ÚMVP foglalkoztatási indikátort tartalmazó intézkedései

Intézkedések	Munkahelyek száma	
	darab	FTE
Nem mezőgazdasági tevékenységgé történő diverzifikálás	1 100	440
Mikro-vállalkozások létrehozásának és fejlesztésének támogatása	8 307	4 569
A turisztikai tevékenységek ösztönzése	3 197	1 758
A vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások	-	2 110
III. A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása	12 604	8 877
Helyi fejlesztési stratégiák megvalósítása	1 010	-
Hazai és nemzetközi térségek közötti együttműködések	450	20
IV. LEADER program	1 460	20
Összesen	14 064	8 897

Forrás: FVM, 2007a

Amennyiben az **ÚMVP-nek a foglalkoztatás területén** elérendő értékeit összevetjük a hazai vidéki területek foglalkoztatási problémáival, akkor úgy vélem, hogy ezen a téren (a jelenlegi támogatási intézkedéscsoportok közösségi forrásokból való részesedése, a pályázatok elbírálási rendszere mellett) **csak minimális pozitív hozadékra lehet számítani.** Ugyanis **a jelenlegi támogatási rendszer a közösségi források pályázásának jogosultsági kritériumát** a korábbi 2 EUME értékhatárról **felemelte 4 EUME-re, ezzel teljes mértékben kizárta a kis, sőt a közepes gazdálkodói méretekkkel rendelkezők egy részét,** ezáltal sorsukat szinte meg is pecsételte. Ezenkívül **hazánk már régóta megsérti a közösségi pályázatok elbírálásánál érvényesítendő szubszidiaritás elvét,** ugyanis azok bírálatát már nem helyi szinten (MVH irodák), helyi szakemberek végzik, hanem központi szinten döntenek azok sorsáról, a szakma szinte teljes kizárása mellett. Ezáltal teret nyitnak bizonyos érdekek, bizonyos gazdálkodók, gazdálkodói körök előtt, ugyanakkor kizárják a támogatási forrásokra ténylegesen rászorulókat!

Bemutatva ezeknek a közösségi támogatással megvalósult **vidékfejlesztési programoknak** az eredményeit és jövőbeli várható hatásait, úgy vélem, nem számíthatunk jelentősebb pozitív irányú elmozdulásra a vidéki foglalkoztatás területén. A vidékfejlesztési programok

bizonyos mértékben segíthetnek enyhíteni a már meglévő problémákat, de önmagunkban azokat nem tudják orvosolni. Emellett nyilvánvalóvá vált, hogy a mezőgazdaságból az elmúlt években kiszorult munkaerő más nemzetgazdasági ágazatokban való foglalkoztatását – különösen az erősen agrárjellegű térségekben – nem sikerült ez idáig megnyugtatóan megoldani. A kérdés továbbra is az, hogy a jelenlegi támogatási források milyen mértékben tudják enyhíteni a jövőben ezeket a nehézségeket, és ezek mellett még milyen egyéb intézkedésekre lesz szükség. **Ezzel fő hipotézisem bizonyítást nyert.** Úgy vélem, hogy a 2007-2013-as költségvetési időszak előttünk álló néhány évében a már biztosan **rendelkezésünkre álló támogatási forrásokat át kell csoportosítani,** és azokat sokkal ésszerűbben és hatékonyabb módon, az egyéni érdekeket félre téve, és a köz javát szolgálva kell felhasználnunk. Hiszen egyre gyakrabban hallani arról, hogy az Európai Unió nem tudja garantálni a jelenlegi programidőszak lejárta után, hogy agrárpolitikájának ezt a magas szintű támogatási rendszerét fenn tudja tartani. És ha ez a feltevés beigazolódik, akkor vajmi kevés esélye lesz hazánknak arra, hogy felzárkóztassa társadalmát és gazdaságát a közösségi átlaghoz. Éppen ezért nem tartom elegendőnek ezeket programokat abban az esetben, ha nem járul hozzájuk egy jól átgondolt, minimum közép, de ha lehet, akkor hosszú távú, olyan agrárgazdasági és vidékfejlesztési stratégia, amely középpontjában a vidéken élő emberek és a természeti erőforrások megóvása áll!!!

5. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

1. Az **Európai Unió 1997-2007 közötti foglalkoztatási helyzetét befolyásoló egyes társadalmi-gazdasági tényezők szerepének vizsgálata**, különös tekintettel a vidéki térségek foglalkoztatási problémáira.
2. Az **alternatív munkanélküliségi mutatók (U1-U6) 1994-2005-ös időszakra történő kidolgozása és részletes elemzése** országosan, illetve az Észak-alföldi és a Nyugat-dunántúli régiókra vonatkozóan, valamint a mutatósor hazai gyakorlatban történő alkalmazásának indoklása.
3. A **SAPARD és AVOP Programok munkahelyteremtő illetve munkahelymegtartó szerepének** országos és regionális szintű értékelése.
4. **Annak bizonyítása, hogy a mezőgazdaság gazdasági szerepe mellett, a szociális ellátó szerep egyre inkább előtérbe kerül.** Állításomat alátámasztja, hogy a munkanélküliek körében mezőgazdasági tevékenységet végzők aránya országosan és regionális szinten egyaránt növekedett.
5. **Az Észak-alföldi régió foglalkoztatási helyzetének** az országos adatok tükrében végzett átfogó elemzése.

ÖSSZEFOGLALÁS

Disszertációmban a humán erőforrás – ezen belül kiemelve a vidéki munkaerő – foglalkoztatását befolyásoló tényezőket vizsgáltam. **Fő hipotézisem, hogy a vidék foglalkoztatási problémáinak a megoldása nem hárítható egyedül a mezőgazdaságra, annak orvoslására az ágazat rendelkezésre álló nemzeti és közösségi szintű mezőgazdasági és vidékfejlesztési források önmagukban nem elegendőek.**

Kutatásmódszertani szempontból értekezésemben **a multidiszciplináris** (közgazdasági, jogi, demográfiai) **megközelítést és a komparatív elemzést helyeztem előtérbe.**

Munkám **széleskörű hazai (AKI, KSH) és külföldi (EUROSTAT, IMF, OECD) statisztikai adatbázisra** támaszkodik.

Értekezésem mondanivalóját a dolgozat elején kijelölt **célkitűzéseimnek megfelelően** foglalom össze:

Először: Kutatásom elméleti megalapozásaként a közgazdaságtan iskoláinak – a 19. század elejétől egészen napjainkig terjedő – a foglalkoztatással kapcsolatos nézeteit hasonlítottam össze, melyet kiegészítettem a globalizáció hatásainak elemzésével. (A közelmúltban kibontakozott globális pénzügyi és gazdasági válság kérdéseivel nem foglalkoztam). Úgy gondolom, hogy a globális versenyt olyan tényként kell kezelni, amely számos negatív tényező ellenére pozitív lehetőségek forrása is egyben. Az európai vállalkozások és munkavállalók alkalmazkodó-képességének javítását megfelelő **állami intézkedésekkel kell támogatni.**

Másodszor: Megállapítható, hogy **az Európai Unió foglalkoztatási helyzete több tekintetben kedvezőtlenebb nemcsak az USA, hanem Japán hasonló adataihoz képest is.** A kedvezőtlen jellemzők a következők:

- Társadalma, kiváltképpen a vidéki területek lakossága jelentősen öregszik.
- Sztenderd munkanélküliségi rátája átlagosan 2-3 százalékponttal magasabb (ez az érték a vidéki térségekben nagyobb), melyen belül a hosszú távú munkanélküliek részesedése igen jelentős, valamint az alacsony képzettségi szinttel rendelkezők aránya is magas.
- Foglalkoztatási rátája átlagosan 5 százalékponttal alacsonyabb, melynek értéke vidéken még további 5 százalékponttal kevesebb. Míg a részmunkaidőben dolgozók százalékos részesedése az összes foglalkoztatotton belül hasonló értéket mutat az

amerikai adatokkal, addig az időskorúak foglalkoztatása 17 százalékponttal alacsonyabb.

- Munkatermelékenységi mutatói rendre az USA értékeinek 75-85%-át teszik ki.
- Alacsony a K+F-re, az ICT-re valamint az innovációra történő ráfordítások szintje, a lakosság létszámához viszonyítva alacsony a magasan kvalifikált kutatók száma.

Harmadszor: Az elmúlt 15 év hazai foglalkoztatáspolitikáját értékelve legelőször is azt kell megállapítani, hogy Magyarország, és ezen belül az Észak-alföldi régió foglalkoztatási helyzete nem változott érdemben:

- A foglalkoztatási szint növekedése 2001-ben megtört, és még 2007-ben sem tudta elérni az 1992-es állapotot – melyhez jelentős részben hozzájárult az alacsony képzettségűek, a 15-24 évesek és az 55-64 évesek kismértékű foglalkoztatása –, míg a munkanélküliség értéke már azt közelíti.
- A gazdaságilag nem aktívak aránya csak minimálisan csökkent, sőt az Észak-Alföldön az aktív korúaknak már a 33%-át teszi ki.
- A munkaerő mobilitási hajlandósága továbbra is alacsony. Az új foglalkoztatási formák alkalmazásának hiánya nagymértékben rontja az ország és azon belül a Régió foglalkoztatás-bővítési esélyét. A munkaerőpiac merevségének csökkentése is szükséges ahhoz, hogy a gazdasági növekedés jobb hatást gyakoroljon a foglalkoztatásra, ezért a távmunka és a részfoglalkoztatás nagyobb arányú elterjedésének – elsősorban vidéken – jelentős pozitív hozadéka lenne.
- A nemzetközi élvonalhoz viszonyítva jelentős mértékű lemaradás tapasztalható a K+F és az innovációs beruházások területén, valamint a munkatermelékenységben (25-60%).

Negyedszer: A mezőgazdaság egyre kisebb mértékben tud hozzájárulni az egyéni gazdaságok eltartó- és megtartó-képességéhez, ezért egyre többen kényszerülnek feladni gazdálkodásukat. Egyes gazdálkodók tevékenység-diverzifikációval és a „több lábon állással” próbálkoznak.

Ötödször: Sajnos az eddigi hazai vidékfejlesztési programok nem váltották be a hozzájuk fűződő reményeket, és várhatóan **az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program sem fogja tudni jelentős mértékben orvosolni a vidéki térségek igen összetett foglalkoztatási problémáját.**

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Hazánk területének több mint 4/5-e vidéknek minősül. A város is és a vidék is szerves része országunknak, éppen ezért úgy gondolom, hogy mindegyiket úgy kell fejleszteni, hogy a vidék ne jelentsen, vagy ne kínáljon jelentősen más életminőséget az ott lakóknak, mint a város. Ebből adódóan: ha elfogadjuk azt a célt, hogy a vidéki lakosság minél nagyobb hányada helyben maradjon, munka- és érvényesülési lehetőségekkel rendelkezzen, megőrizze a természeti környezetet és a tájat, a történelmi hagyományokat, és tegye ezt lényegében hasonló életfeltételekkel, mint a városi lakosság, akkor ezt jelentős, felzárkózást segítő pénzügyi forrásokkal és egyéb eszközökkel szükséges támogatni. A felzárkózást elősegítő intézkedésekre az ország minden vidéki térsége, differenciált mértékben ugyan, de rászorul. Az Észak-alföldi régió, mint hazánk második legnagyobb agrárpotenciállal rendelkező, és az országos munkanélküliségi átlag kétszeresével küszködő térsége, különösen rászorul nemcsak a vidékfejlesztési, hanem minden egyéb olyan támogatásra, beruházásra, amely munkahelyteremtéssel illetve munkahelymegtartással jár. **Éppen ezért, ebben a térségben a munkahelyteremtésnek és -megőrzésnek kell a legfontosabb célkitűzéssé válni a jövőben. Ehhez sürgetően szüksége van hazánknek egy – lehetőleg megyei szintre lebontott – agrárgazdasági és vidékfejlesztési (legalább) középtávú stratégia kialakítására, melynek középpontjába a vidéki lakosság foglalkoztatását, illetve a vidék munkahelymegtartó és -teremtő képességét kell állítani.**

A vidék (ezen belül kiemelve a Régiót) kedvezőtlen foglalkoztatási helyzetét csak súlyosbítja, hogy a zömében falvakban lakó népesség nagy része képzetlen, ami pedig alapvető akadályát jelenti annak, hogy munkát találjon. Éppen ezért **a foglalkoztatási problémák megoldásának első lépése az oktatás kell, hogy legyen.** Oktatási rendszerünk olyan radikális változtatására lenne szükség, amely nemcsak a tárgyi ismeretek magas szintjének megszerzésére szorítkozna, hanem az alapvető etikai és kulturális műveltséggel megalapozott, innováció orientált is lenne. Így az a piaci verseny feltételeinek megfelelő, azokat mennyiségi és minőségi (megfelelő elméleti képzettséggel és gyakorlati tapasztalattal rendelkező) kritériumokban kielégítő munkavállalókat tudna képezni. Továbbá a vidéki területen élő **gazdálkodók folyamatos szakképzését is meg kell szervezni. Tudatosítani kell a lakosságban az élethosszig tartó tanulás szükségességét,** és ennek feltételeit is meg kell teremteni. Ezen reformlépések nélkül hazánkban és a

Régióban is továbbra is újra fog termelődni a szegény, tanulatlan réteg. Mindemellett csökkenni fog lakónépességünk, ezért a disszertációban említett **népesedési modell gyakorlatban történő bevezetését is megfontolandónak tartanám.**

A mezőgazdasági termelők – elsősorban az egyéni gazdálkodók – a szektorban jelentkező globális verseny hatásaként egyre inkább kiszolgáltatottá válnak a feldolgozóiparral és a kereskedelemmel szemben. Ez tükröződik bizonyos értelemben a megtermelt mezőgazdasági (nyers) termékek (gabona, tej, hús, étolaj), és az azokból származó, kész élelmiszerek árarányaiban. Ezzel **a helyi termelést mesterségesen leértékelik.** Ez ellen a harcot hazánkban csak a **szövetkezés előtérbe helyezésével**, és a következő nézetnek nemcsak az elterjesztésével, hanem minél előbb a gyakorlatban történő alkalmazásával lehetne kivédeni: **A HELYBEN ELŐÁLLÍTOTT TERMÉKEK MINÉL NAGYOBB HÁNYADÁT, HELYBEN FELDOLGOZNI ÉS ÉRTÉKESÍTENI!** Ezt a helyi lakossággal és az önkormányzatokkal minél előbb meg kell értetni, amihez az oktatási rendszerünk korábban említett reformja biztosítaná az első lépést.

A komparatív előnyök (földrajzi, természeti, gazdasági) kihasználása nélkül nincs esélye a vidéknek! Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy *„a föld és a víz az alapja mindennek”*, és minden egyes négyzetméternyi földnek van haszontermő-képessége. Az, hogy abból mennyit tudunk hasznosítani, az elsősorban, de természetesen nem kizárólag az adott térség lakosságának képzettségi színvonalától függ!

A jelenlegi vidékfejlesztési támogatási rendszerünket módosítani szükséges: ugyanis az gyakorlatilag kizárja forrásaiból a kisgazdálkodókat és nem ösztönözi őket innovációra, megsérti a pályázatok bírálataival kapcsolatos szubszidiaritás elvét, végül, de nem utolsósorban nem, vagy csak csekély mértékben járul hozzá a vidéki népesség megtartásához és eltartásához.

Összességében véve: ha hazánkban a foglalkoztatás, s ezen belül különösen a vidéki foglalkoztatás terén érdemi előrelépést akarunk elérni, akkor nemcsak az előbb említettek megfontolását és megvalósítását tartom fontosnak, hanem nemzeti és térségi szinten egyfajta szemléletbeli, gondolkodásbeli és tettekben is megnyilvánuló, ésszerű, megfontolt és előre mutató változtatások sorozatát tartom szükségesnek.

IRODALOMJEGYZÉK

1. ADLER J. (2004): A 45 éven felüliek foglalkoztatása és továbbképzése. 25, Munkaügyi Szemle, 48. évf. 7-8. sz. 43-48l.
2. ÁFSZ (2008): Nyilvántartott pályakezdő álláskeresők főbb adatai a 2000. évtől. Állami Foglalkoztatási Szolgálat Észak-alföldi Regionális Munkaügyi Központ. http://earmk.afsz.hu/engine.aspx?page=earmk_palyakezdok
3. AUGUSZTINOVICS M. (2005): Népeség, foglalkoztatottság, nyugdíj. Közgazdasági Szemle, LII. évf., 2005. május 429–447.
4. BALCEROWICZ L. (2004): Real convergence from the accession countries perspective. Presentation for the fifth. Brussels. Economic Forum, 22-23. April
5. BARANYI K. (2004): Népesedési modell. Nemzeti Pedagógus Műhely. Budapest, 2004.12.01.
6. BERDE CS. (2003): Menedzsment a mezőgazdaságban. Vezetési módszerek és sajátosságok. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
7. BORBÉLY SZ. – BARRETO J. (2004): Esély az EU-ban: előtérben a foglalkoztathatóság és foglalkoztatás. Magyar Szakszervezetek Európai Integrációs Bizottsága, 2004. február <http://mathom.dura.hu/mszeib/kiadvanyok/konyv/konyv.htm>
8. BORKÓ T. – FODOR K. – OSZLAY A. (2007): Törésvonalak az Európai Unió költségvetési forrásaiban, a 2007-2013 pénzügyi keretmegállapodás kapcsán. Munkafüzet 20. ICEG European Center, 2007. június 30.
9. BÖGEL GY. (2007): Az innováció vándorlása. Közgazdasági Szemle. LIV. évf., 2007. szeptember 757-773.
10. BREGGER, J. E. – HAUGEN, S. E. (1995): BLS introduces new range of alternative unemployment measures. Monthly Review, October 1995. 19-26.
11. COPUS, A. – HALL, C. – BARNES, A. – DALTON, G. – COOK, P. – WEINGARTEN, P. – BAUM, S. – STANGE, H. – LINDNER, C. – HILL, A. – EIDEN, G. – MCQUAID, R. – GRIEG; M. – JOHANSSON; M. (2006): Study on Employment in Rural Areas (SERA), European Commission, Directorate General for Agriculture, May, 2006. http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/sera_report.pdf
12. CSER J. (2003): SAPARD Program. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest
13. EC (2005): Jobs, Jobs, Jobs Creating more employment in Europe, Report of the employment Taskforce chaired by Wim Kok, November 2003. European Commission. http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2004/ke5703265_en.pdf
14. EC (2006): Directorate-general for agriculture and rural development, Rural development in the European Union, Statistical and economic information, August 2006. European Commission. http://bookshop.europa.eu/eubookshop/FileCache/PUBPDF/KF7606335ENC/KF7606335ENC_002.pdf
15. EC (2007): Employment in Europa 2007. Statistical Annex. European Commission. http://ec.europa.eu/employment_social/employment_analysis/eie/eie2007_annex_en.pdf
16. EUROPÄISCHER RAT (1994): Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Tagung, am 9-10. Dezember 1994. in Essen http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/de/ec/SN300-X.DE.htm
17. EUROPÄISCHER RAT (1997a): Schlussforderung des Vorsitzes. Tagung des Europäischen Rates, am 16-17. Juni 1997. in Amsterdam http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/de/ec/032d0006.htm
18. EUROPÄISCHER RAT (1997b): Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Sondertagung des Europäischen Rates über Beschäftigungsfragen, am 20-21. November 1997. in Luxemburg http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/de/ec/00300.D7.htm
19. EUROPÄISCHER RAT (2000a): Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Tagung am 23-24. März 2000. in Lissabon

- http://www.consilium.europa.eu/cms3_applications/Applications/newsRoom/loadBook.asp?targ=2001&infoTarget=before&bid=76&lang=4&cmsID=347
20. EUROPÄISCHER RAT (2000b): Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Tagung am 7-9. Dezember 2000. in Nizza
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/de/ec/00400.%20ann.d0.htm
 21. EUROPÄISCHER RAT (2001a): Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Tagung am 23-24 März 2001. in Stockholm
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/de/ec/ACF191B.html
 22. EUROPÄISCHER RAT (2001b): Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Tagung am 15-16 Juni 2001. in Göteborg
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/de/ec/00200-r1.d1.pdf
 23. EUROPÄISCHER RAT (2002): Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Tagung am 15-16. März 2002. in Barcelona
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/de/ec/71067.pdf
 24. EUROPÄISCHER RAT (2003): Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Tagung am 20-21. März 2003. in Brüssel
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/de/ec/75146.pdf
 25. EURÓPAI TANÁCS (2005a): Elnökségi Határozatok. Brüsszel, 2005. 03. 22-23.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/HU/ec/84345.pdf
 26. EURÓPAI TANÁCS (2005b): Elnökségi Határozatok. Brüsszel, 2005. 06. 16-17.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/HU/ec/85356.pdf
 27. EURÓPAI TANÁCS (2006): Elnökségi Határozatok. Brüsszel, 2006. 03. 23-24.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/HU/ec/90121.pdf
 28. EURÓPAI TANÁCS (2007): Elnökségi Határozatok. Brüsszel, 2007. 12. 14.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/HU/ec/97676.pdf
 29. EUROSTAT (2008a): European Commission. EUROSTAT home page. Population and social conditions.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572592&_dad=portal&_schema=PORTAL
 30. EUROSTAT (2008b): European Commission. EUROSTAT home page. Economy and finance.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136173,0_45570701&_dad=portal&_schema=PORTAL
 31. EUROSTAT (2008c): European Commission. EUROSTAT home page. Agriculture and fisheries.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL
 32. ÉARFÜ (2008a): Az Észak-alföldi régió stratégiai programja 2007-2013. Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség, Debrecen, 2008. március 28.
http://www.eszakalfold.hu/uploads/file/Strategia/EAR_Strategia_0804.pdf_20080421_092113.pdf
 33. ÉARFÜ (2008b): Az Észak-alföldi régió területfejlesztési operatív programja 2009-2010. Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség, Debrecen, 2008. augusztus 6.
http://www.eszakalfold.hu/uploads/file/EARTOP/EARTOP_080806_EARFT_ulesre.pdf
 34. FALUSINÉ SZIKRA K. (2001): Munkanélküliség és diplomás túltermelés. Közgazdasági Szemle, XLVIII. évf. 2001. november. 950–964.
 35. FÁRI L. szerk. (2006): Termelékenység, foglalkoztatás, szegénység - A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 2004. évi Foglalkoztatási Világjelentését megalapozó tanulmányok vitája konferencián elhangzott előadások anyagai: Budapest, 2004. május 17-18. Budapest, Nemzeti ILO Tanács

36. FARKAS P. (2007a): A közgazdasági elméleti iskolák a foglalkoztatásról, különös tekintettel a globalizáció hatásaira, 1. rész, Munkaügyi Szemle, 51. évf., 9. sz. 26-30.
37. FARKAS P. (2007b): A közgazdasági elméleti iskolák a foglalkoztatásról, különös tekintettel a globalizáció hatásaira, 2. rész, Munkaügyi Szemle, 51. évf., 10. sz. 27-31.
38. FAZ (2008a): Zeit- und Teilzeitarbeit auf dem Vormarsch: Jeder vierte hat keinen „normalen“ Job mehr. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 09.09.2008.
<http://agbs.fazjob.net/s/Rub0E9EEF84AC1E4A389A8DC6C23161FE44/Doc~E22BE5A1CE29F4D0E9A0C6877EAF89D83~ATpl~Ecommon~Scontent.html>
39. FAZ (2008b): Finanzkrise könnte 210 Millionen Jobs kosten. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 21.10.2008.
<http://www.faz.net/s/RubC43EEA6BF57E4A09925C1D802785495A/Doc~E8C01D0F67A6F44CD9CCAD528AD2ABACA~ATpl~Ecommon~Scontent.html>
40. FAZEKAS K. – TELEGDY Á. (2007): Labour market trends in Hungary. In: The Hungarian Labour Market (review and analysis) Institute of Economics Szerk.: FAZEKAS K. – KÉZDI G. (2007): Hungarian Employment Foundation, Budapest
41. FEHÉR A. – DORGAI L. (1998): A vidék eltartó-képességének stabilizálása, regionális összefüggései. MTA Agrártudományok Osztálya, Budapest. 7-43.
42. FEHÉR A. (2005): A vidékgazdaság és a mezőgazdaság. Agroinform Kiadó, Budapest
43. FORGÁCS Cs. (2006): A mezőgazdasági kistermelők jövője az átalakuló mezőgazdasági piacokon. Gazdálkodás, 50. évf. 6. sz. 29-41.
44. FORGÁCS Cs. (2008): Csak azért mert kicsi, még hasznos a társadalomnak. (A mezőgazdasági kistermelők versenyképességéről) A falu, 13. évf. 1. sz. 17-39.
45. FÓTI J. – LAKATOS M. (2004): Foglalkoztatottság és munkanélküliség (információk a magyarországi censzusok eredményeiből). 1. A munkaerőpiac múltja, jelene. Országos Foglalkoztatási Alapítvány Kht., Budapest
46. FÓTI J. – LAKATOS M. (2006): Foglalkoztatottság és munkanélküliség (információk a magyarországi censzusok eredményeiből). 6. A munkaerőpiac változásai 2001 és 2005 között. Országos Foglalkoztatási Alapítvány Kht., Budapest
47. FREY M. (2004): Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest
48. FRIEDMAN, M. (1970): A Theoretical Framework for Monetary Analysis. In: Journal of Political Economy, Vol. 78, No. 2. (Mar.-Apr., 1970), pp. 193-238.
49. FVM (2000): Magyarország SAPARD Terve 2000-2006. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest
50. FVM (2003): Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP). Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, 2003. december 16-i változat. Budapest
51. FVM (2007a): Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 2007–2013 (Foglalkoztatás és növekedés). Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest
52. FVM (2007b): Jelentés az Európai Bizottság számára az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program 2006. évi megvalósításáról. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Agrár- és Vidékfejlesztési Főosztály, Budapest, 2007. május7.
53. FVM (2008): Jelentés az Európai Bizottság számára az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program 2007. évi megvalósításáról. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Agrár- és Vidékfejlesztési Főosztály, Budapest, 2008. június 25.
54. GÁBOR R. I. (1990): A munkagazdaságtan alapjai. II. füzet. A munkaerőpiac makroökonómiája. BKE Emberi Erőforrás Tanszék, 1990. augusztus 31.
55. GÁBOR R. I. (1998): „Reményvesztett dolgozók” a fejlett piacgazdaságokban. Közgazdasági Szemle. XLV. évf., 1998. április 370-378.
56. GÁBOR R. I. szerk. (2005): A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. Összegzés és javaslatok. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2005. augusztus 15.

57. GÁCS J. (2005a): A lisszaboni folyamat: rejtélyek, elméleti problémák és gyakorlati nehézségek. KTI/IE Műhelytanulmányok 2005/1.
58. GÁCS J. (2005b): Az EU által inspirált foglalkoztatáspolitikai makrogazdasági feltételei. In: A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. In: Nemzeti foglalkoztatáspolitikai és európai prioritások. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2005. augusztus 31.
59. GALSAI P. (1982): A munkaerőpiac szerkezet és működése Magyarországon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
60. GÁTHY A. – KUTI I. – SZABÓ G. (2006): Fenntartható fejlődési politikák és stratégiák az Európai Unióban. In: Bulla M. – Tamás P. szerk. (2006): Fenntartható fejlődés Magyarországon. Jövőképek és forgatókönyvek. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 165-194.
61. GORDON R. J. (1991): U.S. Stabilization Policy: Lessons from the Past Decade. In: World Economic Growth. Case Studies of Developed and Developing Nations. Ed. Arnold C. Habegger. ICS Press. San Francisco, California
62. GULYÁS L. szerk. 2008: Ne a munkanélküliséget, a munkát támogasd! Tanulmányok a HRM és a munkaerőpiac témaköréből 1998-2008. EETOSZ-VIKEK, Budapest
63. GV (2007): Verseny és termelékenység. Irodalmi áttekintés. Gazdasági Versenyhivatal, Budapest, 2007. június 12.
64. HALMOS CS. (2006): Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája. Alkotmányos Európa sorozat. Uniós füzetek 3. Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar
65. HAMZA E. (2003): Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben. – Uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása. Agrárgazdasági Tanulmányok, 4. sz. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest
66. HAMZA E. (2008): A mezőgazdasági jövedelmek kiegészítésének lehetőségei. Agrárgazdasági Tanulmányok, tervezet. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
67. HAMZA E. – MISKÓ K. – TÓTH E. (2001): Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkaerő-piaci helyzetére (1999-2000). Agrárgazdasági Tanulmányok, 2001. 2. szám, Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest
68. HORVÁTH Z. (2007): Kézikönyv az Európai Unióról. Hetedik, átdolgozott, bővített kiadás. Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest
69. HUGHES, G. – MCCORMICK, B. (1990): Measuring unemployment and cyclical participation in the British labour market. Scandinavian Journal of Economics, 92. évf. 2. sz. 247–269.
70. IGLÓI G. (2006): Az első Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program működésének értékelése. Doktori (PhD) értekezés, Gödöllő
71. ILO (1982): Resolution concerning statistics of the economically active population, employment, unemployment and underemployment, adopted by the Thirteenth International Conference of Labour Statisticians. The Thirteenth International Conference of Labour Statisticians. October
72. ILO (1995): World employment 1995. International Labour Office, Geneva http://books.google.hu/books?hl=hu&id=ea9mPlsazP0C&dq=world+employment+report+1995&printsec=frontcover&source=web&ots=tfm1oFAYGj&sig=THZVacl903auIGRzCZoB9gUwIs&sa=X&oi=book_result&resnum=4&ct=result#PPA5,M1
73. ILO (2006): Global employment trends. Brief, 2006. January. International Labour Office <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/getb06en.pdf>
74. ILO (2008): Global employment trends. Brief, 2008. January. International Labour Organization <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/get08.pdf>
75. IMF (2003): World Economics Outlook, April 2003. Chapter 4: Unemployment and Labour Market Institutions. International Monetary Fund. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2003/01/pdf/chapter4.pdf>

76. KATONÁNÉ KOVÁCS J. (2006): Az agrár-környezetvédelem és a vidékfejlesztés összefüggései az Európai Unióhoz történő csatlakozás tükrében. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen
77. KAPRONCZAI I. szerk. (2003): A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
78. KEREKES G. (2007): Alternatív munkanélküliségi mutatók. Munkaügyi Szemle, 51. évf., 9. sz. 18-31.
79. KEREKES G. (2008): Alternatív munkanélküliségi mutatók. Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet, Budapest
80. KERTESI G. – VARGA J. (2005): Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. Közgazdasági Szemle, LII. évf. 2005. július–augusztus. 633–662.
81. KESZTHELYI SZ. (2007): A teszüzemi információs rendszer 2006. évi eredményei. Agrárgazdasági Információk. 5. sz. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
82. KESZTHELYI SZ. (2008): A teszüzemi információs rendszer 2007. évi eredményei. Agrárgazdasági Információk. 4. sz. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
83. KEYNES, J. M. (1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
84. KOMMISSION DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN (2006): Mitteilung der Kommission an den Rat und das Europäische Parlament: Arbeitsplätze in ländlichen Gebieten: Schließen der Beschäftigungslücke, Brüssel, 21.12.2006.
http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/com857_de.pdf
85. KONCZ G. (2008): A régió gazdasága. In: Baranyi B. szerk. (2008): A Kárpát-medence régiói 8. Észak-Alföld. MTA, Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest
86. KUTASI J. – TÓTH L. (2007): Foglalkoztatási ráta magasabb annál, mint amilyennek hisszük. Munkaügyi Szemle, 51. évf. 9. sz. 18-31.
87. KSH (2001a): Népszámlálás. 7. Foglalkozási és napi ingázási adatok. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/07/tables/load1_2.html
88. KSH (2001b): Népszámlálás. 6. Területi adatok. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/06/index.html>
89. KSH (2004): Magyarország mezőgazdasága, 2003. Gazdaságszerkezeti összeírás. I-II. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
90. KSH (2006a): A munkaerő-felmérés regionális idősorai 1992-2006. Központi Statisztikai Hivatal, Életszínvonal- és Emberierőforrás-statisztikai Főosztályának Munkaügyi-statisztikai Osztálya, Budapest, Statisztikai Tükör, I. évf. 85. sz. 2007. november 6. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/regmerofelm/regmerofelm06t.pdf>
91. KSH (2006b): Mikrocenzus 2005. A népesség és a lakások jellemzői. 1.1. Demográfia. 1.1.6. A népesség fontosabb korcsoportok és nemek szerint 1870-2005. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest http://www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/kotetek/02/tables/load1_1_6.html
92. KSH (2006c): A munkaerő-felmérés módszertana 2006. Statisztikai módszertani füzetek, 46. sz. Központi Statisztikai Hivatal, Életszínvonal- és Emberierőforrás-statisztikai Főosztályának Munkaügyi-statisztikai Osztálya, Budapest <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/munkfelmmmod.pdf>
93. KSH (2006d): Mikrocenzus, 2005. 9. Iskolázottsági adatok. 1. Összefoglaló adatok. 1.4. A 15 éves és idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség, korcsoport és nemek szerint, 1920-1960, 1980-2005. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest http://www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/kotetek/09/tables/load1_4.html
94. KSH (2006e): Mikrocenzus, 2005. 3. A foglalkoztatottak jellemzői. 1. Összefoglaló adatok. 1.1.5. A foglalkoztatottak nemzetgazdasági ág, kiemelt ágazat és korcsoport szerint. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

- http://www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/kotetek/03/tables/load1_1_5_4.html
95. KSH (2006f): Mikrocenzus, 2005. 3. A foglalkoztatottak helyzete. 1. Összefoglaló adatok. 1.1.6. A foglalkoztatottak nemzetgazdasági ág, kiemelt ágazat és legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
http://www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/kotetek/03/tables/load1_1_4_4.html
96. KSH (2006g): Magyarország mezőgazdasága, 2005. Gazdaságszerkezeti összeírás. I-II. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
97. KSH (2006h) Mikrocenzus, 2005. 3. A foglalkoztatottak helyzete. 3.1.18. A 15 évnél idősebb, nem foglalkoztatott népesség mezőgazdasági munkavégzés szerinti. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
http://www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/kotetek/03/tables/load3_1_18.html
98. KSH (2006i): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye statisztikai évkönyv, 2005. Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, Debrecen
99. KSH (2006j): A régió gazdasága és versenyképessége – Észak-Alföld. Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, Debrecen
100. KSH (2007a): Munkaerő-piaci helyzetkép, 2006. Központi Statisztikai Hivatal, Életszínvonal- és Emberierőforrás-statisztikai Főosztályának Munkaügyi-statisztikai Osztálya, Budapest
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz06.pdf>
101. KSH (2007b): Foglalkoztatottság és kereseti arányok (1998-2005). Központi Statisztikai Hivatal, Munkaügyi adattár, Budapest
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/foglkeres/foglkeres05.pdf>
102. KSH (2007c): Az oktatás strukturális változásai az Észak-Alföldön 1990-2005. Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, 2007. június
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecenokt05.pdf>
103. KSH (2008a): Munkaerő-piaci helyzetkép, 2007. Központi Statisztikai Hivatal, Életszínvonal- és Emberierőforrás-statisztikai Főosztályának Munkaügyi-statisztikai Osztálya, Budapest, Statisztikai tükör, II. évf. 7. sz.
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz07t.pdf>
104. KSH (2008b): Létszám és kereset a nemzetgazdaságban. Gyorstájékoztató. 52. szám Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2008. január
105. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/gyor/let/let20801.pdf>
106. KSH (2008c): Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer, Gazdasági Aktivitási Kérdőív és adatbázis. Központi Statisztikai Hivatal, Életszínvonal- és munkaügyi-statisztikai főosztály, Budapest
107. KSH (2008d): Az adatokat a KSH Mezőgazdasági és környezeti statisztikai főosztálya bocsátotta rendelkezésemre, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
108. KSH (2008e): Magyarország mezőgazdasága, 2007. Gazdaságszerkezeti összeírás. I-II. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
109. KSH (2008f): Munkaerő-piaci folyamatok az Észak-Alföldön, 2000-2007. Statisztikai Tükör, II. évf. 135.sz. 1-6.
110. KSH (2008g): Az Észak-alföldi kistérségek fontosabb adatai, 2007. Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága Debrecen, 2008. november
111. KSH (2008h): A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei. Változások a rendszerváltozástól napjainkig. Központi Statisztikai Hivatal Szegedi Igazgatósága Szeged, 2008. december
112. KSH (2008i): Kutatás és fejlesztés 2007. Központi Statisztikai Hivatal Budapest
113. LÁCZAY M. (2008): Rendszerváltó generációk vagy elitek vizsgálata egy régió mezőgazdaságában. Habilitációs eljárás tézisei. Debreceni Egyetem, Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Debrecen

114. LÁSZLÓ GY. (1997): Emberi erőforrás gazdálkodás és munkaerőpiac. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs
115. LÁSZLÓ GY. (2001): A foglalkoztatáspolitikai általános céljai és eszközei. (oktatási anyag), Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, Pécs
116. LUKÁCS G. S. (2004): A vidékfejlesztés kézikönyve. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
117. MAÁCS M. – KÓNYA E. (2004): Új vidékfejlesztési politika az Európai Unióban 2007 és 2013 között. A falu, XIX. évf. Tél 53-60.
118. MANKIW, N. G. (2002): Makroökonómia. Osiris Kiadó, Budapest
119. MÁRTHA B. (2005): Az AVOP és az NVT prioritásainak vizsgálata a foglalkoztatáspolitikai szemszögből. In: Verseny élesben, Mosonmagyaróvár (CD melléklet)
120. MARTIN, H. P. – SCHUMANN, H. (1998): A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Perfekt Pénzügyi és Szakoktató és Kiadó Rt., Budapest
121. MÁTYÁS A. (1984): A polgári politikai gazdaságtan napjainkban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
122. MEADOWS, D. H. – MEADOWS, D. L. – RANDERS, J. – BEHRENS W. W. III. (1972): The Limits to Growth, Universe Books, New York
123. MEYER D. – SOLT K. (1999): Makroökonómia. AULA Kiadó Kft., Budapest
124. MK (2000): 1040/2000. (V.31.) Kormány határozat a 2000. évi foglalkoztatáspolitikai irányelvekről. (A Magyar Köztársaság 2000. évi Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterve) (1062/2001. (VI.26.) Kormány határozat 1. pontja hatályon kívül helyezett. Magyar Közlöny, 2000. év 52. sz. 3075-3096.
125. MK (2004): 2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról. Magyar Közlöny, 2004. év 200. sz. 15571-15578.
126. MK (2007): 311/2007. (XI.17.) Kormányrendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról. Magyar Közlöny, 2007. évi 156. szám, 11170-11180.
127. MTA KTI (2005): A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2005. augusztus 31.
128. MTA TKI (2007): Az Új Magyarország Fejlesztési Terv Operatív Programjainak horizontális ex-ante értékelése. 2/2. kötet: Részletes elemzések. Magyar Tudományos Akadémia Társadalomkutatási Intézet, Budapest, 2007. február 20.
129. MVH (2008): HE-21 monitoring bázisadatok. Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal, Budapest
130. NAGY A. (2006): Családi alapon működő mezőgazdasági vállalkozások (családi gazdaságok) ökonómiai elemzése. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen
131. NAGY É. (2004): A munkaerőpiaci diszkrimináció vizsgálata Magyarországon és az Európai Unió országaiban. Kutatási Fórum 2004, január 15-17.
132. NAGY J. (2005): Magyarország első Nemzeti foglalkoztatási akcióterve és a Közös Foglalkoztatási Jelentés. Munkaügyi Szemle, 49. évf. 5. sz. 22-23.
133. NELSON, J. (2007): Alternative Measures of the Unemployment Rate. OREGON, Employment Department, 25.09.2007.
<http://www.qualityinfo.org/olmisj/ArticleReader?itemid=00000486#seg0001>
134. NFÜ (2007a): Új Magyarország Fejlesztési Terv. Magyarország Nemzeti Stratégiai Referenciakerete 2007–2013. Foglalkoztatás és növekedés.
135. NFÜ (2007b): Észak-alföldi operatív program 2007-2013.
136. NORDIC COUNCIL OF MINISTERS (2004): Sustainable Development – New Bearings for Nordic Countries (Revised edition with goals and measures for 2005-2008 – Principal policy points). Nordic Council of Ministers, Copenhagen
137. OECD (1999): Employment Outlook, Statistical Annex. 1999.
<http://www.oecd.org/dataoecd/9/24/2080035.pdf>

138. OECD (2001): Employment Outlook, Statistical Annex. 2001.
<http://www.oecd.org/dataoecd/10/33/2079475.pdf>
139. OECD (2006): Employment Outlook, Statistical Annex. 2006.
<http://www.oecd.org/dataoecd/53/15/36900060.pdf>
140. OECD (2008): Employment and Social Policies: Making Formal Employment More Attractive. In: Reforms for Stability and Sustainable Growth an OECD Perspective on Hungary.
http://docstore.ingenta.com/cgibin/ds_deliver/1/u/d/ISIS/44489873.1/oecd/16815378/2008/0002008/00000002/0108081ec006/8D583428720397581212236094D80CD0E377B2A383.pdf?link=http://www.ingentaconnect.com/error/delivery&format=pdf
141. OECD (2008): Employment Outlook, Statistical Annex. 2008. July 9.
<http://www.oecd.org/dataoecd/54/57/40846335.pdf>
142. OJ (1999): COUNCIL REGULATION (EC) No 1260/1999. of 21 June 1999. laying down general provisions on the Structural Funds. Official Journal L161/2005
143. OJ (2005): Council Regulation (EC) No 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). Official Journal L 277 21/10/2005
144. OJ (2006a): 2006/144/EC: Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development (programming period 2007 to 2013). Official Journal L055 25/02/2006
145. OJ (2006b): Council Regulation (EC) No 1083/2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1260/1999, Official Journal L210/26 11/07/2006
146. OJ (2006c): COMMISSION DECISION of 4 August 2006 drawing up the list of regions eligible for funding from the Structural Funds under the Convergence objective for the period 2007-2013. (2006/595/EC) Official Journal. L 243 09/06/2006
147. OJ (2006d): COMMISSION DECISION of 4 August 2006 drawing up the list of regions eligible for funding from the Structural Funds on a transitional and specific basis under the Regional competitiveness and employment objective for the period 2007-2013. (2006/597/EC) Official Journal L243 06/09/2006
148. OJ (2007): 2007/383/EC: Commission Decision of 1 June 2007 amending Decision 2006/636/EC fixing the annual breakdown by Member State of the amount for Community support to rural development for the period from 1 January 2007 to 31 December 2013(notified under document number C(2007) 2274) Official Journal L42 01/06/2007
149. OJ (2008a): 2008/29/EC: European Parliament and Council: Decision of the European Parliament and of the Council amending the Interinstitutional Agreement of 17 May 2006 on budgetary discipline and sound financial management as regards the multiannual financial framework, Official Journal L07 18/12/2007
150. OJ (2008b): Opinion of the European Economic and Social Committee on 'Promoting sustainable productivity in the European workplace'. Official Journal, C10/19, 15.01.2008.
151. OROSZI S. (2001): A munkapiac gazdaságtana I. PTE, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Pécs
152. PEARCE D. szerk. (1993): A modern közgazdaságtan ismerettára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
153. POLÓNYI I. – TÍMÁR J. (2002): A népesség, a gazdasági aktivitás és a nemzetközi migráció távlatai Magyarországon, 1950–2050. Közgazdasági Szemle, XLIX. évf. 2002. november. 960–971.
154. POLÓNYI I. – TÍMÁR J. (2004): Munkaerőpiac és oktatáspolitikai Magyarországon a rendszerváltás után. Van-e élet a munkagazdaságtani főáramon kívül? Közgazdasági Szemle, LI. évf. 2004. november. 1065–1072.
155. RODRIK D. (1997): Has Globalisation Gone Too Far? Institute for International Economics, Washington D.C.

156. ROZSNYAI E. (2002): Az imperializmus korszakváltásai. Kiadó: Rozsnyai András, Budapest
157. SAMUELSON P. A. – NORDHAUS, W. D. (1995): Közgazdaságtan. I. Alapfogalmak és makroökonómia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
158. SEXTON C. (2008): Interim Human Resources Management – Reasons to be flexible. HRM Guide, June 27. 2008. <http://www.hrmguid.co.uk/flexibility/interim-hrm.htm>
159. SIMOR A. (2008): Lemaradás vagy felzárkózás – ez ma a kérdés. Népszabadság, 2008. március 23. Melléklet. 2.
160. stADAT-táblák (2008a): Idősoros éves adatok. 1. Népeség, népmozgalom. http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,592228&_dad=portal&_schema=PORTAL
161. stADAT-táblák (2008b): Idősoros éves adatok. 2. Társadalom. http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,592876&_dad=portal&_schema=PORTAL
162. stADAT-táblák (2008c): Területi évközi táblák. Területi adatok. http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,594290&_dad=portal&_schema=PORTAL
163. stADAT-táblák (2008d): Hosszú idősorok. 5.1. A munkaerő-piaci tendenciák Magyarország régióiban 1992-2007. http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,643442&_dada=portal&_schema=PORTAL
164. STREETEN, P. (2001): Globalisation. Threat or Opportunity? Copenhagen, Business School Press
165. SZABÓ G. (2001): Élelmiszer-gazdaságtan. (Egyetemi jegyzet) DE ATC Mezőgazdaságtudományi Kar – KE Állattudományi Kar, Debrecen – Kaposvár
166. SZABÓ G. (2008): Changes in the structure of agricultural production, farm structure and income in Hungary in the period of 2004-2006. Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe. Agricultural Economics and Transition: „What was expected, what we observed, the lessons learned.” Proceedings (Volume I) Edited by Csáki, Cs. and Forgács, Cs. ISBN 978-3-938584-31-6:73-81.
167. SZABÓ G. – KATONÁNÉ KOVÁCS J. (2007): A hatékonyság javításának feltételei a mezőgazdaság erőforrásainak hasznosításában: optimumok és gyakorlati alkalmazások c. NKFP-2004-4/014. kutatáshoz. Szakmai részjelenés. Debreceni Egyetem, Agrártudományi Centrum, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, 2007. november http://www.agr.unideb.hu/phd/econom/doks/NKFP_1_fejezet.pdf
168. SZABÓ, G. – KATONA-KOVÁCS, J. (2008): Fenntarthatóság, környezetvédelem és hatékonyság. In: Szűcs, I. – Farkas-Fekete, M. (Szerk. :) Hatékonyság a mezőgazdaságban. Budapest, Agroinform Kiadó, 319-337.
169. SZABÓ K. – NÉGYESI Á. (2004): Az atipikus munka térnyerésének okai a tudásgazdaságban. Közgazdasági Szemle, LI. évf. 2004. január. 46–65.
170. SZELLŐ J. (2003): Atipikus foglalkoztatási lehetőségek Európában és Magyarországon. Munkaügyi Szemle, 47. évf. 5. sz. 44-47.
171. SZMM (2004): Foglalkoztatási irányvonalak, Európai stratégia a teljes foglalkoztatásért és a jobb munkahelyekért mindenki számára, In: Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest. 2004. 12. 08. <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13323&articleID=21047&ctag=articlelist&iid=1>
172. SZMM (2005): Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért 2005-2008. Budapest, 2005. december, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13950>
173. SZÉNÉGETŐ L. (2002): Agrár-innovációs lehetőségek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Stratégiai tanulmány a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési Tanács számára. Megyei Fejlesztési Ügynökség, Nyíregyháza
174. THUROW, L. C. (1997): The Future of Capitalism. How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World. Penguin Books

175. TIKÁSZ I. (2007): A vidék népességmegtartó- és népességeltartó képességének egyes elemei a püspökladányi kistérségben. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen
176. TÓTH E. (2000): A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei. Agrárgazdasági Tanulmányok. 13. szám. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest
177. TÓTH E. szerk. (2002): Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidék foglalkoztatásában, különös tekintettel az EU-csatlakozásra. (Agrárgazdasági Tanulmányok. 8. sz. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
178. UNITED NATIONS (2004): World population in 2300. Department of Economic and Social Affairs, New York
<http://www.un.org/esa/population/publications/longrange2/2004worldpop2300reportfinalc.pdf>
179. UNITED NATIONS (2007): Demographic Yearbook, 2004. Fifty-sixth issue, Department of Economic and Social Affairs, New York
<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dybsets/2004%20DYB.pdf>
180. US BLS (2008): The Unemployment Rate and Beyond: Alternative Measures of Labour Underutilization. Issues of Labour Statistics, United States, Bureau of Labour Statistics, Summary 08-06/ June 2008. <http://www.bls.gov/opub/ils/pdf/opbils67.pdf>
181. VADÁSZ J. (2007): Szeniorfoglalkoztatás – új pályán. Munkaügyi Szemle, 51. évf. 5. sz. 41-42.
182. VARGA Gy. (é.n.): Az üzemi és a vállalati struktúra és a termelés koncentrációja az EU-tagság tükrében. In: Nemzeti Fejlesztési Hivatal (é.n.): EU-tanulmányok VI. 161-198.
183. VÁTI TII (2007): A SAPARD Program ex-post értékelése. Budapest. 2007. december
184. WEEKS J. (1999): A neoklasszikus közgazdaságtan kritikája. AULA Kiadó, Budapest
185. WENT R. (2002): Globalizáció. Neoliberális feladatok, radikális válaszok. Perfekt Kiadó, Budapest
186. ZÁDOR M. (2005): A munkaerő-piaci reformok fő tendenciái. Statisztikai Szemle, 83. évf. 4. sz. 313-339.

PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Idegen nyelvű tudományos folyóirat:

KPÉ

1. **Béresné Mártha B.** – Kerekes G. (2009): Relationships between alternative unemployment indicators and agriculture in the Northern Great Plain. Alternatív munkanélküliségi mutatók és a mezőgazdaság kapcsolata az Észak-Alföldön, In: Studies in Agricultural Economics AKI, Budapest No: 109. pp. 73-84 0,3

Magyar nyelvű tudományos folyóirat idegen nyelvű összefoglalóval

2. Béresné Mártha B. (2009): Elméleti iskolák a foglalkoztatásról és a munkaerőről. In: Debreceni Agrártudományi Közlemények (megjelenés alatt) 0,2
3. Béresné Mártha B. (2009): A foglalkoztatáspolitikai és a vidékfejlesztés kapcsolata az Európai Unióban. In: Debreceni Agrártudományi Közlemények (megjelenés alatt) 0,2

Magyar nyelvű tudományos folyóirat idegen nyelvű összefoglaló nélkül

4. Béresné Mártha B. (2009): Az Észak-Alföldi régió helyzete az országos adatok tükrében. In: Gazdálkodás, 53. évf., 1. sz. pp. 16-26. 0,1

Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások

5. Szabó G. – **Mártha B.** (2004): Agrárpolitika – Vidékfejlesztés – Környezetvédelem. In: Innováció, a tudomány és a gyakorlat egysége az ezredforduló agráriumban – Agrárgazdasági modellek a 21. század mezőgazdaságában konferencia, (Szer.: Jávor A.) SZIE MKK-DE MTK, Debrecen, 2004. (konferencia kiadvány, pp. 154-155) 0,025
6. Szabó G. – **Mártha B.** (2004): A vidékfejlesztési prioritások az AVOP tükrében. In: „Az Európai Unióban” nemzetközi konferencia. NyME MÉK, Mosonmagyaróvár, 2004. (CD melléklet pp. 8) 0,025
7. Szabó G. – **Mártha B.** (2004): A SAPARD Terv eredményei az Észak-alföldi régióban. In: VI. Nemzetközi Élelmiszer-tudományi Konferencia. SZÉF, Szeged, 2004. (CD melléklet pp. 6) 0,025
8. Katonáné Kovács J. – **Mártha B.** (2005): A LEADER típusú vidékfejlesztési támogatások lehetőségei és akadályai Magyarországon. In: Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés (Szerk.: Buday-Sátha A. – Erdősi F. – Horváth Gy.) Évkönyv 2004-2005, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, I. kötet: pp. 219-228 0,025
9. Mártha B. (2005): A hazai SAPARD Program célkitűzései és eredményei. In: Agrárgazdasági, vidékfejlesztési és informatikai nemzetközi konferencia, (Szer.: Debreceni Egyetem) (AVA 2) Debrecen, 2005. 04. 7-8. (CD melléklet: pp. 13) 0,05
10. Mártha B. (2006): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népesedési és foglalkoztatási viszonyai az országos adatok tükrében. X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, 2006. március 30-31. (CD melléklet pp. 8) 0,05
11. Szabó G. – **Béresné Mártha B.** (2008): A Közös Agrárpolitika és a magyar mezőgazdaság (2004-2007). In: 50. Georgikon Napok tanulmányai. Keszthely, 2008. szeptember 25-26. (CD melléklet p. 6) 0,025
12. Béresné Mártha B. (2008): Vidékfejlesztési programok foglalkoztatási hatása, különös tekintettel az Észak-alföldi régióra. In: A tudásteremtő fakultás eredményei. INVENTÁRIUM. (Szerk.: Galó M. – Kiss L. A. – Kukla K. – N. Szabó J.) Nyíregyházi Főiskola, Gazdálkodástudományi Főiskolai Kar, Kötet: pp. 175-182. 0,05

Lektorált, magyar nyelven megjelent konferencia előadások idegen nyelvű összefoglalóval

13. Mártha B. (2005): Az AVOP és az NVT prioritásainak vizsgálata a foglalkoztatáspolitikai szemszögekből. In: Verseny élesben, Mosonmagyaróvár, 2005. május 5-6. (CD melléklet pp. 8) 0,1
14. Mártha B. (2005): A SAPARD előcsatlakozási alap működése és annak tapasztalatai. In: XVII OTDK, Sopron, 2005. április 28. (CD melléklet pp. 56) 0,1
15. Mártha B. (2005): A hazai SAPARD Program célkitűzései és eredményei. In: XVII OTDK-PhD, Sopron, 2005. április 28. (CD melléklet pp. 16) 0,1

16. Béresné Mártha B. (2006): Változások a magyar mezőgazdaság üzemi struktúrájában. WEU III. Nemzetközi Konferencia, Mosonmagyaróvár, 2006. április 6-7. (CD melléklet pp. 8) 0,1

Ismeretterjesztő cikk

17. Mártha B. (2004): SAPARD-panoráma. Magyar Mezőgazdaság. 59. évf. pp. 22-23 0,025

Összes KPÉ: 1,5

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat:	A foglalkoztatási ráta (15-64 éves korcsoportban) alakulása az Európai Unió egyes ország csoportjában 2003-ban, és azok változása 2000-hez képest (%).....	28
2. táblázat:	A munkanélküliségi mutatók alakulása 1997-2007 között az EU-27-ben, USA-ban és Japánban (%).....	36
3. táblázat:	A foglalkoztatási ráták alakulása 1997-2007 között az EU-27-ben, USA-ban és Japánban (%)	39
4. táblázat:	A szektoronkénti foglalkoztatottak arányának alakulása az összes foglalkoztatotthoz képest 1997-2007 között az Unióban és a világon (%)....	40
5. táblázat:	Munkatermelékenységi mutatók 1997-2007 között az Unióban és az USA-ban	44
6. táblázat:	A munkanélküliségi és a foglalkoztatási ráta iskolai végzettség szerinti alakulása 2006-ban az EU-15-ben, az EU-19-ben és az USA-ban (%).....	45
7. táblázat:	A kohéziós politika forrásainak megoszlása célkitűzésenként 2007-2013 közötti időszakban (%)	51
8. táblázat:	A 2007-2013 közötti időszakra szóló közösségi vidékfejlesztési támogatások ország csoportonkénti bontásban	56
9. táblázat:	Az Észak-alföldi régió stratégiai programjának megvalósulására elérhető források becsült összege	68
10. táblázat:	Az Észak-Alföld és Magyarország 15-64 éves népességének gazdasági aktivitása 1990-2007 között	72
11. táblázat:	Foglalkoztatási ráták az Észak-Alföldön és Magyarországon (%).....	74
12. táblázat:	A 14 éves kornál idősebb népesség aránya a befejezett legmagasabb iskolai végzettség szerint (%).....	87
13. táblázat:	Az Észak-Alföld népességének iskolai végzettsége a megfelelő korúak százalékában (%)	88
14. táblázat:	A foglalkoztatottak a legmagasabb iskolai végzettség szerint Magyarországon és az Észak-Alföldön (%)	88
15. táblázat:	Mezőgazdasághoz kapcsolódó kutatás-fejlesztés.....	91
16. táblázat:	A termelékenység néhány mutatója Észak-Alföldön és Magyarországon 1997-2007 között.....	93
17. táblázat:	A foglalkoztatottak (15-74 éves) száma nemzetgazdasági szektorok szerint Észak-Alföldön és Magyarországon	99
18. táblázat:	A 15 évnél idősebb, nem foglalkoztatott népesség mezőgazdasági munkavégzés szerinti megoszlása 2005-ben	100
19. táblázat:	A mezőgazdasági munkaerő-felhasználása (ÉME)	101
20. táblázat:	A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a befejezett legmagasabb iskolai végzettség szerint (%)).....	103
21. táblázat:	A gazdálkodók és a segítő családtagok legmagasabb mezőgazdasági végzettség szerinti aránya az Észak-Alföldön és Magyarországon (%))	108

22. táblázat:	A diverzifikált egyéni gazdaságok méretkategóriák szerint 2005-ben az Észak-Alföldön és Magyarországon.....	110
23. táblázat:	A mezőgazdasági munkaerő-állomány országos változása tesztüzemi adatok alapján (ÉME/100 ha MT).....	111
24. táblázat:	A SAPARD Program intézkedéseinek tervezett, módosított és megvalósult forrásainak az aránya (%)	118
25. táblázat:	A két alföldi régió SAPARD intézkedéseire kifizetett nemzeti és közösségi támogatások összege, és aránya.....	121
26. táblázat:	Az Agrár-és Vidékfejlesztési Operatív Program összesítő foglalkoztatási indikátorai.....	124
27. táblázat:	Az AVOP foglalkoztatási indikátorai 2004-2007	125
28. táblázat:	Az ÚMVP hazai és közösségi forrásainak megoszlása intézkedéscsoportonként.....	127
29. táblázat:	Az ÚMVP foglalkoztatási indikátort tartalmazó intézkedései	128

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra:	A foglalkoztatáspolitikai kapcsolatrendszer.....	48
2. ábra:	Az EU-27 rendelkezésére álló 2007-2013 közötti pénzügyi források előirányzatokénti bontásban (%)	55
3. ábra:	A vidékfejlesztés tengelyei 2007-2013	57
4. ábra:	A mezőgazdasági munkaerő termelékenység országonként az EU-25-ök átlagához viszonyítva. (EU-25=16862€/ÉME=100, 2002-2004 átlagában)	59
5. ábra:	Az Észak-Alföld és Magyarország népességének korcsoportok szerinti összetétele 1990-2007 között.....	70
6. ábra:	A munkanélküliség alternatív mutatói Magyarországon 1994-2005 között	80
7. ábra:	Alternatív munkanélküliségi mutatók az Észak-Alföldön és Nyugat-Dunántúlon 1994-2005 között	84
8. ábra:	Mezőgazdasági témájú kutatásokat folytató K+F helyek megoszlása kutatási területek szerint 2007-ben az Észak-Alföldön.....	91
9. ábra:	Észak-Alföld kistérségei kedvezményezettség szerint 2007-ben.....	94
10. ábra:	A mezőgazdaságban foglalkoztatottak korcsoportok szerinti összetétele 1990-2005 között.....	102
11. ábra:	Az egyéni gazdálkodók megoszlása korcsoportok szerint országosan 2000-2007 között	107
12. ábra:	A vidéki térségek adaptációs képességének erősítése prioritás alá tartozó intézkedések pályázatainak száma országos szinten	119

MELLÉKLETEK

1. melléklet: Az Európai Unió pénzügyi kerete 2007–2013.....	150
2. melléklet: A Tanács 1698/2005/EK rendeletének intézkedései.....	151
3. melléklet: A vidéki térségek fő jellemzői a 27 tagú Európai Unióban	153
4. melléklet: Az Új Magyarország Fejlesztési Terv pénzügyi táblája operatív programonként, 2007-2013	154
5. melléklet: A magyar U1-U6 alternatív munkanélküliségi mutatók összefoglaló táblázata	156
6. melléklet: A SAPARD Program prioritásai, céljai és a tervezett intézkedései közötti logikai kapcsolat.....	157

1. melléklet: Az Európai Unió pénzügyi kerete 2007–2013

(millió EUR – 2004-es árakon)

Kötelezettségvállalási előirányzatok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Összesen 2007-2013
1. Fenntartható növekedés	51267	52913	54071	54860	55379	56845	58256	383591
1a. Versenyképesség a növekedésért és foglalkoztatásért	8404	9595	10209	11000	11306	12122	12914	75550
1b. Kohézió a növekedésért és foglalkoztatásért	42863	43318	43862	43860	44073	44723	45342	308041
2. A természeti erőforrások megőrzése és kezelése	53478	54322	53666	53035	52400	51775	51161	369837
ebből: piachoz kapcsolódó kiadások és közvetlen kifizetések	43120	42697	42279	41864	41453	41047	40645	293105
3. Állampolgárság, szabadság, biztonság és a jog érvényesülése	1199	1258	1380	1503	1645	1797	1988	10770
3a. Szabadság, biztonság és a jog érvényesülése	600	690	790	910	1050	1200	1390	6630
3b. Állampolgárság	599	568	590	593	595	597	598	4140
4. Az EU mint globális szereplő	6199	6469	6739	7009	7339	7679	8029	49463
5. Igazgatás⁷⁷	6633	6818	6973	7111	7255	7400	7610	49800
6. Ellentételezések	419	191	190					800
Kötelezettségvállalási előirányzatok összesen	119195	121971	123019	123518	124018	125496	1270444	864261
a GNI százalékában	1,10	1,08	1,07	1,04	1,03	1,02	1,01	1,048
Kifizetési előirányzatok összesen	115142	119805	112182	118549	116178	119659	119161	820676
a GNI százalékában	1,06	1,06	0,97	1,00	0,97	0,97	0,95	1,00
Rendelkezésre álló mozgástér	0,18	0,18	0,27	0,24	0,27	1,27	0,29	0,24
A saját források felső korlátja a GNI százalékában	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24

Forrás: OJ, 2008a

⁷⁷ Az e fejezet felső korlátja alá tartozó nyugdíjkiadások nem tartalmazzák az érintett rendszerbe fizetett személyzeti hozzájárulásokat, és kiszámításuk a 2007–2013 közötti időszakra rendelkezésre álló, 2004-es árakon számított 500 millió eurós korláton belül történt.

2. melléklet: A Tanács 1698/2005/EK rendeletének intézkedései

I. Tengely

A mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességére irányuló támogatás

AZ ISMERETSZERZÉS TÁMOGATÁSÁT ÉS AZ EMBERI ERŐFORRÁSJAVÍTÁSÁT CÉLZÓ INTÉZKEDÉSEK:

1. szakképzési és tájékoztatási tevékenységek, beleértve a tudományos ismeretek és az innovatív gyakorlat terjesztését a mezőgazdasági, élelmiszer és erdészeti ágazatban dolgozó személyek számára;
2. a fiatal mezőgazdasági termelők elindítása;
3. a mezőgazdasági termelők és a mezőgazdasági munkavállalók korai nyugdíjba vonulása;
4. tanácsadási szolgáltatások mezőgazdasági termelők és erdőgazdálkodók általi igénybevétele;
5. üzemvezetési, helyettesítési és gazdálkodási tanácsadási szolgáltatások, valamint erdészeti tanácsadási szolgáltatások létrehozása;

A FIZIKAI ERŐFORRÁSOK SZERKEZETÁTALAKÍTÁSÁT ÉS FEJLESZTÉSÉT, VALAMINT AZ INNOVÁCIÓ ELŐSEGÍTÉSÉT CÉLZÓ INTÉZKEDÉSEK:

1. a mezőgazdasági üzemek korszerűsítése;
2. az erdők gazdasági értékének növelése;
3. a mezőgazdasági és erdészeti termékek értéknövelése;
4. új termékek, eljárások és technológiák fejlesztésére irányuló együttműködés a mezőgazdasági és élelmiszer-ágazatban, valamint az erdészeti ágazatban;
5. a mezőgazdaság és erdészet fejlesztésével és korszerűsítésével összefüggő infrastruktúra javítása és fejlesztése;

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS ÉS TERMÉKEK MINŐSÉGÉNEK JAVÍTÁSÁT CÉLZÓ INTÉZKEDÉSEK:

1. a mezőgazdasági termelők segítése a közösségi jogszabályokon alapuló, fokozott követelményeket támasztó előírásoknak való megfelelésben;
2. az élelmiszer-minőségi rendszerekben részt vevő mezőgazdasági termelők támogatása;
3. termelői csoportok támogatása az élelmiszer-minőségi rendszerek keretébe tartozó termékekre vonatkozó tájékoztatási és promóciós tevékenységek terén;

ÁTMENETI INTÉZKEDÉSEK A CSEH KÖZTÁRSASÁG, ÉSZTORSZÁG, CIPRUS, LETTORSZÁG, LITVÁNIA, MAGYARORSZÁG, MÁLTA, LENGYELORSZÁG, SZLOVÉNIA ÉS SZLOVÁKIA SZÁMÁRA

1. a szerkezetátalakítás alatt álló félig önellátó gazdaságok támogatása;
2. termelői csoportok létrehozásának támogatása.

II. Tengely

A környezet és a vidékfejlesztése

A MEZŐGAZDASÁGI FÖLDTERÜLETEK FENNTARTHATÓ HASZNÁLATÁT CÉLZÓ INTÉZKEDÉSEK:

1. Természeti hátrány miatt nyújtott kifizetések a hegyvidéki területeken és kifizetések egyéb hátrányos helyzetű területeken;
3. Natura 2000 kifizetések és a 2000/60/EK irányelvhez kapcsolódó kifizetések;
4. agrár-környezetvédelmi kifizetések;
5. állatjóléti kifizetések;
6. nem termelő beruházásoknak nyújtott támogatás;

AZ ERDÉSZETI FÖLDTERÜLETEK FENNTARTHATÓ HASZNÁLATÁT CÉLZÓ INTÉZKEDÉSEK:

1. a mezőgazdasági földterület első erdősítése;
2. agrár-erdészeti rendszerek első létrehozása mezőgazdasági földterületeken;
3. nem mezőgazdasági földterület első erdősítése;
4. Natura 2000 kifizetések;
5. erdő-környezetvédelmi kifizetések;
6. az erdészeti potenciál helyreállítása és megelőző intézkedések bevezetése;
7. nem termelő beruházások támogatása.

III. Tengely

A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása

A VIDÉKI GAZDASÁG DIVERZIFIKÁLÁSÁRA IRÁNYULÓ INTÉZKEDÉSEK:

1. nem mezőgazdasági tevékenységgé történő diverzifikálás;
2. a mikrovállalkozások létrehozásának és fejlesztésének támogatása a vállalkozási kedv ösztönzése és a gazdasági szerkezet fejlesztése céljából;
3. a turisztikai tevékenységek ösztönzése;

A VIDÉKI TERÜLETEK ÉLETMINŐSÉGÉNEK JAVÍTÁSÁRA IRÁNYULÓ INTÉZKEDÉSEK:

1. a gazdaság és a vidéki lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások;
2. a falvak megújítása és fejlesztése;
3. a vidéki örökség megőrzése és korszerűsítése;

A 3. TENGELYHEZ TARTOZÓ TERÜLETEKEN MŰKÖDŐ GAZDASÁGI SZEREPLŐKRE VONATKOZÓ KÉPZÉSI ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZKEDÉS

1. képzés, tájékoztatás;
2. a készségek elsajátítására és az ösztönzésre irányuló intézkedés a helyi fejlesztési stratégia előkészítése és végrehajtása céljából.

IV. Tengely

Leader

1. helyi fejlesztési stratégiák végrehajtásának támogatása;
2. területek közötti és transznacionális együttműködési projektek támogatása
3. készségek elsajátítása, ösztönzés, végrehajtás.

Forrás: OJ, 2005

3. melléklet: A vidéki térségek fő jellemzői a 27 tagú Európai Unióban

Területi, gazdasági, demográfiai, foglalkoztatási⁷⁸, munkanélküliségi⁷⁹ és képzettségi⁸⁰ jellemzők

	EU-27 átlagában	Túlnyomóan vidéki	Kiemelkedően vidéki	Túlnyomóan városi	Területi besorolás	Év
Terület (%)	100,0	57,0	35,7	7,3	NUTS 3	2003
Népesség (%)	100,0	20,5	37,8	41,7	NUTS 3	2003
Népsűrűség (fő/km²)	114,8	40,9	118,2	638,7	NUTS 3	2003
Bruttó hozzáadott érték (BHÉ) aránya (%)	100,0	13,2	31,7	55,0	NUTS 3	2002
BHÉ arány a primer szektorban (a teljes BHÉ %- ban)	2,2	5,7	3,2	0,7	NUTS 3	2002
GDP⁸¹/fő (EU- 25=100)	95,5	64,5	82,3	122,8	NUTS 3	2001
0-14 évesek aránya a teljes népességben (%)	16,9	17,6	17,1	16,3	NUTS 3	2001
15-64 évesek aránya a teljes népességben (%)	67,2	65,9	67,1	68,0	NUTS 3	2001
65 évnél idősebbek aránya a teljes népességben (%)	15,9	16,4	15,8	15,6	NUTS 3	2001
Foglalkoztatottak arány (%)	100,0	18,7	34,6	46,7	NUTS 3	2002
Foglalkoztatási ráta (%)	62,7	60,1	61,9	64,7	NUTS 2	2004
A primer szektorban foglalkoztatottak aránya (%)	6,7	20,6	6,9	1,7	NUTS 3	2002
Munkanélküliségi ráta (%)	9,2	9,9	10,1	7,8	NUTS 2	2004
Hosszú távú munkanélküliségi ráta (%)	4,1	4,5	4,7	3,3	NUTS 2	2004
Közép és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya (%)	70,0	69,6	69,9	70,1	NUTS 2	2004

Forrás: EC, 2006

⁷⁸A mutatók az összes foglalkoztatott arányában értendők.

⁷⁹A mutatók az aktív népesség arányában értendők.

⁸⁰A mutatók a teljes népesség arányában értendők.

⁸¹A GDP vásárlóerő paritáson értendő.

4. melléklet: Az Új Magyarország Fejlesztési Terv pénzügyi táblája operatív programonként, 2007-2013

Konvergencia célkitűzés

euró, folyó ár

Operatív program	Forrás	Összesen	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gazdaságfejlesztési OP	ERFA	2 495 769 115	349 782 391	339 388 697	323 261 469	334 787 073	379 936 601	373 572 834	395 040 050
Közlekedési OP	KA	4 544 368 075	181 123 815	388 207 487	624 243 605	773 131 736	812 018 061	858 636 636	907 006 735
	ERFA	1 679 061 074	196 449 898	190 822 659	181 951 518	188 638 468	214 300 608	345 928 885	360 969 038
Elektronikus közigazgatási OP	ERFA	282 022 559	39 493 535	38 335 193	36 527 769	37 844 568	42 964 373	42 206 931	44 650 190
<i>Konvergencia régiók</i>									
Társadalmi Infrastruktúra OP	ERFA	1 948 922 941	274 027 118	265 989 934	253 449 059	262 585 709	298 109 639	288 943 529	305 817 953
Környezet és Energia OP	KA	3 782 815 205	153 394 806	327 197 504	523 666 181	645 580 908	674 995 810	710 597 299	747 382 697
	ERFA	396 031 136	55 683 716	54 050 519	51 502 148	53 358 763	60 577 407	58 714 807	62 143 776
Nyugat-dunántúli OP	ERFA	463 752 893	65 205 692	63 293 216	60 309 072	62 483 170	70 936 210	68 755 103	72 770 430
Közép-dunántúli OP	ERFA	507 919 836	71 415 758	69 321 142	66 052 793	68 433 948	77 692 040	75 303 208	79 700 947
Dél-dunántúli OP	ERFA	705 136 988	99 145 354	96 237 434	91 700 038	95 005 754	107 858 617	104 542 240	110 647 551
Dél-alföldi OP	ERFA	748 714 608	105 272 560	102 184 927	97 367 119	100 877 132	114 524 303	111 002 973	117 485 594
Észak-alföldi OP	ERFA	975 070 186	137 099 147	133 078 045	126 803 690	131 374 869	149 147 929	144 562 012	153 004 494
Észak-magyarországi OP	ERFA	903 723 589	127 067 503	123 340 627	117 525 372	121 762 074	138 234 666	133 984 304	141 809 043
Végrehajtás OP	KA	315 132 937	13 657 998	28 613 502	44 976 553	54 455 175	55 915 579	57 807 640	59 706 490
Társadalmi megújulás OP	ESZA	3 038 729 475	415 841 539	403 644 954	384 613 929	398 478 976	452 387 238	478 675 802	505 087 037
<i>Konvergencia régiók</i>									
Államreform OP	ESZA	102 900 475	14 308 183	13 888 526	13 233 711	13 710 777	15 565 640	15 650 638	16 543 000
<i>Konvergencia régiók</i>									
ÚMFT összesen		22 890 071 092	2 298 969 013	2 637 594 366	2 997 184 026	3 342 509 100	3 665 164 721	3 868 884 841	4 079 765 025
ERFA összesen		11 106 124 925	1 520 642 672	1 476 042 393	1 406 450 047	1 457 151 528	1 654 282 393	1 747 516 826	1 844 039 066
KA összesen		8 642 316 217	348 176 619	744 018 493	1 192 886 339	1 473 167 819	1 542 929 450	1 627 041 575	1 714 095 922
ESZA összesen		3 141 629 950	430 149 722	417 533 480	397 847 640	412 189 753	467 952 878	494 326 440	521 630 037
EMVA		3 805 843 392	570 811 818	537 525 661	498 635 432	509 252 494	547 603 625	563 304 619	578 709 743
EHA		34 291 356	4 885 263	4 641 875	4 331 578	4 441 817	5 042 728	5 326 934	5 621 161

Regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzés

euró, folyó ár

Operatív program	Forrás	Összesen	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Közép-magyarország OP	ERFA	1 467 196 353	494 868 716	389 432 661	279 449 781	164 781 635	45 286 066	46 214 994	47 162 500
Elektronikus közigazgatás OP	ERFA	76 422 554	25 796 504	20 289 280	14 551 447	8 575 985	2 355 685	2 402 798	2 450 855
<i>Közép-magyarországi régió</i>									
Társadalmi megújulás OP	ESZA	443 788 569	150 186 021	117 911 111	84 416 566	49 665 252	13 619 037	13 868 212	14 122 370
<i>Közép-magyarországi régió</i>									
Államreform OP	ESZA	43 670 032	14 740 860	11 593 874	8 315 113	4 900 563	1 346 106	1 373 028	1 400 488
<i>Közép-magyarországi régió</i>									
ÚMFT összesen		2 031 077 508	685 592 101	539 226 926	386 732 907	227 923 435	62 606 894	63 859 032	65 136 213
ERFA összesen		1 543 618 907	520 665 220	409 721 941	294 001 228	173 357 620	47 641 751	48 617 792	49 613 355
ESZA összesen		487 458 601	164 926 881	129 504 985	92 731 679	54 565 815	14 965 143	15 241 240	15 522 858

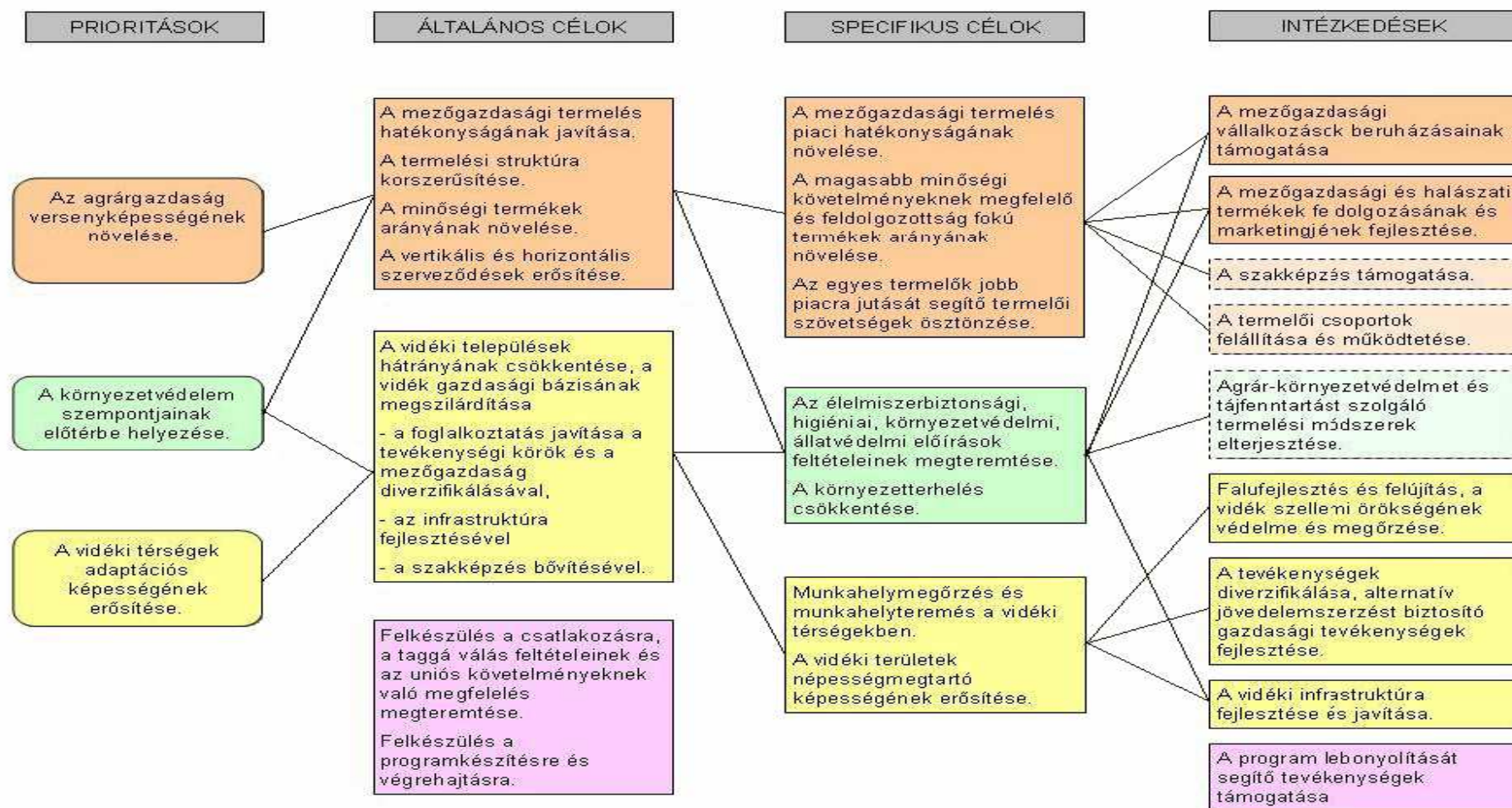
Forrás: FVM, 2007a

5. melléklet: A magyar U1-U6 alternatív munkanélküliségi mutatók összefoglaló táblázata

A mutató		
<i>megnevezése</i>	<i>számlálója</i>	<i>nevezője</i>
U1 – Tartós munkanélküliek	ILO munkanélküliek közül azok, akik: 1994: több mint 15 hete keresnek munkát; 1995-2005: több mint 3 hónapja keresnek munkát	ILO foglalkoztatottak + ILO munkanélküliek
U2 – Elbocsátottak	ILO munkanélküliek közül azok, akik: 1994-2005: elveszítette állását (mert korábbi munkahelye megszűnt, vagy munkaköre megszűnt, vagy egyéb okból), vagy önálló vállalkozása tönkrement, vagy időszakos, szezonális munkája befejeződött.	ILO foglalkoztatottak + ILO munkanélküliek
U3 – Sztenderd munkanélküliek	1. Az elmúlt héten nem végzett legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát; vagy 2. nincs olyan munkája, amelytől a múlt héten távol volt; 3. keresett munkát az elmúlt 4 héten; 4. állás után érdeklődött a munkaügyi központnál, állás után érdeklődött magán munkaközvetítőnél, közvetlenül keresett meg munkaadókat, hirdetést adott fel, hirdetésre választott, hirdetésekkel olvasott, rokonoknál, ismerősöknél érdeklődött, közalkalmazotti, köztisztviselői pályázatot adott be, vállalkozásának megindításához engedélyek, pénzügyi források beszerzését intézte, földet, telket, üzlethelyiséget keresett, tesztet írt, vizsgát tett vagy meghallgatáson volt; 5. munkába tudna állni 2 héten belül.	ILO foglalkoztatottak + ILO munkanélküliek
U4 – Reményvesztettekkel bővített	ILO szerinti munkanélküliek + 1. Szeretne munkát; 2. Azt gondolja, hogy nincs szakmájának megfelelő munka a környéken, vagy úgysem tudna munkát találni, mert túl sok a munkanélküli, vagy hiányzik a szükséges képzettsége, vagy túl fiatal vagy túl idős ahhoz, hogy munkát találjon.	Számláló + ILO foglalkoztatottak
U5 – Marginálisan kötődőkkel bővített	ILO szerinti munkanélküliség első két kritériuma + szeretne munkát.	Számláló + ILO foglalkoztatottak
U6 – Rész munkaidősökkel bővített	ILO szerinti munkanélküliség első két kritériuma + 1. Szeretne munkát; 2. 1994-1998: Nem tudják teljes időben foglalkoztatni, nincs elég munka; 1999-2005: Igen, főmunkája mellett, másodállásban, vagy jelenlegi főmunkája helyett szeretne olyan másik munkát, amelyben többet dolgozhatna, vagy jelenlegi munkáján belül, vagy bármelyik módon.	Számláló + ILO foglalkoztatottak

Forrás: Bregger et al., 1995; US BLS, 2008; Kerekes, 2008; KSH, 2008d

6. melléklet: A SAPARD Program prioritásai, céljai és a tervezett intézkedései közötti logikai kapcsolat

Forrás: VÁTI TII, 2007

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Disszertációm elsősorban *családomnak, szüleimnek és testvéremnek* ajánlom, akik mindig, minden feltételt megteremtettek számomra, hogy a dolgozat elkészülhessen. Az a családi háttér, amit biztosítottak számomra biztonságot és támogatást nyújtott, hogy legyen erőm teljesíteni a vállalt kötelezettségeimet. Kiemelt hálával tartozom édesanyámnak és édesapámnak, akik életútjuk során bizonyított kitartásukkal, önfeláldozásukkal és családcentrikus gondolkodásmódjukkal mindig példaként álltak előttem. Az ő lelkiük szerves részét képezi értekezésemnek.

Külön köszönettel tartozom témavezetőmnek, Dr. Szabó Gábor Professzor Úrnak, aki saját munkájában végzett példamutatással, a kezdetektől a dolgozatom megszületéséig, időt és energiát nem sajnálva, minden segítséget megadott. Az általa szerzett ismeretek és kapcsolatok a további pályámon is felbecsülhetetlen értékűek maradnak számomra.

Köszönettel tartozom továbbá Kerekes Gézának, Szénégető Lászlónak, valamint mindazon személyeknek, akikkel munkám során találkoztam, és akik önzetlenül, építő jelleggel segítettek dolgozatom elkészülését.

Nagymértékben segítette értekezésem elkészítését az a tanszéki összefogás, melynek során kollégáimtól támogatást és javaslatokat kaptam munkámhoz. Minden munkatársamnak köszönettel tartozom. Külön szeretném kiemelni Rácz Andrea tanszéki ügyintéző, valamint Katonáné Kovács Judit, egyetemi adjunktus segítségét.